РЕСПУБЛИКА
ТАТАРСТАН

СОВЕТ САБИНСКОГО
МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА

422060, Республика Татарстан, Сабинский район,
п.г.т. Богатые Сабы, ул. Г.Закирова, 52
тел. 2-31-33, 2-31-44, факс (8262) 2-31-74

ТАТАРСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

САБА МУНИЦИПАЛЬ
РАЙОН СОВЕТЫ

422060, Татарстан Республикасы, Саба районы,
Байлар Сабасы ш.т.б., Г.Закиров урамы, 52 йорт
тел. 2-31-33, 2-31-44, факс (8262) 2-31-74

e-mail: saba@tatar.ru

№ 244 от 29.01.2024
на № __________от ________________

КАРАР

Татарстан Республикасы Саба
муниципаль районы Уставын
кабул итү турында

«Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131 номерлы Россия Федерациясе Федераль законының 44 статьясы нигезендә, Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставы проекты буенча ачык тыңлаулар нәтиҗәләрен яңа редакциядә карап чыгып, Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Советы КАРАР БИРДЕ:

1. Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы уставын кабул итәргә.
2. Түбәндәге карарлар үз көчләрен югалткан дип танырга:

– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставын яңа редакциядә кабул итү турында» 2014 елның 19 декабрендәге 281 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;
– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2016 елның 05 апрелендәге 48 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;
– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2017 елның 13 июнендәге 125 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;
– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2017 елның 14 декабрендәге 183 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;
– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2019 елның 09 апрелендәге 296 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;

– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2019 елның 17 декабрендәге 325 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары;

– «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында» 2023 елның 24 гыйнварындагы 173 номерлы Саба муниципаль районы Советы карары.

3. Әлеге карарны Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Уставы белән бергә «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә Татарстан Республикасының хокукый мәгълүматның рәсми порталында түбәндәге адрес буенча: http://pravo.tatarstan.ru һәм Саба муниципаль районының рәсми сайтында түбәндәге адрес буенча: http://saby.tatarstan.ruбастырып чыгарырга.

4. Әлеге карарның үтәлешен тикшереп торуны Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Советының юридик бүлеге башлыгы А.И. Миңнекаевка йөкләргә.

Саба муниципаль
районы Башлыгы Р.Н. Минниханов

Татарстан Республикасы
Саба муниципаль районы Советының
2024 елның 29 гыйнварындагы
244 номерлы карары белән
КАБУЛ ИТЕЛДЕ

Татарстан Республикасы Саба муниципаль районының УСТАВЫ

Байлар Сабасы ш.т.б.

I бүлек. ГОМУМИ НИГЕЗЛӘМӘЛӘР

1 статья. Муниципаль район һәм аның статусы.

1. «Саба муниципаль районы» муниципаль берәмлегенә муниципаль район статусы «Саба муниципаль районы» муниципаль берәмлегенең һәм аның составындагы муниципаль берәмлекләрнең территорияләре чикләрен билгеләү һәм аларның статусы турында» 2005 елның 31 гыйнварындагы 38-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән бирелде.

2. «Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы» муниципаль берәмлекнең рәсми исеме (тексты буенча алга таба - Район), кыскартылган исеме - «Саба муниципаль районы».

2 статья. Районның территориаль корылышы.

1. Район территориясе составына түбәндәге җирлекләр керә:
Байлар Сабасы шәһәр тибындагы бистәсе;
Арташ авыл җирлеге;
Олы Кибәче авыл җирлеге;
Олы Нырты авыл җирлеге;
Олы Шыңар авыл җирлеге;
Югары Симет авыл җирлеге;
Явлаштау авыл җирлеге;
Эзмә авыл җирлеге;
Иштуган авыл җирлеге;
Килдебәк авыл җирлеге;
Курсабаш авыл җирлеге;
Мишә авыл җирлеге;
Мичән авыл җирлеге;
Түбән Шытсу авыл җирлеге;
Сатыш авыл җирлеге;
Иске Икшермә авыл җирлеге;
Тимершык авыл җирлеге;
Шәмәрдән авыл җирлеге;
Шекше авыл җирлеге;
Юлбат авыл җирлеге.

2. Районның административ үзәге - Байлар Сабасы шәһәр тибындагы бистәсе.

3. Район чикләре «Саба муниципаль районы» муниципаль берәмлегенең һәм аның составындагы муниципаль берәмлекләрнең территорияләре чикләрен билгеләү һәм аларның статусы турында» 2005 елның 31 гыйнварындагы 38-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән.

4. Район чикләре районның җирле үзидарә органнары тарафыннан җирлекара характердагы җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү өчен шартлар тудыру кирәклеген исәпкә алып, шулай ук районның бөтен территориясендә күрсәтелгән федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән бирелгән аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән.

5. Район халкының фикерен исәпкә алып, район чикләрен үзгәртү, аны үзгәртеп кору, Татарстан Республикасы законы белән, законнарда билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла.

3 статья. Районның рәсми символлары

1. Районның үз рәсми символлары - флагы, гербы бар, ул тарихи, мәдәни һәм башка җирле традицияләрне һәм үзенчәлекләрне чагылдыра.

2. Рәсми символлар тасвирламасы, алардан файдалану тәртибе Татарстан Республикасы Саба муниципаль районы Советы раслаган Районның флагы, гербы турындагы нигезләмәләр белән билгеләнә.

3. Районның рәсми символлары федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә дәүләт теркәве узарга тиеш.

4. Район гербын бастырып чыгару район җирле үзидарәсенең матбугат, бланк һәм башка рәсми документларында, районның җирле үзидарә органнары фасадларында, район Советының утырышлар залында, район Башлыгының эш кабинетларында һәм район Башкарма комитеты җитәкчесенең эш кабинетларында урнаштырыла. Район гербын рәсми рәвештә яңадан бастыруның башка очраклары район Советы карары белән билгеләнә.

4 статья. Районда җирле үзидарәне гамәлгә ашыруга халыкның хокукы

1. Районда җирле үзидарә Россия Федерациясе гражданнары тарафыннан җирле референдумнарда, муниципаль сайлауларда, турыдан-туры ихтыяр белдерүнең башка рәвешләре аша, шулай ук әлеге Уставта каралган сайлау һәм башка җирле үзидарә органнары аша гамәлгә ашырыла.

2. Гражданнар җирле үзидарәне гамәлгә ашыруга җенесенә, расасына, милләтенә, теленә, чыгышына, мөлкәти һәм вазыйфаи хәленә, дингә, инануларына, иҗтимагый берләшмәләргә каравына бәйсез рәвештә турыдан-туры һәм үз вәкилләре аша бертигез хокукларга ия.

Район территориясендә даими яисә башлыча яшәүче чит ил гражданнары җирле үзидарәне гамәлгә ашырганда Россия Федерациясенең халыкара килешүләре һәм федераль законнар нигезендә хокукларга ия.

3. Районның һәр кешесе җирле үзидарә органнарына һәм Район җирле үзидарәсенең вазыйфаи затларына турыдан-туры мөрәҗәгать итәргә, җирле үзидарә органнары эшчәнлеге турында мәгълүмат алырга хокуклы.

4. Районның җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары һәркемгә аның хокукларына һәм ирекләренә турыдан-туры кагыла торган документлар һәм материаллар белән танышу мөмкинлеген, шулай ук, законда башкасы каралмаган булса, гражданнарның Район җирле үзидарә органнары эшчәнлеге турында тулы һәм дөрес башка мәгълүмат алу мөмкинлеген тәэмин итәргә тиеш.

5. Районның җирле үзидарә органнары массакүләм мәгълүмат чаралары аша һәм башка ысул белән халыкка районның һәм аның аерым территорияләренең аеруча әһәмиятле мәсьәләләре, гомуми файдаланудагы транспорт, торак-коммуналь хуҗалык эше, халыкка төрле хезмәт күрсәтүче социаль ташламалар, иҗтимагый тәртипне саклау торышы һәм табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләр турында «Дәүләт органнары һәм җирле үзидарә органнары эшчәнлеге турында мәгълүматтан файдалануны тәэмин итү турында» 2009 елның 09 февралендәге 8-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә даими рәвештә хәбәр итәләр.

6. Гражданнар, оешмалар, әгәр аларның хокуклары һәм ирекләре бозылган дип санасалар, судта җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларының карарларына, гамәлләренә (гамәл кылмауларына) шикаять бирергә хокуклы.

5 статья. Районның җирле үзидарә органнары структурасы

1. Районның җирле үзидарә органнары структурасына район Советы, район Башлыгы, районның Башкарма комитеты, районның Контроль-хисап палатасы, әлеге Устав нигезендә төзелә торган башка җирле үзидарә органнары керә.

2. Районның җирле үзидарә органнары структурасын үзгәртү әлеге Уставка үзгәрешләр кертү юлы белән гамәлгә ашырыла.

6 статья. Районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләре

1. Районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләренә керә:

1) муниципаль район бюджеты проектын төзү һәм карау, муниципаль район бюджетын раслау һәм үтәү, аның үтәлешен тикшереп тору, муниципаль район бюджеты үтәлеше турында хисап төзү һәм раслау;

2) муниципаль районның җирле салымнарын һәм җыемнарын билгеләү, үзгәртү һәм юкка чыгару;

3) муниципаль милектәге мөлкәтне белү, алардан файдалану һәм алар белән эш итү;

4) муниципаль район чикләрендә Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә җирлекләрне электр һәм газ белән тәэмин итүне оештыру;

5) муниципаль район чикләрендәге торак пунктлар чикләреннән тыш, җирле әһәмияттәге автомобиль юлларында юл эшчәнлеге, автомобиль транспортында, шәһәр җир өсте электр транспортында һәм юл хуҗалыгында муниципаль район чикләрендәге торак пунктлар чикләреннән тыш, муниципаль контрольне гамәлгә ашыру, юл хәрәкәтен оештыру һәм аларда юл хәрәкәте куркынычсызлыгын тәэмин итү, шулай ук автомобиль юлларыннан файдалану һәм Россия Федерациясе законнары нигезендә юл эшчәнлеген гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру;

6) халыкка транспорт хезмәтләре күрсәтү өчен шартлар тудыру һәм җирлекләр арасында халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыру;

7) район территориясендә терроризм һәм экстремизмны профилактикалауда, шулай ук терроризм һәм экстремизм күренешләре нәтиҗәләрен минимальләштерүдә һәм (яки) юк итүдә катнашу;

8) милләтара һәм конфессияара татулыкны ныгытуга, муниципаль район территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының телләрен һәм мәдәниятен үстерүгә, аз санлы халыкларның һәм башка милли азчылыкларның хокукларын тормышка ашыруга, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясен тәэмин итүгә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлтелгән чаралар эшләү һәм гамәлгә ашыру;

9) Район территориясендә гадәттән тыш хәлләрне кисәтүдә һәм бетерүдә катнашу;

10) шәһәр һәм авыл торак пунктларыннан читтәге муниципаль район чикләрендә янгын куркынычсызлыгының беренчел чараларын тәэмин итү;

9) муниципаль милиция тарафыннан Район территориясендә җәмәгать тәртибен саклауны оештыру;

12) полициянең участок уполномоченные вазыйфасын биләүче хезмәткәргә районның хезмәт күрсәтелә торган административ участогында эшләү өчен бина бирү;

13) 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок уполномоченные вазыйфасын биләүче хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына хезмәткәрнең күрсәтелгән вазыйфа буенча бурычларын үтәү чорына торак урын бирү;

14) әйләнә-тирә мохитне саклау буенча җирлекара характердагы чараларны оештыру;

15) муниципаль мәгариф оешмаларында төп гомуми белем бирү программалары буенча һәркем өчен мөмкин булган һәм түләүсез мәктәпкәчә, башлангыч гомуми, төп гомуми, урта гомуми белем бирүне оештыру (федераль дәүләт белем бирү стандартлары нигезендә төп гомуми белем бирү программаларын гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү вәкаләтләреннән тыш), муниципаль мәгариф оешмаларында балаларга өстәмә белем бирүне оештыру (финанс белән тәэмин итү Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары тарафыннан гамәлгә ашырыла торган өстәмә белем бирүдән тыш), муниципаль мәгариф оешмаларында балаларны карау өчен шартлар тудыру, үз вәкаләтләре чикләрендә балаларның каникул вакытында ялын оештыруны тәэмин итү чараларын, шул исәптән аларның тормыш һәм сәламәтлеге куркынычсызлыгын тәэмин итү чараларын гамәлгә ашыру;

16) гражданнарга түләүсез медицина ярдәме күрсәтүнең дәүләт гарантияләренең территориаль программасы нигезендә Район территориясендә халыкка медицина ярдәме күрсәтү өчен шартлар тудыру (Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан расланган Халык медицина ярдәме белән тәэмин ителә торган территорияләр исемлегенә кертелгән торак пунктлар территорияләреннән тыш, аерым территорияләр халкын медицина-санитар тәэмин

итү функцияләрен башкаручы федераль башкарма хакимият органы карамагындагы медицина оешмаларында медицина ярдәме белән тәэмин ителә торган территорияләр);

17) Район территориясендә каты коммуналь калдыкларны җыю, ташу, эшкәртү, утильләштерү, зарарсызландыру, күмү эшчәнлеген оештыруда катнашу;

18) муниципаль районның территориаль планлаштыру схемаларын раслау, муниципаль районның территориаль планлаштыру схемалары нигезендә әзерләнгән территорияне планлаштыру документларын раслау, муниципаль район территориясендә башкарыла торган шәһәр төзелеше эшчәнлеген мәгълүмат белән тәэмин итү системасын алып бару, муниципаль район ихтыяҗларны канәгатьләндерү өчен муниципаль район чикләрендә җир кишәрлекләрен резервлау һәм алу, индивидуаль торак төзелеше яисә бакча йорты төзү планлаштырыла торган хәбәрнамәдә күрсәтелгән параметрларның җир кишәрлегендә индивидуаль торак төзелеше объектын яки бакча йортын урнаштыру мөмкинлеге һәм билгеләнгән параметрлар буенча билгеләнгән параметрларга туры килүе турында хәбәрнамәне җибәрү, индивидуаль торак төзелеше яисә бакча йорты төзү планлаштырыла торган хәбәрнамәдә күрсәтелгән параметрларның җир кишәрлегендә индивидуаль торак төзелеше объектын яки бакча йортын урнаштыру мөмкинлеге булмавы һәм билгеләнгән параметрлар буенча билгеләнгән параметрларга туры килмәве турында хәбәрнамәне җибәрү, тиешле авылара территорияләрендә урнашкан җир кишәрлекләрендә индивидуаль торак төзелеше объектларын яки бакча йортларын төзегәндә яки реконструкцияләгәндә, төзелгән яки реконструкцияләгән индивидуаль торак төзелеше объектлары яки бакча йортларының шәһәр төзелеше эшчәнлеге турындагы закон таләпләренә туры килү-килмәү турында хәбәрнамәләр бирү, Россия Федерациясе граждан законнары нигезендә, авылара территориядә урнашкан үз белдеге белән төзелгән корылманы сүтү турында карар кабул итү, авылара территориядә урнашкан үз белдеге белән төзелгән корылманы сүтү турында карар кабул итү, яки аны билгеләнгән таләпләргә туры китерү, максатчан билгеләнеше буенча кулланылмаган яки Россия Федерациясе законнарын бозып файдаланыла торган һәм авылара территориядә урнашкан җир кишәрлеген тартып алу турында карарлар кабул итү, Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда, үз белдеге белән төзелгән корылманы сүтүне яисә аны билгеләнгән таләпләргә туры китерүне гамәлгә ашыру, авылара территориядә урнашкан җир кишәрлегенең шәһәр төзелеше планын бирү;

19) «Реклама турында» 2006 елның 13 мартындагы 38-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла торган муниципаль район территориясендә реклама конструкцияләрен урнаштыру, реклама конструкцияләрен урнаштыру һәм эксплуатацияләүгә рөхсәтләр бирү схемасын раслау, мондый рөхсәтләрне бетерү, үз белдеге белән билгеләнгән реклама конструкцияләрен күрсәтү турында күрсәтмәләр бирү;

20) җирлекләрнең архив фондларын саклауны да кертеп, муниципаль архивны Формалаштыру һәм эчтәлеге;

21) Район территориясендә җирлекара җирләү урыннарын карап тоту, ритуаль хезмәтләр оештыру;

22) Район составына керүче авыл җирлекләрен элемтә, җәмәгать туклануы, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү хезмәтләре белән тәэмин итү өчен шартлар тудыру;

23) җирлекара китапханәләр тарафыннан халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне оештыру, аларның китапханә фондларын туплау һәм саклауны тәэмин итү;

24) Район составына керүче авыл җирлекләрен мәдәният оешмалары хезмәтләре һәм ял оештыру буенча хезмәтләр белән тәэмин итү өчен шартлар тудыру;

25) Район составына керүче җирлекләрдә җирле традицион халык сәнгатен үстерү өчен шартлар тудыру;

26) муниципаль район милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарих һәм мәдәният ядкарьләрен) саклап калу, алардан файдалану һәм аларны популярлаштыру, район территориясендә урнашкан җирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарих һәм мәдәният ядкарьләрен) саклау;

27) Район составына керүче җирлекләрнең бюджет тәэмин ителеше дәрәҗәсен бюджет акчалары исәбеннән тигезләү;

28) территориаль оборона һәм гражданнар оборонасы, халыкны һәм Район территориясен табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән яклау чараларын оештыру һәм гамәлгә ашыру;

29) Район территориясендә җирле әһәмияттәге дәвалау-савыктыру урыннарын һәм курортлар булдыру, үстерү һәм саклауны тәэмин итү, шулай ук җирле әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләрен саклау һәм алардан файдалану өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыру;

30) Район территориясендә урнашкан муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләрне мобилизацион әзерләү чараларын оештыру һәм гамәлгә ашыру;

31) су объектларында кешеләрнең куркынычсызлыгын тәэмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау чараларын гамәлгә ашыру;

32) җирлекләрдә авыл хуҗалыгы җитештерүен үстерү өчен шартлар тудыру, авыл хуҗалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарын киңәйтү, кече һәм урта эшкуарлыкны үстерүгә ярдәм итү, социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга, хәйрия эшчәнлегенә һәм ирекле (волонтерлыкка) ярдәм итү;

33) Район территориясендә физик культура, мәктәп спорты һәм массакүләм спортны үстерү өчен шартлар тәэмин итү, рәсми физкультура-сәламәтләндерү һәм спорт чараларын үткәрүне оештыру;

34) балалар һәм яшьләр белән эшләү буенча җирлекара характердагы чараларны оештыру һәм гамәлгә ашыру, яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруда катнашу, яшьләрнең хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итү һәм яклау чараларын эшләү һәм гамәлгә ашыру, яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруның төп юнәлешләре буенча муниципаль программаларны эшләү һәм гамәлгә ашыру, яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруны мониторинглауны оештыру һәм гамәлгә ашыру;

35) Россия Федерациясе Су законнары белән билгеләнгән чикләрдә су объектлары хуҗасының вәкаләтләрен гамәлгә ашыру, гомуми файдаланудагы су объектларын шәхси һәм көнкүреш ихтыяҗлары өчен куллану кагыйдәләрен билгеләү, шул исәптән гражданнарның гомуми файдаланудагы су объектларына һәм аларның яр буйларына ирекле керүен тәэмин итү, шулай ук су объектларын рекреацион максатлар өчен куллану кагыйдәләрен билгеләү;

36) муниципаль урман контролен оештыру һәм гамәлгә ашыру;

37) федераль закон нигезендә муниципаль район ихтыяҗлары өчен ясалма җир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләрне башкаруны тәэмин итү;

38) Район чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыру;

39) адреслашу объектларына адреслар бирү, адресларны үзгәртү, гамәлдән чыгару, урам-юл челтәре элементларына исемнәр бирү(федераль әһәмияттәге автомобиль юлларыннан, төбәк яки муниципальара әһәмияттәге автомобиль юлларыннан тыш), мондый атамаларны үзгәртү, гамәлдән чыгару, мәгълүматны Дәүләт адрес реестрында урнаштыру;

40) Районның авылара территориясендә муниципаль җир контролен гамәлгә ашыру;

41) комплекслы кадастр эшләрен башкаруны һәм территориянең карта планын раслауны федераль закон нигезендә оештыру;

42) әйләнә-тирә мохиткә тупланган зыян объектларын ачыклау һәм муниципаль район милкендәге җир кишәрлекләре чикләрендә урнашкан территорияләргә карата мондый зыянны бетерүне оештыру.

2. Авыл җирлекләренең җирле әһәмияттәге мәсьәләләренә кертелмәгән районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләренә авыл җирлекләре территорияләрендә түбәндәгеләр керә:

1) Район составына керүче авыл җирлекләре чикләрендә (алга таба - авыл җирлекләре), Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә электр, җылылык, газ белән тәэмин итүне оештыру;

2) җылылык белән тәэмин итү объектларын төзү, реконструкцияләү һәм (яки) модернизацияләү буенча бердәм җылылык белән тәэмин итүче оешма тарафыннан йөкләмәләрнең үтәлешен муниципаль контрольне гамәлгә ашыру;

3) җирлекнең торак пунктлары чикләрендә җирле әһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл хәрәкәте куркынычсызлыгын тәэмин итү, шул исәптән парковкалар (парковка урыннары) эшчәнлеген булдыруны һәм тәэмин итүне, автомобиль транспортында, шәһәр җир өсте электр транспортында һәм җирлекнең торак пунктлары чикләрендә юл хуҗалыгында муниципаль контрольне гамәлгә ашыру, юл хәрәкәтен оештыру, шулай ук автомобиль юлларыннан файдалану һәм Россия Федерациясе законнары нигезендә юл эшчәнлеген гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру;

4) җирлектә яшәүче һәм аз керемле гражданнарны, торак урыннарына мохтаҗларны торак урыннары белән тәэмин итү, муниципаль торак фондын төзүне һәм карап тотуны оештыру, торак төзелеше өчен шартлар тудыру, муниципаль торак контролен гамәлгә ашыру, шулай ук җирле үзидарә органнарының торак законнары нигезендә башка вәкаләтләрен гамәлгә ашыру;

5) халыкка транспорт хезмәтләре күрсәтү өчен шартлар тудыру һәм җирлек чикләрендә халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыру;

6) терроризм һәм экстремизмны профилактикалауда, шулай ук җирлек чикләрендә терроризм һәм экстремизм күренешләре нәтиҗәләрен минимальләштерүдә һәм (яки) юк итүдә катнашу;

7) җирлек чикләрендә гадәттән тыш хәлләрне кисәтүдә һәм бетерүдә катнашу;

8) халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне оештыру, җирлек китапханә фондларының сакланышын тәэмин итү һәм комплектлау;

9) җирлек милкендә булган мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру, җирлек территориясендә урнашкан җирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни ядкәрләрне) саклау, куллану һәм популярлаштыру;

10) җирле традицион халык сәнгатен үстерү өчен шартлар тудыру, авыл җирлекләрендә халык сәнгатен саклап калу, торгызу һәм үстерүдә катнашу;

11) җирлекнең торак пунктлары чикләрендә урнашкан шәһәр урманнарын, аеруча саклана торган табигать территорияләреннән файдалану, саклау, яклау, яңадан торгызуны оештыру;

«12) җирлекнең генераль планнарын, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләрен раслау, җирлекнең генераль планнары нигезендә әзерләнгән территорияне планлаштыру буенча документларны раслау, җирлек чикләрендә урнашкан җир кишәрлегенең шәһәр төзелеше планын бирү, төзелешкә рөхсәт бирү (Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында, башка федераль законнарда каралган очраклардан тыш), төзелешне тормышка ашырганда объектларны файдалануга тапшыруга, җирлек территориясендә урнашкан капиталь төзелеш объектларын реконструкцияләүгә рөхсәт бирү, җирлекләрнең шәһәр төзелешен проектлауның җирле нормативларын раслау, җирлекне муниципаль ихтыяҗлар өчен резервлау һәм җир кишәрлекләрен алу, җирлек чикләрендә муниципаль җир контролен гамәлгә ашыру, Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда биналарны, корылмаларны карап чыгу һәм мондый тикшерү барышында ачыкланган бозуларны бетерү турында тәкъдимнәр бирү, планлаштырыла торган шәхси торак төзелеше объектын яисә бакча йортын төзү яки реконструкцияләү турындагы хәбәрнамәдә күрсәтелгән шәхси торак төзелеше объекты яисә бакча йорты параметрларының билгеләнгән параметрларга туры килүе турында һәм җир кишәрлегендә индивидуаль торак төзелеше объектын яки бакча йортын урнаштыру мөмкинлеге турында хәбәрнамә (алга таба – планлаштырыла торган төзелеш турында хәбәрнамә), планлаштырыла торган шәхси торак төзелеше объектын яисә бакча йортын төзү яки реконструкцияләү турындагы хәбәрнамәдә күрсәтелгән шәхси торак төзелеше объекты яисә бакча йорты параметрларының билгеләнгән параметрларга туры килмәве турында һәм (яки) җир кишәрлегендә индивидуаль торак

төзелеше объектын яки бакча йортын урнаштыру мөмкин түгеллеге турында хәбәрнамә, җирлекләр территорияләрендә урнашкан җир кишәрлекләрендә индивидуаль торак төзелеше объектларын яки бакча йортларын төзегәндә яки реконструкцияләгәндә, төзелгән яки үзгәртеп корылган шәхси торак төзелеше яки бакча йортының шәһәр төзелеше эшчәнлеге турындагы законнар таләпләренә туры килүе яки туры килмәве турында хәбәрнамәләр җибәрү, максатчан билгеләнеше буенча файдаланылмый яки Россия Федерациясе законнарын бозып файдаланыла торган җир кишәрлеген тартып алу турында карар кабул итү, үзирекле корылманы сүтүне яки аны Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда билгеләнгән таләпләргә туры китерүне гамәлгә ашыру;

13) җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан кишәрлек урманчылыклары составында төзелә торган урманчылыкларны төзү, бетерү, аларның чикләрен билгеләү һәм үзгәртү турында, шулай ук җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан урманчылыкларның урман хуҗалыгы регламентларын эшләүне һәм раслауны гамәлгә ашыру турында карарлар кабул итү;

14) җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан урманнарга карата урман корылышы чараларын гамәлгә ашыру;

15) территориаль оборона һәм гражданнар оборонасы, халыкны һәм җирлек территориясен табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән саклау чараларын оештыру һәм гамәлгә ашыру;

16) җирлек территориясендә авария-коткару хезмәтләрен һәм (яки) авария-коткару формированиеләрен төзү, карап тоту һәм аларның эшчәнлеген оештыру;

17) су объектларында кешеләрнең куркынычсызлыгын тәэмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау чараларын гамәлгә ашыру;

18) җирлек территориясендә дәвалау-савыктыру урыннарын һәм җирле әһәмияттәге курортларны булдыру, үстерү һәм саклауны тәэмин итү, шулай ук җирле әһәмияттәге махсус саклана торган табигый территорияләрне саклау һәм куллану өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыру;

19) Россия Федерациясенең су законнары белән билгеләнгән чикләрдә, су объектлары милекчесе вәкаләтләрен гамәлгә ашыру, халыкка аларны куллану чикләүләре турында хәбәр итү;

20) муниципаль урман контролен оештыру һәм гамәлгә ашыру;

21) җирлекнең хезмәт күрсәтелә торган административ участогында полиция участок вәкиле вазыйфасын биләүче хезмәткәргә эш өчен бина бирү;

22) 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок уполномоченные вазыйфасын биләүче хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына хезмәткәрнең күрсәтелгән вазыйфа буенча бурычларын үтәү чорына торак урыны бирү;

23) "Коммерциясез оешмалар турында" 1996 елның 12 гыйнварындагы 7-ФЗ номерлы Федераль законның 31.1 һәм 31.3 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләр кысаларында социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга ярдәм күрсәтү;

24) федераль закон нигезендә җирлек ихтыяҗлары өчен ясалма җир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләрне башкаруны тәэмин итү ;

25) җирлек чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыру;

26) комплекслы кадастр эшләрен башкаруда федераль закон нигезендә катнашу;

27)җирлек территориясендә элек исәпкә алынган күчемсез милек объектларына хокук ияләрен ачыклау буенча чаралар үткәрү, күчемсез милек объектларының хокук ияләре турында мәгълүматларны күчемсез милекнең Бердәм дәүләт реестрына кертү өчен җибәрү һәм карарлар кабул итү;

28) әйләнә-тирә мохиткә тупланган зыян объектларын ачыклау һәм җирлек милкендәге җир кишәрлекләре чикләрендә урнашкан территорияләргә карата мондый зыянны бетерү.

3. Районның җирле үзидарә органнары Район составына керүче аерым җирлекләрнең җирле үзидарә органнары белән аларга җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча үз вәкаләтләренең бер өлешен гамәлгә ашыруны Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә

тиешле җирлекләр бюджетларына муниципаль район бюджетыннан бирелә торган бюджетара трансфертлар исәбеннән тапшыру турында килешүләр төзергә хокуклы. Килешүләр төзү тәртибе район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

7 статья. Районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән мәсьәләләрне хәл итүгә хокукы

1.Районның җирле үзидарә органнары түбәндәгеләргә хокуклы:

1) Район музейларын булдыру;

2) опека һәм попечительлек эшчәнлеген гамәлгә ашыруда катнашу;

3) Район территориясендә җирле милли-мәдәни мохтариятләрнең хокукларын гамәлгә ашыру белән бәйле эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыру;

4) Россия Федерациясе халыкларының милли-мәдәни үсешенә һәм Район территориясендә милләтара мөнәсәбәтләр өлкәсендә чараларны гамәлгә ашыруга ярдәм күрсәтү;

5) 2008 елның 31 декабренә торышы буенча алар карамагында булган югары белем бирү муниципаль мәгариф оешмалары оештыручысы функцияләрен гамәлгә ашыру;

6) туризмны үстерү өчен шартлар тудыру;

7) кеше хокукларын тәэмин итүгә җәмәгать контролен һәм мәҗбүри тоту урыннарында булган затларга ярдәм күрсәтүне гамәлгә ашыручы иҗтимагый күзәтчелек комиссияләренә ярдәм күрсәтү;

8) инвалидларның иҗтимагый берләшмәләренә, шулай ук "Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында" 1995 елның 24 ноябрендәге 181-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә гомумроссия инвалидлар иҗтимагый берләшмәләре тарафыннан оештырылган оешмаларга ярдәм күрсәтү;

9) "Кан һәм аның компонентлары донорлыгы турында" Федераль законда каралган чараларны гамәлгә ашыру;

10) авылара территориядә урнашкан торак пунктта, нотариус булмаган очракта, законнарда каралган нотариаль гамәлләр кылу;

11) федераль законнар белән билгеләнгән тәртиптә һәм шартларда оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү шартларын бәйсез бәяләүне оештыру өчен шартлар тудыру, шулай ук ведомство буйсынуындагы оешмалар җитәкчеләре эшчәнлеген бәяләгәндә оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү шартларын бәйсез бәяләү нәтиҗәләрен куллану һәм федераль законнар нигезендә оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү сыйфатын бәйсез бәяләү нәтиҗәләре буенча ачыкланган җитешсезлекләрне бетерү буенча чаралар күрү;

12) «Россия Федерациясендә хокук бозуларны профилактикалау системасы нигезләре турында» 2016 елның 23 июнендәге 182-ФЗ номерлы Федераль законда каралган хокук бозуларны профилактикалау өлкәсендә чараларны гамәлгә ашыруга;

13) инвалидларның, сәламәтлек мөмкинлекләре чикләнгән затларның, адаптив физик культура һәм адаптив спортын үстерүгә ярдәм күрсәтү;

14) Кулланучылар хокукларын яклау буенча Россия Федерациясенең 1992 елның 7 февралендәге 2300-1 номерлы «Кулланучылар хокукларын яклау турында»гы Законында каралган чараларны гамәлгә ашыру;

15) участок полиция вәкиле вазыйфасын биләп торучы хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына хезмәткәр күрсәтелгән вазыйфаны биләү чорында торак урыны бирү;

16) алкогольдән, наркотиктан яки башка токсиннан исерек хәлдә булган затларга ярдәм күрсәтү чараларын гамәлгә ашыру;

17) муниципаль янгын сагы булдыру.

2. Районның җирле үзидарә органнары әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән мәсьәләләрне хәл итәргә, әгәр федераль законнарда каралса, бүтән дәүләт вәкаләтләрен (№131-ФЗ Федераль законның 19 статьясы нигезендә аларга тапшырылмаган) гамәлгә ашыруда катнашырга, шулай ук башка муниципаль берәмлекләрнең җирле үзидарә

органнары, дәүләт хакимияте органнары компетенциясенә кертелмәгән һәм федераль законнар һәм Россия Федерациясе субъектлары законнары белән үз компетенцияләреннән төшереп калдырмаган башка мәсьәләләрне, Россия Федерациясе бюджет системасы бюджетларыннан бирелгән бюджетара трансфертлардан тыш, җирле бюджетлар керемнәре исәбеннән һәм түләүләрнең өстәмә нормативлары буенча салым керемнәре керүне хәл итәргә хокуклы.

8 статья. Районның җирле үзидарә органнарына аерым дәүләт вәкаләтләрен бирү

Районның җирле үзидарә органнарына аерым дәүләт вәкаләтләрен бирү федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән гамәлгә ашырыла.

Районның җирле үзидарә органнары тапшырылган дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен шушы максатларга бүлеп бирелгән матди ресурслар һәм финанс чаралары чикләрендә тиешле федераль законнарда һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән тәртиптә җаваплы булалар.

Тапшырылган вәкаләтләрне гамәлгә ашыру дәүләт контроле астында. Районның җирле үзидарә органнары тарафыннан аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны тикшереп тору шартлары һәм тәртибе тиешенчә федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнә.

Район Советы үз вәкаләтләре чикләрендә аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен җирле үзидарә органнары карамагындагы матди ресурслардан һәм финанс чараларыннан өстәмә файдалану очракларын һәм тәртибен билгеләргә хокуклы.

9 статья. Районның муниципальара хезмәттәшлектә катнашуы

Районның муниципалитетара хезмәттәшлектә катнашуы федераль законнар һәм җирле үзидарә турында Татарстан Республикасы законнары нигезендә гамәлгә ашырыла.

10 статья. Районның җирле үзидарә органнары белән дәүләт хакимияте органнары арасындагы багланышлар

Районның җирле үзидарә органнары белән дәүләт хакимияте органнары арасындагы багланышлар түбәндәге юллар белән гамәлгә ашырыла:

1) Районның социаль-икътисадый үсешенә юнәлтелгән дәүләт программаларын гамәлгә ашыруда Район җирле үзидарә органнарының катнашуы;

2) районның җирле үзидарә органнары һәм дәүләт хакимияте органнары арасында шартнамәләр (килешүләр) төзүе;

3) даими яисә вакытлы координация, консультация, киңәш бирү һәм башка эшче органнар булдыру;

4) Татарстан Республикасы Дәүләт Советында район Советының закон чыгару инициативасы;

5) законнарда билгеләнгән башка хезмәттәшлек формалары.

11 статья. Муниципаль хезмәтне хокукый җайга салу

1. Районда муниципаль хезмәтне хокукый җайга салу, муниципаль хезмәт вазыйфаларына таләпләрне, муниципаль хезмәткәрнең статусын билгеләү, муниципаль хезмәтне үтү шартлары һәм тәртибе «Россия Федерациясендә муниципаль хезмәт турында» 2007 елның 22 мартындагы 25-ФЗ номерлы Федераль закон, 2013 елның 25 июнендәге 50-ТРЗ номерлы муниципаль хезмәт турында Татарстан Республикасы кодексы, әлеге Устав һәм башка муниципаль хокукый актлар белән гамәлгә ашырыла.

2. Пенсиягә чыгуга бәйле рәвештә муниципаль хезмәттән азат ителгәндә муниципаль хезмәткәргә эштән азат ителгән көнгә биләгән муниципаль хезмәт вазыйфасы буенча тиешле еллар эшләгән өчен аның айлык акчалата түләве биш мәртәбә арттырыла, муниципаль хезмәт стажы булганда, тиешле елда тиешле еллар эшләгән өчен пенсия билгеләү өчен аның дәвамлылыгы түбәндәгечә исәпләп чыгарыла:

- 2024 елда 19 ел,
- 2025 елда 19 ел 6 ай,
- 2026 һәм аннан соңгы 20 ел һәм муниципаль хезмәтнең һәр тулы елы өчен өстәмә рәвештә 0,5 акчалата тәэмин итү, әмма муниципаль хезмәткәрнең акчалата тәэмин итүенең уннан артыгы түгел (алга таба - пенсиягә чыгуга бәйле рәвештә бер мәртәбә бүләкләү).

Муниципаль хезмәт стажы муниципаль хезмәткәрнең муниципаль хезмәттән азат ителгән көненә билгеләнә.

Әлеге статьяның максатлары өчен тиешле еллар эшләгәнгә пенсиягә чыкканда муниципаль хезмәттән картлык буенча хезмәт пенсиясе алу хокукын бирә торган яшькә җиткәч яисә «Россия Федерациясендә хезмәт пенсияләре турында» Федераль закон нигезендә инвалидлык буенча пенсия билгеләү хокукы бирелә торган яшькә җиткәч һәм муниципаль хезмәткәрнең гаепле гамәлләренә бәйле рәвештә эштән азат ителүдән тыш, тиешле еллар эшләгән өчен пенсия алу өчен кирәкле муниципаль хезмәт стажы булганда, эштән китү аңлашыла.

3. Муниципаль хезмәткәр вафат булган очракта, аның гаиләсенә ул биләгән вазыйфасы буенча еллык акчалата пособие түләнә. Күрсәтелгән пособиене түләү тәртибе һәм шартлары Саба муниципаль районы Советы карары белән билгеләнә.

II бүлек. ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘНЕ ТУРЫДАН-ТУРЫ ГАМӘЛГӘ АШЫРУ ҺӘМ ХАЛЫКНЫҢ ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘНЕ ГАМӘЛГӘ АШЫРУДА КАТНАШУЫ ФОРМАЛАРЫ

12 статья. Җирле үзидарәне гамәлгә ашыруда халыкның турыдан-туры катнашуы

Район халкы җирле үзидарәне турыдан-туры гамәлгә ашыруда түбәндәге формаларда катнаша:

1) җирле референдум;
2) район чикләрен үзгәртү һәм үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү;
3) гражданнарның хокукый инициативасы;
4) гавами тыңлаулар; иҗтимагый фикер алышулар;
5) гражданнар җыелышы;
6) гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы);
7) гражданнарны сораштыру;
8) инициатив проектлар
9) җирле әһәмияттәге аеруча мөһим мәсьәләләр буенча халык фикер алышуы;
10) гражданнарның җирле үзидарә органнарына мөрәҗәгатьләре;
11) Россия Федерациясе Конституциясенә, федераль законнарга, Татарстан Республикасы Конституциясенә һәм Татарстан Республикасы законнарына каршы килми торган башка формалар.

13 статья. Җирле референдум

1. Җирле референдум турыдан-туры район халкы тарафыннан җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә хәл итү максатларында уздырыла.

2. Район территориясендә җирле референдум 2002 елның 12 июнендәге «Россия Федерациясе гражданнарының сайлау хокукларының һәм референдумда катнашу хокукының төп гарантияләре турында»гы 67-ФЗ номерлы Федераль закон һәм 2004 елның 24 мартындагы «Җирле референдум турында»гы 23-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә, 2003 елның 6 октябрендәге «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында»гы 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган үзенчәлекләрне исәпкә алып үткәрелә.

3. Җирле референдумда яшәү урыны Район чикләрендә урнашкан Россия Федерациясе гражданнары катнаша ала. Россия Федерациясенең, халыкара килешүләре нигезендә һәм законда билгеләнгән тәртиптә, Район территориясендә даими яшәүче чит ил гражданнары да, Россия Федерациясе гражданнары кебек үк, җирле референдумда катнаша.

Россия Федерациясе гражданнары яшерен тавыш бирүдә гомуми тигез һәм турыдан-туры ихтыяр белдерү нигезендә җирле референдумда катнаша.

4. Җирле референдумны билгеләү турындагы карар Район Советы тарафыннан түбәндәгеләр инициативасы буенча кабул ителә:

1) җирле референдумда катнашу хокукына ия гражданнар;

2)Уставларында сайлауларда һәм (яисә) референдумнарда катнашу каралган һәм федераль законда билгеләнгән тәртиптә һәм срокларда теркәлгән сайлау берләшмәсе, башка иҗтимагый берләшмә;

3) Алар тарафыннан бергә тәкъдим ителгән Район Советы һәм Башкарма комитет Җитәкчесе.

5. Әлеге статьяның 4 өлешендәге 2 пунктында күрсәтелгән гражданнар, сайлау берләшмәләре, башка иҗтимагый берләшмәләр инициативасы буенча җирле референдум билгеләү шарты әлеге инициативаны хуплап имзалар җыю була, аларның саны Район территориясендә теркәлгән референдумда катнашучылар санының биш процентын тәшкил итәргә тиеш, әмма 25 имзадан да ким була алмый.

6. Район Советы һәм район Башкарма комитеты Җитәкчесе тарафыннан тәкъдим ителгән референдум уздыру инициативасы район Советы карары һәм Башкарма комитет Җитәкчесе карары белән рәсмиләштерелә. Күрсәтелгән инициативаны тәкъдим итү тәртибе район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

7. Район Советы җирле референдумны район советына документлар кергән көннән алып 30 көн эчендә билгели, аның нигезендә җирле референдум билгеләнә.

8. Референдумда тавыш бирүне үткәрү датасы билгеләнгән көнгә кадәр 25 көннән дә соңга калмыйча, район Советы карары буенча аны дәүләт хакимияте органнарына яисә җирле үзидарә органнарына билгеләнгән сайлауларда тавыш бирү көне яисә башка билгеләнгән референдумда тавыш бирү көне белән берләштерү максатларында район Советы карары буенча соңрак (әмма 90 көннән дә артык түгел) вакытка күчерелергә мөмкин.

9. Тавыш бирү йомгаклары һәм җирле референдумда кабул ителгән карар рәсми басылып чыгарга (халыкка җиткерелергә) тиеш.

10. Җирле референдумда кабул ителгән карар район территориясендә мәҗбүри үтәлергә тиеш һәм дәүләт хакимиятенең нинди дә булса органнары, аларның вазыйфаи затлары яки җирле үзидарә органнары тарафыннан раславуга мохтаҗ түгел.

11. Районның җирле үзидарә органнары җирле референдумда кабул ителгән карарның әлеге Уставта билгеләнгән вәкаләтләрне чикләү нигезендә үтәлешен тәэмин итәләр.

12. Җирле референдум уздыру турындагы карарга, шулай ук җирле референдумда кабул ителгән карарга карата, гражданнар, җирле үзидарә органнары, прокурор, федераль закон белән вәкаләтле дәүләт хакимияте органнары тарафыннан суд тәртибендә шикаять бирелергә мөмкин.

14 статья. Районның чикләрен үзгәртү һәм үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү

1. Чикләрне үзгәртү, Районны үзгәртү мәсьәләләре буенча тавыш бирү халыкның күрсәтелгән чикләрне үзгәртүгә, Районны үзгәртеп коруга ризалыгын алу максатыннан үткәрелә.

2. Районның чикләрен үзгәртү һәм үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү Районның бөтен территориясендә яисә территориясе өлешендә 2003 елның 6 октябрендәге «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында»гы 131-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән очракларда үткәрелә.

3. Районның чикләрен үзгәртү, Районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү район Советы тарафыннан билгеләнә һәм 2002 елның 12 июнендәге «Россия Федерациясе гражданнарының сайлау хокукларының һәм референдумда катнашу хокукының төп гарантияләре турында» гы 67-ФЗ номерлы Федераль закон һәм 2004 елның 24 мартындагы «Җирле референдум турында»гы 23-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә, 2003 елның 6 октябрендәге «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында»гы 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган үзенчәлекләрне исәпкә алып үткәрелә.

4. Район чикләрен үзгәртү, Районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү, әгәр анда Район халкының яртысыннан артыгы яки Районның сайлау хокукына ия булган өлешендә катнашса, узган дип санала. Район чикләрен үзгәртүгә халыкның ризалыгы, Районны үзгәртеп кору, күрсәтелгән үзгәреш өчен Район халкының тавыш бирүдә катнашкан яртысыннан күбрәге яисә Район өлеше тавыш бирсә, алынган дип санала.

5. Район чикләрен үзгәртү, Районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирү нәтиҗәләре һәм кабул ителгән карарлар рәсми рәвештә бастырып чыгарылырга (халыкка җиткерелергә) тиеш.

15 статья. Гражданнарның хокукый инициативасы

1.Район халкы хокукый иҗади инициатива белән әлеге Устав һәм район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнгән тәртиптә чыгыш ясарга хокуклы.

2. Сайлау хокукына ия булган, Район халкы саныннан 3 проценттан артмаган гражданнар төркеме хокукый инициатива белән чыгыш ясарга мөмкин.

3. Хокук иҗат инициативасын гамәлгә ашыру максатларында Район халкы түбәндәгеләргә хокуклы:

– гражданнарның яшәү (эшләү) урыны буенча җыелышларын һәм хокук иҗат инициативасын тикшерү һәм күрсәтү буенча башка күмәк чараларны оештырырга һәм уздырырга;

– хокук иҗат инициативасын күрсәтүне хуплап имзалар җыю буенча инициатив төркемнәр төзергә;

– Район халкының имзаларын җыярга һәм хокук инициативасын канунга каршы килмәгән ысуллар белән күрсәтүне хуплап, агитация алып барырга.

4. Районның җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары Район халкына хокукый иҗади инициативаны тормышка ашыруда ярдәм итәргә бурычлы.

5. Гражданнарның хокукый иҗади инициативасын гамәлгә ашыру тәртибендә кертелгән муниципаль норматив хокукый акт проекты, ачык утырышта район Советы, район Башлыгы яки район Башкарма комитеты җитәкчесе тарафыннан, әлеге Устав белән билгеләнгән компетенцияләре нигезендә, аны керткән көннән алып өч ай эчендә мәҗбүри каралырга тиеш.

6. Гражданнарның хокукый инициативасын гамәлгә ашыру тәртибендә кертелгән муниципаль хокукый акт проектын караганда, гражданнарның инициатив төркеме вәкилләренә үз позицияләрен бәян итү мөмкинлеге тәэмин ителергә тиеш.

7. Гражданнарның хокукый инициативасын гамәлгә ашыру тәртибендә кертелгән муниципаль хокукый акт проектын карау процедурасы тиешенчә район Советы регламенты, район Башлыгының, Район Башкарма комитетының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

8. Гражданнарның хокук иҗат инициативасын гамәлгә ашыру тәртибендә кертелгән муниципаль хокукый акт проектын карау нәтиҗәләре буенча кабул ителгән нигезле карар рәсми рәвештә язма рәвештә гражданның инициатив төркеменә җиткерелергә тиеш.

16 статья. Җәмәгать тыңлаулары, иҗтимагый фикер алышулар.

1. Район Советы, район Башлыгы катнашында, җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча, муниципаль норматив хокукый актлар проектлары буенча фикер алышу өчен, ачык тыңлаулар үткәрелергә мөмкин.

2. Халык алдында тыңлаулар халык, район Советы, район Башлыгы яки Башкарма комитет Җитәкчесе инициативасы буенча үткәрелә.

Халык инициативасы белән яки район Советы тарафыннан үткәрелә торган ачык тыңлаулар район Советы тарафыннан, ә район Башлыгы яки үз вәкаләтләрен контракт нигезендә башкаручы Район Башкарма комитеты Җитәкчесе инициативасы белән үткәрелә торган ачык тыңлаулар - Район Башлыгы тарафыннан билгеләнә.

3. Җәмәгать тыңлауларына чыгарылырга тиеш:

1) Район Уставы проекты, Район Уставына Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар, әлеге Уставны шушы норматив хокукый актларга туры китерү максатларында Татарстан Республикасы конституциясе яисә законнары нигезләмәләрен төгәл кабатлау рәвешендә үзгәрешләр кертү очракларыннан тыш, шулай ук әлеге Уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль норматив хокукый акт проекты;

2) Район бюджеты проекты һәм аның үтәлеше турында хисап;

3) Районның социаль-икътисадый үсеш стратегиясе проекты;

4) Районны үзгәртеп кору турындагы сораулар, «Россия Федерациясендә җирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясы нигезендә Районны үзгәртеп кору өчен тавыш бирү юлы белән яки гражданнар җыеннарында белдерелгән Район халкының ризалыгын алу таләп ителә.

4. Гавами тыңлаулар яисә иҗтимагый фикер алышулар үткәрү турындагы карар, әгәр гамәлдәге законнарда башка вакыт каралмаган булса, тиешле орган яисә Районның вазыйфаи заты тарафыннан муниципаль норматив хокукый акт проектын карау көненә кадәр 20 көннән дә соңга калмыйча, кабул ителергә тиеш.

5. Гавами тыңлаулар яисә җәмәгать фикер алышулары үткәрелү турында, аларны үткәрү вакытын һәм урынын күрсәтеп, мәгълүмат, шулай ук гавами тыңлауларга яисә җәмәгать фикер алышуларына чыгарыла торган муниципаль норматив хокукый акт проекты гавами тыңлаулар яисә җәмәгать фикер алышулары уздырылган көнгә кадәр 7 календарь көннән дә соңга калмыйча Татарстан Республикасы Саба муниципаль районының рәсми сайтында түбәндәге адрес буенча бастырып чыгарылырга (халыкка җиткерелергә) тиеш: http://sabv.tatarstan.ru, шулай ук «Бердәм дәүләт һәм муниципаль хезмәтләр (функцияләр) порталы» федераль дәүләт мәгълүмат системасында урнаштырылырга тиеш.

6. Гавами тыңлаулар һәм муниципаль норматив хокукый акт проекты турында мәгълүмат басылып чыккан көннән башлап, Район халкы район Башлыгына муниципаль норматив хокукый акт мәсьәләсе яки проекты буенча, шул исәптән «Дәүләт һәм муниципаль хезмәтләрнең (функцияләрнең) Бердәм порталы» федераль дәүләт мәгълүмат системасы аша, гавами тыңлауларга яки җәмәгать фикер алышуларына чыгарылган язма тәкъдимнәр һәм искәрмәләр җибәрергә хокуклы.

Кисәтүләр һәм тәкъдимнәр җибәрү гавами тыңлаулар үткәрү көненә кадәр 2 эш көненнән дә соңга калмыйча тәмамлана.

Район Башлыгы кергән тәкъдимнәрне һәм кисәтүләрне гомумиләштерүне оештыра һәм аларны гавами тыңлауларда яисә җәмәгать фикер алышуларында катнашучыларга җиткерә.

7. Әгәр гамәлдәге законнарда башкасы каралмаган булса, халык тыңлаулары яки җәмәгать фикер алышулары муниципаль норматив хокукый акт проектын карау көненә кадәр

7 көннән дә соңга калмыйча уздырыла. Халык тыңлаулары яки җәмәгать фикер алышулары белгечләр, экспертлар, кызыксынган затлар чакыруы белән уздырыла. Халык тыңлауларында яки җәмәгать фикер алышуларында Районның теләсә кайсы кешесе катнашырга хокуклы.

8. Гавами тыңлаулар яисә җәмәгать фикер алышулары уздыру йомгаклары буенча, җирле үзидарә органнары һәм район вазыйфаи затлары тарафыннан мәҗбүри каралырга тиешле бәяләмәләр кабул ителә, алар компетенциясенә муниципаль норматив хокукый акт проектын кабул итү яисә гавами тыңлауларга чыгару кертелгән яисә иҗтимагый фикер алышулар кабул ителә.

9. Гавами тыңлаулар нәтиҗәләре Татарстан Республикасы Саба муниципаль районының рәсми сайтында түбәндәге адрес буенча басылырга (халыкка җиткерелергә) тиеш: http://saby.tatarstan.ru һәм «Бердәм дәүләт һәм муниципаль хезмәтләр (функцияләр) порталы» федераль дәүләт мәгълүмат системасында гавами тыңлаулар яисә җәмәгать тыңлаулары уздырылган көннән алып 5 календарь көннән дә соңга калмыйча бастырылып чыгарга (халыкка җиткерелергә) тиеш.

10. Гавами тыңлауларны һәм җәмәгать фикер алышуларын оештыру һәм уздыру тәртибе район Советы раслаган гавами тыңлаулар һәм җәмәгать фикер алышулары турында нигезләмә белән билгеләнә.

11. Гавами тыңлаулар яисә җәмәгать фикер алышулары өчен каралган башка сроклар гамәлдәге законнар белән билгеләнмәгән булса, әлеге статьяда күрсәтелгән сроклар кулланыла.

Генераль планнар проектлары, җирдән файдалану һәм төзелеш алып бару кагыйдәләре проектлары, территорияне планлаштыру проектлары, территорияне ызанлау кагыйдәләре проектлары, территорияләрне төзекләндерү кагыйдәләре проектлары, расланган документларның берсенә үзгәрешләр кертүне күздә тоткан проектлар, җир кишәрлегеннән яисә капиталь төзелеш объектыннан файдалануның шартлыча рөхсәт ителгән төренә рөхсәт бирү турындагы карарлар проектларына, рөхсәт ителгән төзелешнең иң чик параметрларыннан тайпылуга, капиталь төзелеш объектларын реконструкцияләүгә рөхсәт бирү турындагы карарлар проектларына, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләре булмаганда, җир биләмәләреннән һәм капиталь төзелеш объектларыннан файдалану рөхсәт ителгән бер төрне мондый файдалануның башка төренә үзгәртү мәсьәләләре буенча шәһәр төзелеше эшчәнлеге турындагы законнар нигезендә гавами тыңлаулар яисә иҗтимагый фикер алышулар үткәрелә.

17 статья. Гражданнар җыелышы

1. Җирле әһәмияттәге мәсьәләләр турында фикер алышу, халыкка җирле үзидарә органнары һәм җирле үзидарәнең вазыйфаи затлары эшчәнлеге турында мәгълүмат бирү, инициативалы проектлар кертү һәм аларны карау мәсьәләләре турында фикер алышу өчен район территориясендә гражданнар җыелышлары үткәрелергә мөмкин. Гражданнар җыелышлары микрорайоннар, торак массивлар, кварталлар, урамнар, торак йортлар, Районның торак пунктлары буенча чакырыла.

2. Гражданнар җыелышы халык, Район Советы, Район Башлыгы инициативасы белән, шулай ук территориаль иҗтимагый үзидарә уставында каралган очракларда үткәрелә.

Инициатив проектлар кертү һәм аларны карау мәсьәләләре буенча гражданнар җыелышында уналты яшькә җиткән әлеге территориядә яшәүчеләр катнашырга хокуклы. Инициативалы проектларны кертү мәсьәләләрен карау һәм фикер алышу максатларында гражданнар җыелышын билгеләү һәм үткәрү тәртибе Район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

3. Район Советы яки Район Башлыгы инициативасы белән үткәрелә торган гражданнар җыелышы Район Советы яки район Башлыгы тарафыннан билгеләнә.

4. Халык инициативасы белән уздырыла торган гражданнар җыелышы территориаль иҗтимагый үзидарә органнарының, тиешле территориядә яшәүче һәм җыелышта катнашырга

хокуклы гражданнар санынннан кимендә 10 проценты булган гражданнар төркеме, әлеге территорияләрдә урнашкан предприятие, учреждениеләр, оешмалар җитәкчеләренең язма тәкъдиме буенча район Советы тарафыннан билгеләнә.

Гражданнар җыелышын үткәрү турындагы тәкъдимдә аны карауга чыгарыла торган мәсьәләләр исемлеге, җыелышны уздыру вакыты һәм урыны күрсәтелергә тиеш. Тәкъдим вәкаләтле затлар тарафыннан имзаланырга тиеш, әгәр дә җыелышны үткәрү инициативасы белән гражданнар төркеме мөрәҗәгать итсә - әлеге гражданнар, аларның һәркайсының фамилиясен, исемен, атасының исемен, туган көнен, яшәү урыны адресын күрсәтеп мөрәҗәгать итә.

Район Советы үзенең якынлашып килүче утырышында гражданнар җыенын үткәрү турында кертелгән тәкъдимне карый.

Район Советы максатка ярашсызлыгы мотивы буенча гражданнар җыелышын үткәрүдән баш тартырга хокуклы түгел.

5. Территориаль иҗтимагый үзидарәне гамәлгә ашыру максатларында гражданнар җыелышын билгеләү һәм үткәрү тәртибе территориаль иҗтимагый үзидарә уставы белән билгеләнә.

6. Гражданнар җыенын үткәрү вакыты һәм урыны һәм фикер алышуга кертелә торган мәсьәләләр турында тиешле территориядә яшәүчеләргә җыелыш уздырылачак көнгә кадәр җиде көннән дә соңга калмыйча, моның өчен массакүләм мәгълүмат чаралары, почта хәбәрләре, фатирлар (хуҗалык) буенча йөрүләр, белдерүләр һәм башка мөмкин булган чаралар кулланып хәбәр ителә. Гражданнар җыелышын әзерләүне һәм уздыруны Районның Башкарма комитеты тәэмин итә.

8. Җыелыш эшендә әлеге территориядә яшәүче, сайлау хокукына ия гражданнар катнаша ала. Җыелышта катнашырга хокукы булган гражданнарның гомуми саны муниципаль сайлаулар уздырганда файдаланыла торган Россия Федерациясе чикләрендә булу урыны һәм яшәү урыны буенча Россия Федерациясе гражданнарын теркәүне исәпкә алу күрсәткечләре нигезендә билгеләнә.

Гражданнар җыелышы, җыелышта катнашырга хокуклы гражданнар санынннан кимендә өчтән бер өлеше катнашса, хокуклы дип санала.

Җыелыш карарлары җыелышта катнашкан гражданнарның күпчелек тавышы белән кабул ителә.

9. Гражданнар җыелышы җирле үзидарә органнарына һәм Районның җирле үзидарә вазыйфаи затларына мөрәҗәгатьләр кабул итәргә, шулай ук җирле үзидарә органнары һәм Районның җирле үзидарә вазыйфаи затлары белән үзара мөнәсәбәтләрдә гражданнар җыелышын тәкъдим итәргә вәкаләтле затларны сайларга мөмкин.

10. Территориаль иҗтимагый үзидарәне гамәлгә ашыруга бәйле мәсьәләләр буенча гражданнар җыелышы территориаль иҗтимагый үзидарә уставы белән аның компетенциясенә кертелгән мәсьәләләр буенча карар кабул итә.

11. Гражданнар җыелышы кабул иткән мөрәҗәгатьләр җирле үзидарә органнары һәм район җирле үзидарәсе вазыйфаи затлары тарафыннан мәҗбүри каралырга тиеш, аларның компетенциясенә мөрәҗәгатьләрдә булган сорауларны язма җавап юнәлеше белән хәл итү кирә.

12. Гражданнар җыелышын билгеләү һәм үткәрү тәртибе, шулай ук гражданнар җыелышының вәкаләтләре федераль закон, әлеге Устав һәм Район Советының норматив хокукый акты белән билгеләнә.

13. Гражданнар җыелышы йомгаклары рәсми басылып чыгарга (халыкка җиткерелергә) тиеш.

18 статья. Гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы)

1. Гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча фикер алышу һәм Район халкының фикерен ачыклау зарурилыгы очрагында үткәрелә.

Район территориясенең бер өлешендә яшәүче халык арасыннан гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) гражданнар җыелышын чакыру авырайган очракларда үткәрелә.

2. Гражданнар конференциясен (делегатлар җыелышын) билгеләү һәм үткәрү, делегатлар сайлау тәртибе район Советының әлеге Уставы һәм (яки) норматив хокукый акты белән билгеләнә.

3. Гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) гражданнар җыелышының вәкаләтләрен гамәлгә ашыра.

4. Гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) халык, Район Советы, Район Башлыгы инициативасы белән үткәрелә. Район Советы яки Район Башлыгы инициативасы белән үткәрелә торган гражданнар конференциясе Район Советы яки Район Башлыгы тарафыннан билгеләнә. Халык инициативасы белән уздырыла торган гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) Район Советы тарафыннан билгеләнә.

5. Әгәр анда сайланган делегатларның яртысыннан күбрәге катнашса, гражданнар конференциясе (делегатлар җыелышы) тулы хокуклы дип санала. Конференция карарлары (делегатлар җыелышлары) конференциядә катнашучы делегатларның күпчелек тавышы белән кабул ителә.

Территориаль иҗтимагый үзидарәне оештыру һәм гамәлгә ашыру мәсьәләләре буенча гражданнар конференциясе, әгәр анда уналты яшькә җиткән тиешле территориядә яшәүчеләрнең кимендә өчтән берен тәшкил итүче гражданнар җыелышларында сайланган делегатларның кимендә өчтән икесе катнашса, хокуклы дип санала.

6. Гражданнар (делегатлар җыелышлары) конференциясе нәтиҗәләре рәсми рәвештә басылып чыгарга (халыкка җиткерелергә) тиеш.

19 статья. Гражданнарны сораштыру

1. Гражданнарны сораштыру Район территориясендә халыкның фикерен ачыклау һәм җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары, шулай ук дәүләт хакимияте органнары тарафыннан карарлар кабул иткәндә исәпкә алу өчен үткәрелә.

Сораштыру нәтиҗәләре тәкъдим итү характерына ия.

2. Гражданнарны сораштыруда сайлау хокукына ия Район халкы катнаша ала. Инициатив проектка ярдәм итү турында гражданнарның фикерен ачыклау мәсьәләсе буенча гражданнардан сораштыруда район халкы яисә аның, инициатив проектны гамәлгә ашыру тәкъдим ителә торган уналты яшькә җиткән өлеше катнашырга хокуклы.

3. Гражданнардан сораштыру түбәндәге инициатива белән уздырыла:

1) Район Советы яки Район Башлыгы – җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча;

2) Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары - Район җирләренең максатчан билгеләнешен республика һәм төбәкара әһәмияттәге объектлар өчен үзгәртү турында карарлар кабул иткәндә, гражданнарның фикерен исәпкә алу өчен;

3) Районда яшәүчеләрнең яки аның 16 яшькә җиткән инициатив проектны гамәлгә ашырырга тәкъдим ителгән өлешенең әлеге инициатив проектка ярдәм итү турында гражданнарның фикерен ачыклау өчен

4. Гражданнардан сорашып белешүне билгеләү һәм уздыру тәртибе район Советы карары белән билгеләнә.

5.Гражданнарны сораштыру турында карарны Район Советы кабул итә. Гражданнар арасында сораштыру үткәрү өчен "Интернет" мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге http://saby.tatarstan.ru веб-адрес буенча сайтны кулланылырга мөмкин.

6. Район Советының гражданнардан сораштыру билгеләү турындагы карарында:

1) сораштыру үткәрү датасы һәм сроклары;

2) сораштыру уздырганда тәкъдим ителә торган сорауны (сорауларны) формалаштыру;

3) сораштыру үткәрү методикасы;

4) сораштыру кәгазенең формасы;

5) сораштыруда катнашучы Район халкының минималь саны;

6) «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге Районның рәсми сайтыннан файдаланып, гражданнар арасында сораштыру уздырган очракта, сораштыруда катнашучыларны идентификацияләү тәртибе.

7. Районда яшәүчеләргә, гражданнар арасында сораштыру үткәрү турында мәгълүмат, 10 көн кала хәбәр ителергә тиеш.

8. Гражданнардан сорашып белешү, әзерләүгә һәм уздыруга бәйле чараларны финанслау түбәндәгечә гамәлгә ашырыла:

1) Район бюджеты акчалары исәбеннән - Районның җирле үзидарә органнары яки Район халкы инициативасы буенча сораштыру уздырганда;

2) Татарстан Республикасы бюджеты акчалары исәбеннән - Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары инициативасы буенча сораштыру уздырганда.

9. Сораштыру нәтиҗәләре бастырып чыгарылырга (халыкка җиткерелергә) тиеш. Сораштыру нәтиҗәләре белән Районның теләсә кайсы кешесе танышырга хокуклы. Сораштыру нәтиҗәләре Районның җирле үзидарә органнары тарафыннан карарлар кабул иткәндә исәпкә алынырга тиеш.

20 статья. Җирле әһәмияттәге аеруча мөһим мәсьәләләр буенча халык фикер алышуы

1. Муниципаль норматив хокукый акт проектларын һәм җирле әһәмияттәге башка аеруча мөһим мәсьәләләрне халык фикер алышуына чыгару турында карар Район Советы инициативасы яки тиешле территориядә яшәүче гражданнар таләбе буенча, Район Советы билгеләгән тәртиптә кабул ителә.

2. Муниципаль норматив хокукый акт проекты тексты һәм халык фикер алышуына чыгарыла торган мәсьәләләр буенча башка материаллар халык фикер алышуына чыгару турында Карар кабул ителгәннән соң 5 көннән дә соңга калмыйча массакүләм мәгълүмат чараларында бастырыла, район халкына таратыла, халык белән танышу өчен мөмкин булган урыннарда урнаштырыла, башка ысуллар белән игълан ителә.

3.Халык фикер алышуына сорау чыгару белән бер үк вакытта Район Советы фикер алышу барышында кергән тәкъдим һәм фикерләрне карау эшен оештыру срогын һәм тәртибен билгели, күрсәтелгән максат өчен махсус комиссия булдыра.

4. Район Советы үзе чыгара торган муниципаль норматив хокукый актлар проектлары һәм җирле әһәмияттәге башка аеруча мөһим сораулар буенча фикер алышуны тәэмин итә, моның өчен кирәкле шартлар тудыра.

5. Халык фикер алышуына чыгарылган сораулар буенча тәкъдим һәм фикерләр Район Советына юллана.

6. Муниципаль норматив хокукый актлар проектлары һәм җирле әһәмияттәге башка мөһим сораулар буенча тәкъдимнәр һәм фикерләр Район Советы тарафыннан карала.

7. Халык фикер алышуы йомгаклары турында халыкка бер ай вакыт эчендә хәбәр ителә.

21 статья. Гражданнарның җирле үзидарә органнарына мөрәҗәгатьләре

1. Гражданнар Районның җирле үзидарә органнарына шәхси һәм күмәк мөрәҗәгатьләргә хокуклы.

2. Гражданнар мөрәҗәгатьләре «Россия Федерациясе гражданнары мөрәҗәгатьләрен карау тәртибе турында» 2006 елның 2 маендагы 59-ФЗ номерлы Федераль закон һәм «Татарстан Республикасында гражданнар мөрәҗәгатьләре турында» 2003 елның 12 маендагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә һәм срокларда каралырга тиеш.

3. Гражданнар мөрәҗәгатьләрен карау тәртибен һәм срокларын бозган өчен Җирле үзидарәнең вазыйфаи затлары Россия Федерациясе законнары нигезендә җаваплы.

22 статья. Район халкы тарафыннан җирле үзидарәне турыдан-туры гамәлгә ашыруның һәм аны гамәлгә ашыруда катнашуның башка формалары

1. Әлеге Уставта каралган федераль закон нигезендә халык тарафыннан турыдан-туры җирле үзидарә гамәлгә ашыру һәм халыкның җирле үзидарәне гамәлгә ашыруда катнашуы белән бергә гражданнар җирле үзидарәне гамәлгә ашыруда Россия Федерациясе Конституциясенә, федераль законнарга, Татарстан Республикасы законнарына каршы килми торган башка формаларда катнашырга хокуклы.

2. Район халкы тарафыннан җирле үзидарәне турыдан-туры гамәлгә ашыру һәм халыкның җирле үзидарәне гамәлгә ашыруда катнашуы законлылык, иреклелек принципларына нигезләнә.

Җирле үзидарә органнары һәм Районның җирле үзидарә вазыйфаи затлары халыкка җирле үзидарә органнары тарафыннан турыдан-туры гамәлгә ашырылуда һәм халыкның җирле үзидарәне гамәлгә ашыруда катнашуында ярдәм итәргә тиеш.

III бүлек. РАЙОН СОВЕТЫ

23 статья. Район Советы - Районның вәкиллекле җирле үзидарә органы

1. Район Советы Район җирле үзидарәсенең даими эшләүче коллегиаль вәкиллекле органы булып тора.

2. Район Советының рәсми исеме - «Саба муниципаль районы Советы».

3. Район Советының вәкаләтләре вакыты-5 ел.

4. Район Советы Район халкына хисап тота һәм аның күзәтчелегендә.

5. Район Советының исеме язылган һәм Район гербы сурәтләнгән мөһер, бланклары бар.

6. Район Советы эшчәнлеген тәэмин итүгә чыгымнар Район бюджетында Россия Федерациясе бюджетлары чыгымнары классификациясе нигезендә аерым юл белән карала.

24 статья. Район Советы составы

1. Район Советы 40 депутаттан тора.

2. Район Советы аның составына район Советының билгеләнгән санының өчтән ике өлешеннән ким булмаган депутат сайланганда хокуклы булып тора.

25 статья. Район Советы депутатларын сайлау тәртибе

1. Район Советы составына Район составына керүче җирлекләр башлыклары һәм күрсәтелгән җирлекләрнең вәкиллекле органнары депутатлары, җирлек халкы санына бәйсез рәвештә, һәр җирлектән бер вәкил күләмендә вәкиллекнең нормасы нигезендә җирлекләрнең вәкиллекле органнары тарафыннан үз составыннан сайланган депутатлар керә.

Район составына керә торган бер җирлекнең вәкиллеге нормасы Район Советының билгеләнгән санының өчтән береннән арта алмый.

2. Район Советы депутаты, җирлекнең вәкиллекле органы депутатлары арасыннан сайлана, яңа чакырылыш тиешле җирлекнең вәкиллекле органының хокукый составында беренче утырыш көненнән бер айдан да соңга калмыйча, шул исәптән алдагы чакырылыш әлеге орган вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта сайланырга тиеш.

3. Җирлекнең вәкиллекле органы депутатлары арасыннан Район Советы депутатын сайлау яшерен тавыш бирү юлы белән башкарыла һәм күрсәтелгән орган карары белән рәсмиләштерелә.

4. Җирлек башлыгын сайлау һәм җирлекнең вәкиллекле органы депутатын район Советы депутаты итеп сайлау турындагы карар өч көн эчендә район Советына җибәрелә.

26 статья. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең башка сайланулы вазыйфаи заты статусы

1. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең башка сайлап куелган вазифаи зат вәкаләтләре ул сайланган көннән башлана һәм яңа чакырылыш район Советы эшли башлаган көннән туктатыла.

Район составына керүче җирлекләр башлыкларыннан һәм әлеге җирлекләрнең вәкиллекле органнары депутатларыннан торган Район Советы депутатының вәкаләтләре район составына керүче җирлек башлыгы вазыйфасына керешкән көннән яисә әлеге җирлек составына әлеге җирлек керә торган район Советы депутаты итеп сайланган көннән башлана һәм әлеге җирлекнең яңа сайланган башлыгы вазыйфасына керешкән яисә әлеге җирлекнең депутаты Район Советы составына чираттагы сайлану турындагы карар үз көченә кергән көннән туктатыла.

2. Район Советы депутаты депутат статусы турындагы нигезләмә һәм Район Советы Регламенты нигезендә үз эшчәнлеген гамәлгә ашыра.

3. Район Советы депутаты, әлеге Устав билгеләгән очраклардан тыш, депутат эшчәнлеген төп эш урыны буенча хезмәт һәм хезмәт бурычларын үтәп, даими нигездә эшли.

Үз вәкаләтләрен даими нигездә гамәлгә ашыру өчен район Советы депутатына аена ике эш көненең эш урынын (вазыйфасын) саклап калу гарантияләнә.

4. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең башка сайланулы вазыйфаи заты статусына бәйле чикләүләр федераль законнар белән билгеләнә.

5. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең бүтән сайланулы вазыйфаи заты вәкаләтләре чоры Татарстан Республикасы законы нигезендә Район уставы белән билгеләнә.

6. Район Советы депутатына, җирле үзидарәнең сайлап куелган органы әгъзасына, Район Башлыгына, җирле үзидарәнең башка сайлап куелган вазыйфаи затына законнар, әлеге Устав, район Советы карарлары нигезендә үз вәкаләтләрен тоткарлыксыз гамәлгә ашыру өчен шартлар тудырыла.

7. Депутатның сайлаучылар белән очрашулары махсус билгеләнгән урыннарда, шулай ук ишегалды территорияләрендә, аларны үткәрү тормыш белән тәэмин итү, транспорт яки социаль инфраструктура, элемтә объектларының функцияләвен бозу, җәяүлеләрнең һәм (яки) транспорт чараларының хәрәкәтенә комачаулык тудырмау яки гражданнарның торак урыннарына яки транспорт яки социаль инфраструктура объектларына керүенә юл куймау шарты белән үткәрелә. Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнарына яки җирле үзидарә органнарына мондый очрашулар турында хәбәр итү таләп ителми. Шул ук вакытта депутат күрсәтелгән органнарга аларны уздыру датасы һәм вакыты турында алдан хәбәр итәргә хокуклы.

8. Район Башкарма комитеты депутатларның сайлаучылар белән очрашуларын үткәрү өчен махсус билгеләнгән урыннар билгели, шулай ук депутатларның сайлаучылар белән очрашуларын үткәрү өчен бирелә торган урыннар исемлеген һәм аларны бирү тәртибен билгели.

9. Депутатның сайлаучылар белән ачык чара формасындагы очрашулары Россия Федерациясенең җыелышлар, митинглар, демонстрацияләр, йөрешләр һәм пикетлар турындагы законнарына ярашлы рәвештә үткәрелә.

10. Җыелышлар, митинглар, демонстрацияләр, йөрешләр һәм пикетлар турында Россия Федерациясе законнары белән билгеләнгән ачык чара рәвешендә район Советы депутатының сайлаучылар белән очрашуларын оештыруга яки үткәрүгә комачаулау Россия Федерациясе законнары нигезендә административ җаваплылыкка китерә.

11. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең бүтән сайланулы вазыйфаи заты үз вәкаләтләрен даими нигездә гамәлгә ашыручы түбәндәгеләргә хокуксыз:

1) эшмәкәрлек эшчәнлеге белән шәхсән яки ышанычлы затлар аша шөгыльләнергә;

2) коммерция яисә коммерциягә карамаган оешма белән идарә итүдә катнашу, түбәндәге очраклардан тыш:

а) сәяси партия белән идарә итүдә, һөнәри берлек органы, шул исәптән җирле үзидарә органында, муниципаль берәмлекнең сайлау комиссиясе аппаратында төзелгән беренчел профсоюз оешмасының сайланулы органы тарафыннан түләүсез нигездә катнашу, башка иҗтимагый оешма, торак, торак-төзелеш, гараж кооперативлары съездында (конференциясендә) яисә гомуми җыелышында, күчемсез мөлкәт милекчеләре ширкәтендә катнашу;

б) коммерцияле булмаган оешма белән идарә итүдә (сәяси партия, һөнәри берлек органы, шул исәптән җирле үзидарә органында төзелгән беренчел профсоюз оешмасының сайлау органында, муниципаль берәмлекнең сайлау комиссиясе аппаратында, башка иҗтимагый оешманың, торак, торак-төзелеш, гараж кооперативларының, күчемсез милекчеләр ширкәтенең съездында (конференциясендә), яисә гомуми җыелышында катнашудан тыш) Татарстан Республикасы Рәисенең Татарстан Республикасы Законында билгеләнгән тәртиптәге хәбәрнамәсеннән соң бушлай катнашу;

в) Татарстан Республикасы муниципаль берәмлекләре советында, муниципаль берәмлекләрнең башка берләшмәләрендә, шулай ук аларның идарә органнарында түләүсез нигездә муниципаль берәмлек мәнфәгатьләрен кайгырту;

г) муниципаль берәмлек исеменнән оешманың гамәлгә куючысы вәкаләтләрен башкару тәртибен яисә муниципаль милектә булган акцияләр (устав капиталында катнашу өлешләре) белән идарә итү тәртибен билгели торган муниципаль хокукый актларга таянып, муниципаль берәмлек гамәлгә куючысы (акционеры, катнашучысы) булган оешманың идарә органнарында һәм ревизия комиссиясендә түләүсез нигездә муниципаль берәмлек мәнфәгатьләрен кайгырту;

д) федераль законнарда каралган башка очраклар;

3) мөгаллимлек, фәнни һәм башка иҗади эшчәнлектән тыш, бүтән түләүле эшчәнлек белән шөгыльләнергә. Бу очракта, әгәр Россия Федерациясенең халыкара килешүе яки Россия Федерациясе законнары белән башкасы каралмаган булса, укыту эшчәнлеге, фәнни һәм башка иҗади эшчәнлек чит дәүләт, халыкара һәм чит ил оешмалары, чит ил гражданнары һәм гражданлыгы булмаган затлар акчалары хисабына финанслана алмый;

4) Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсендә яисә Россия Федерациясе законнарында башкасы каралмаган булса, идарә органнары, попечительләр яки күзәтчелек советлары, Россия Федерациясе территориясендә эшләүче чит ил коммерцияле булмаган хөкүмәткә карамаган оешмалар һәм аларның структур бүлекчәләре составына керү.

12. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы, җирле үзидарәнең башка сайланулы вазыйфаи заты даими нигездә вәкаләтләрне гамәлгә ашыра торган, гражданлык, административ яисә җинаять эше буенча йә административ хокук бозу турындагы эш буенча яклаучы яисә вәкил (законлы вәкиллек очракларыннан тыш) сыйфатында катнаша алмый.

Район Советы депутатларының, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзаларының, Район Башлыгының, җирле үзидарәнең бүтән сайланулы вазыйфаи затының вәкаләтләрен гамәлгә ашыру гарантияләре федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә әлеге Устав белән билгеләнә.

13. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, җирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи заты «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон һәм башка федераль законнар белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны үтәргә,вазыйфаларны башкарырга тиеш. "Коррупциягә каршы тору турында" 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль законда, "Дәүләт вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнары аларның керемнәренә туры килүен контрольдә тоту турында" 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль законда, "Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм

счетлар (кертемнәр) булдыруны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында" 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль законда, "Россия Федерациясендә җирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәмәгән очракта, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, җирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи заты вәкаләтләре вакытыннан алда туктатыла.

14. Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасы, Район Башлыгы тарафыннан коррупциягә каршы тору турындагы Россия Федерациясе законнары нигезендә тапшырыла торган керемнәр, чыгымнар, мөлкәт һәм мөлкәти характердагы йөкләмәләр турында белешмәләрнең дөреслеген һәм тулылыгын Татарстан Республикасы законы белән билгеләнгән тәртиптә Татарстан Республикасы Башлыгы (Рәис) карары буенча тикшерү уздырыла.

15. Әлеге статьяның 14 өлеше нигезендә уздырылган тикшерү нәтиҗәсендә «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон, «Дәүләт Вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм булдыруны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында» 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль закон, Татарстан Республикасы Башлыгы (Рәисе) күрсәтелгән затлар вәкаләтләрен, җирле үзидарә органының сайланган әгъзасына карата билгеләнгән вакытыннан алда тавыш бирү яисә аларны куллану турында гариза белән мөрәҗәгать итә.

16. Үз керемнәре, чыгымнары, мөлкәте һәм мөлкәти характердагы йөкләмәләре турында дөрес булмаган яисә тулы булмаган белешмәләр биргән җирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи затына, шулай ук хатынының (иренең) һәм балигъ булмаган балаларының керемнәре, чыгымнары, мөлкәте һәм мөлкәти характердагы йөкләмәләре турында белешмәләрне тапшырган Район Советы депутатына, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасына, Район Башлыгына, җирле үзидарәнең бүтән сайланулы вазыйфаи затына, әгәр бу белешмәләрне бозып күрсәтү җитди булмаса, түбәндәге җаваплылык чаралары кулланылырга мөмкин:

1) кисәтү;

2) Район Советы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасын Район Советындагы вазыйфасыннан, җирле үзидарәнең сайланулы органыннан үз вәкаләтләре чоры тәмамланганчы Район Советында вазыйфасын биләү хокукыннан мәхрүм итеп, азат итү;

3) аның вәкаләтләре вакыты тәмамланганчы, даими нигездә вәкаләтләрне гамәлгә ашыру хокукыннан мәхрүм итеп, даими нигездә вәкаләтләрне гамәлгә ашырудан азат итү;

4) үз вәкаләтләре чоры туктатылганчы Район Советында, җирле үзидарәнең сайланулы органында вазыйфалар биләүне тыю;

5) вәкаләтләре чоры туктатылганчы даими нигездә вәкаләтләр башкаруны тыю.

17. Район Советы депутатына, җирле үзидарәнең сайланулы органы әгъзасына, Район Башлыгына, җирле үзидарәнең бүтән сайланулы вазыйфаи затына әлеге статьяның 16 өлешендә күрсәтелгән җаваплылык чараларын куллану турында карар кабул итү тәртибе Татарстан Республикасы законы нигезендә муниципаль хокукый акт белән билгеләнә.

18. Район Советы депутаты депутатларның түбәндәге йөкләмәләрен үз эченә алырга тиешле депутатлар этикасы кагыйдәләрен үтәргә тиеш:

1) шәхсән яисә аның якын туганнарына кагылышлы мәсьәләләрне хәл иткәндә җирле үзидарәнең башка органнары, оешмалар, вазыйфаи затлар, муниципаль хезмәтләр һәм гражданнар эшчәнлегенә йогынты ясау өчен депутат статусыннан файдаланмау;

2) депутат вазыйфаларын объектив башкаруда шик уятырга мөмкин булган тәртиптән тыелырга, шулай ук аның дәрәҗәсенә яисә район Советы абруена зыян китерергә сәләтле конфликтлы хәлләрдән качарга;

3) мәнфәгатьләр конфликты килеп чыгу куркынычы янаганда - шәхси кызыксыну депутат бурычларын объектив үтәүгә йогынты ясый яисә йогынты ясый ала торган вәзгыять, - бу хакта район Советына хәбәр итәргә һәм аның әлеге конфликтны булдырмауга яисә җайга салуга юнәлдерелгән карарын үтәргә тиеш.

4) халык алдында чыгыш ясаганда район Советы билгеләгән кагыйдәләрне үтәргә;

5) үзенә вазыйфаи бурычларын үтәүгә бәйле рәвештә мәгълүм булган федераль законнар нигезендә конфиденциаль характердагы белешмәләргә караган белешмәләрне яисә хезмәт мәгълүматын фаш итәргә яисә муниципаль хезмәткә бәйле булмаган максатларда файдаланырга;

5) физик һәм юридик затлардан вазыйфаи дәрәҗәгә бәйле рәвештә яисә вазыйфаи бурычларын үтәүгә бәйле рәвештә бүләкләүләр (бүләкләр, акчалата кызыксындыру, ссудалар, хезмәт күрсәтүләр, күңел ачулар, ял итү, транспорт чыгымнары өчен түләү һәм башка бүләкләр) алырга.

19. Депутат, җирле үзидарәнең сайлап куелган органы әгъзасы, җирле үзидарәнең сайлап куелган вазыйфаи заты, муниципаль вазыйфаны биләүче башка зат, мондый чикләүләрне, тыюларны үтәмәгән очракта, коррупциягә каршы тору максатында федераль законнар белән билгеләнгән мәнфәгатьләр конфликтын булдырмау яки җайга салу турындагы таләпләрне һәм бурычларны үтәмәгән өчен җаваплылыктан азат ителә. «Коррупциягә каршы тору турында»2008 елның 25 декабрендәге 273 - ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясының 3-6 өлешләрендә каралган тәртиптә күрсәтелгән затлардан бәйсез булган шартлар тикшерүе тарафыннан таләпләр, шулай ук мондый бурычларны үтәмәү танылa.

27 статья. Район Советы депутатының район халкы белән үзара мөнәсәбәте

1. Район Советы депутаты район халкы, шулай ук предприятие, оешма, дәүләт органнары һәм район территориясендә урнашкан башка органнар белән элемтәдә тора.

2. Район Советы депутаты җирлектә яшәүчеләр алдында хисап тота, аның вәкиле булып тора, үз эше турында, район Советы эше турында даими мәгълүмат бирә, шулай ук халыкны кабул итә.

3. Район Советы депутаты район халкының законлы хокукларын, ирекләрен һәм мәнфәгатьләрен тәэмин итү буенча законнарда каралган чараларны күрергә, шул исәптән алардан кергән тәкъдимнәрне, гаризаларны, шикаятьләрне карарга, аларда булган мәсьәләләрне дөрес һәм үз вакытында хәл итәргә тиеш.

28 статья. Яңа сайланган Район Советы эшен оештыру

1. Яңа чакырылыш район Советы депутатларның билгеләнгән санынннан кимендә өчтән икесе сайланган көннән алып 30 көннән дә соңга калмыйча беренче утырышка җыела. Сайлаулардан соң район Советының беренче утырышын Район Советының алдагы чакырылышы белән сайланган район Башлыгы, ә ул булмаганда Район Башкарма комитеты җитәкчесе чакыра һәм әзерли.

2. Сайлаулардан соң район Советының беренче утырышын, район Башлыгын сайлаганчы, район Советының яше буенча иң өлкән депутаты ача һәм алып бара.

29 статья. Район Советы компетенциясе

Район Советы компетенциясендә:

1) район Уставын кабул итү һәм аңа үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү, муниципаль хокукый актлар чыгару;

2) Саба муниципаль районының рәсми символларын билгеләү;

2) Район бюджеты һәм аның үтәлеше турында хисап проекты;

4) җирле салымнарны һәм җыемнарны билгеләү, үзгәртү һәм юкка чыгару, салымнар һәм җыемнар турында Россия Федерациясе законнары нигезендә аларны түләү буенча ташламалар билгеләү;

5) районның социаль-икътисади үсеш стратегиясен раслау;

6) чикләрне үзгәртү, районны үзгәртеп кору турындагы инициативаны күрсәтү;

7) Җирле референдум билгеләү;

8) район Башлыгын сайлау;

9) Район Башлыгы урынбасарын сайлау;

10) Район Башлыгының һәм җирле үзидарәнең башка сайлап куелган вазыйфаи затларының, Район Советы депутатларының, муниципаль хезмәткәрләрнең һәм муниципаль учреждениеләр хезмәткәрләренең һөнәри белемнәрен һәм өстәмә һөнәри белемнәрен оештыру, муниципаль хезмәт өчен кадрлар әзерләүне оештыру, муниципаль хезмәт турында Россия Федерациясе законнарында һәм муниципаль хезмәт турында Россия Федерациясе законнарында каралган тәртиптә оештыру;

11) район Башкарма комитеты Җитәкчесен билгеләп кую, аның отставкасын кабул итү;

12) район Башкарма комитеты структурасын раслау, аның хезмәткәрләренең чик санын билгеләү;

13) район Башкарма комитеты Җитәкчесе вазыйфасын биләүгә конкурс үткәрү тәртибен билгеләү, конкурс комиссиясе әгъзаларын билгеләү;

14) Контроль-хисап палатасы турында нигезләмәне, Финанс-бюджет палатасы турында нигезләмәне һәм мөлкәти һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы турында нигезләмәне раслау;

15) районның сайлау комиссиясе әгъзаларын билгеләп кую;

16) район чикләрен үзгәртү, үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирүне билгеләү;

17) Татарстан Республикасы Дәүләт Советында закон чыгару инициативасы хокукын гамәлгә ашыру;

18) районның муниципаль милкендәге мөлкәткә идарә итү һәм аның белән эш итү тәртибен билгеләү

19) муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр төзү, үзгәртеп оештыру һәм бетерү турында карарлар кабул итү тәртибен, шулай ук муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр тарафыннан күрсәтелә торган хезмәтләргә тарифлар билгеләү тәртибен һәм, әгәр федераль законнарда башкасы каралмаган булса, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр тарафыннан башкарыла торган эшләр тәртибен билгеләү;

20) районның муниципальара хезмәттәшлек оешмаларында катнашу тәртибен билгеләү;

21) районның җирле үзидарә органнары эшчәнлеген матди-техник һәм оештыру ягыннан тәэмин итү тәртибен билгеләү;

22)җирле үзидарә органнары һәм җирле үзидарә органнарындагы вазифаи затлар тарафыннан җирле әһәмияткә ия мәсьәләләрне хәл итү вәкаләтләрен үтәүне контрольдә тоту.

23) районны территориаль планлаштыру документларын, Россия Федерациясенең шәһәр төзелеше кодексы нигезендә башка шәһәр төзелеше документларын раслау;

24) гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен финанс һәм матди ресурсларның җирле резервларын булдыру һәм алардан файдалану тәртибен билгеләү;

25) җирлекләрнең бюджет тәэмин ителеше дәрәҗәсен тигезләү өчен район бюджетыннан кирәкле акчалар бүлеп бирү шартларын һәм тәртибен билгеләү;

26) массакүләм мәгълүмат чараларын гамәлгә кую;

27) район Уставын һәм район Советы карарларын аңлату;

28) район Советы Регламентын һәм үз эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча башка карарлар кабул итү;

29) район Советы аппараты турындагы нигезләмәне раслау;

30) район Башлыгын отставкага чыгару турында карар кабул итү;

31) билгеләнгән тәртиптә Контроль-хисап палатасы рәисен һәм әгъзаларын (аудиторларын) билгеләү;

32) федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары белән муниципаль районнарның вәкиллекле органнары карамагына кертелгән башка вәкаләтләр, шулай ук әлеге Устав тарафыннан район Советы компетенциясенә кертелгән башка вәкаләтләр.

2. Район Советы район Башлыгының, Башкарма комитет Башлыгының эшчәнлекләренең нәтиҗәләре, җирле администрация һәм район Башлыгының ведомство буйсынуындагы башка җирле үзидарә органнары эшчәнлеге турында, шул исәптән район Советы куйган мәсьәләләрне хәл итү турындагы еллык хисапларын тыңлый.

30 статья. Район Советының эш тәртибе

1. Район Советының эш тәртибе әлеге Устав һәм Совет Регламенты белән билгеләнә.

2. Район Советы эшенең төп рәвеше аның район Советы компетенциясенә кертелгән мәсьәләләре хәл ителә торган утырышларыннан гыйбарәт.

3. Әгәр район Советы утырышында район Советының сайланган депутатлары санының кимендә 50 проценты катнашса, ул тулы хокуклы була.

4. Район Советының чираттагы утырышлары кирәк саен үткәрелә, әмма кимендә өч айга бер тапкыр уздырыла. Чираттан тыш утырышларга район Башлыгы яки депутатлар төркеме инициативасы белән район Советы депутатларының билгеләнгән санынннан кимендә өчтән бере чакырыла.

5. Совет утырышлары район Башлыгы тарафыннан чакырыла. Район Советы депутатларына һәм чакырылган кунакларга чираттагы утырышның вакыты, урыны һәм көн тәртибе турында биш көннән дә, ә чираттан тыш утырышны үткәрүгә кадәр бер көннән дә соңга калмыйча хәбәр ителә.

6. Район Советының һәр утырышында беркетмә алып барыла. Беркетмәгә сессияне уздыру датасы, урыны һәм вакыты турындагы белешмәләр кертелә, карала торган барлык мәсьәләләр санап үтелә һәм, тавыш бирү йомгакларын күрсәтеп, кабул ителгән барлык карарлар теркәлә. Район Башлыгы Район Советы утырышы беркетмәсенә имза салганнан соң, аның белән районның теләсә кайсы кешесе таныша ала.

7. Район Советы утырышында һәр депутат бер тавышка ия. Район Советы депутаты шәхсән үзе тавыш бирү хокукын гамәлгә ашыра. Район Советы утырышында тавыш бирү ачык (шул исәптән исемле) һәм яшерен булырга мөмкин . Тавыш бирүнең һәр төрен куллану очраклары әлеге Устав, район Советы Регламенты белән билгеләнә.

31 статья. Район Советы эшчәнлеген оештыру

1. Район Советы эшчәнлеген оештыруны район Башлыгы башкара.

2.Район Советы Регламенты нигезендә, район Советы компетенциясенә кертелгән мәсьәләләрне алдан карау һәм әзерләү өчен, депутатлар арасыннан, район Башлыгыннан һәм аның урынбасарларыннан тыш, район Советы эшчәнлегенең төп юнәлешләре буенча даими комиссияләр төзелә, шулай ук вакытлы комиссияләр төзелергә мөмкин.

3. Муниципаль программаларны, район Советы карарлары проектларын әзерләү, район карамагына кертелгән мөһим мәсьәләләр буенча фикер алышу өчен район Советы каршында депутатлар, район Башкарма комитеты, иҗтимагый берләшмәләр, оешмалар һәм предприятиеләр, белгечләр, экспертлар һәм район халкы составындагы эшче, эксперт һәм башка киңәшмә төркемнәре төзелергә мөмкин.

4.Район Советы эшчәнлеген оештыруны, хокукый, мәгълүмати, матди-техник һәм башка төрле тәэмин итүне район Советы аппараты башкара.

32 статья. Район Советының контроль функцияләрен гамәлгә ашыру

1.Район Советы район территориясендә әлеге Устав нигезләмәләренең, район Советы кабул итә торган норматив актларның, район бюджеты үтәлешен, бюджеттан тыш фонд акчаларыннан, район үсеше программаларыннан файдалануны, район Башкарма комитеты һәм аның Җитәкчесе эшчәнлеген контрольдә тота.

2. Районның җирле үзидарә органнары һәм аларның вазыйфаи затлары тарафыннан законнарны, әлеге Уставны һәм башка муниципаль норматив хокукый актларны бозу фактлары район Советы карары белән ачыкланган очракта, район Башлыгы карары белән күрсәтелгән фактларны тикшерү өчен депутатлар арасыннан вакытлыча контроль комиссияләр оештырылырга мөмкин.

3. Закон нигезендә, район Советы, район Башлыгы карары белән район бюджеты акчаларын максатчан файдалану, муниципаль милекне файдалануның нәтиҗәлелеге, шулай ук район Башкарма комитеты финанс-хуҗалык эшчәнлегенең башка мәсьәләләре буенча тикшерүләр (ревизияләр) үткәрелергә мөмкин. Тикшерүләр (ревизияләр) үткәрүгә билгеләнгән тәртиптә бәйсез аудиторлар, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белгечләре җәлеп ителергә мөмкин.

4. Район Башкарма комитеты, аның Җитәкчесе, предприятие, учреждение, оешма, вазыйфаи затлар, әгәр законда башкача билгеләнмәгән булса, район Советы, аның контроль комиссияләре, район Советы депутаты мөрәҗәгате буенча, район Советы карамагына караган мәсьәләләр буенча соратып алына торган мәгълүматны бирергә, ә закон, муниципаль норматив-хокукый актлар бозылган очракта, закон бозуларны бетерү һәм гаепле затларны җаваплылыкка тарту өчен кичекмәстән чаралар күрергә тиеш.

5. Район Советы, контроль функцияләр башкарганда, район Башкарма комитетының финанс-хуҗалык һәм башкарма-боеру эшчәнлегенә тыкшынырга хокуклы түгел.

33 статья. Район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1. Район Советы вәкаләтләре түбәндәге очракларда вакытыннан алда туктатылырга мөмкин:

1) район Советының үз-үзен таркату турында карар кабул итүе; Шул ук вакытта үз-үзен таркату турындагы карар әлеге Устав тәртибендә кабул ителә;

2) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында»2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 73 статьясында каралган тәртиптә һәм нигезләр буенча район Советын тарату;

3) район Советы депутатларының әлеге составының законсызлыгы турында, шул исәптән депутатларның үз вәкаләтләре туктатылуга бәйле рәвештә, Татарстан Республикасы Югары суды карарының үз көченә керүе;

4) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясы нигезендә гамәлгә ашырыла торган районны үзгәртеп кору;

5) район чикләрен үзгәртү нәтиҗәсендә район сайлаучылары санын 25 проценттан артыгракка арттыру;

6) гражданнарны турыдан-туры ихтыяр белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен таләп ителә торган муниципаль норматив хокукый актны бастырып чыгару срогын бозу.

2. Район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату аның депутатларының вәкаләтләрен вакытыннан алда туктатуга китерә.

3. Район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта, җирлекләрнең вәкиллекле органы бер ай дәвамында район Советы составына башка депутатлар сайларга тиеш.

34 статья. Район Советының үз-үзен таркату турында карар кабул итү тәртибе

1. Район Советының үз-үзен таркату турындагы карар район Башлыгы яисә депутатлар төркеме инициативасы белән район Советы депутатларының билгеләнгән санының кимендә яртысы күләмендә кабул ителергә мөмкин.

2. Үз-үзен таркату турында карар кабул итү инициативасы түбәндәге очракларда тәкъдим ителә алмый:

1) Район Советы сайланганнан соң беренче ел дәвамында;

2) район бюджетын кабул итү һәм аның үтәлеше турында хисап раслау чорында;

3) район Башлыгының вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта, яңа район Башлыгын сайлаганчы.

3. Район Советының үз-үзен таркату турындагы язма тәкъдимендә үз-үзен тарату мотивлары булырга тиеш, шулай ук аңа рөхсәтнең сәбәпләрен нигезләүче башка материаллар да өстәлергә мөмкин.

4. Мәсьәләне алдан карау өчен үз-үзен таркату арасыннан район Советы карары белән комиссия төзелә. Район Советы карары буенча яки район Башлыгы карары буенча район Советының үз-үзен таркатуы турындагы мәсьәлә гавами тыңлауларга чыгарылырга мөмкин.

5. Район Советының үз-үзен таркату турындагы мәсьәләне карау дәвамлылыгы район Советы депутатлары һәм район халкы тарафыннан үз-үзләрен таркату инициативасы буенча һәрьяклап һәм объектив фикер алышу мөмкинлеген гарантияләргә тиеш. Үз-үзен таркату турында карар, үз-үзен таркату турындагы инициативаны тәкъдим иткән көннән, ике ай узгач кабул ителергә мөмкин.

6. Район Советының үз-үзен таркату турындагы карар район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан яшерен тавыш бирү юлы белән тавышларның өчтән икесе тарафыннан кабул ителә.

7. Район Советы тарафыннан үз-үзен таркату турындагы тәкъдим кире кагылган очракта, үз-үзен таркату турындагы инициатива үз-үзен тарату турындагы мәсьәлә кабат тавыш биргән көннән бер елдан да иртәрәк күрсәтелергә мөмкин түгел.

35 статья. Район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1. Район Советы депутаты вәкаләтләре түбәндәге очракларда вакытыннан алда туктатыла:

1) үлем;

2) үз теләге белән отставка;

3) суд тарафыннан хокуктан файдалануга сәләтсез яисә хокуктан файдалану сәләте чикләнгән дип танылса;

4) суд тарафыннан хәбәрсез югалган дип танылса яисә вафат дип игълан ителсә;

5) аңа карата суд хөкем карарының законлы көченә керүе;

6) Россия Федерациясеннән читкә даими яшәү урынына чыгуы;

7) Россия Федерациясе гражданлыгы йә чит ил гражданлыгы - Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә катнашучы чит ил гражданлыгы, аның нигезендә чит ил гражданы җирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокуклы, чит дәүләт гражданлыгы яисә Россия Федерациясе халыкара шартнамәсе нигезендә Россия Федерациясе гражданы йә чит ил гражданы территориясендә даими яшәү хокукын раслаучы бүтән документ яисә чит ил гражданы, әгәр Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә башкача каралмаган булса, җирле үзидарә органнарына сайланган булырга хокуклы;

8)сайлаучылар тарафыннан Район составына керүче җирлекнең тиешле вәкиллекле органы депутаты буларак чакыртып алу;

9) Район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату яки аның җирлек Башлыгы яисә җирлекнең тиешле вәкиллекле органы депутаты буларак вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату;

10) хәрби хезмәткә чакырылу яки аны алыштыручы альтернатив граждан хезмәтенә җибәрү;

11) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда һәм башка федераль законнарда билгеләнгән чикләүләрне үтәмәү;

12) «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон, «Дәүләт вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлары (кертемнәре) булуны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында» 2013 елның 07 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль закон белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәмәү;

13) федераль законнарда билгеләнгән башка очракларда.

2. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 1-7, 10-12 пунктларында күрсәтелгән очракларда район Советы депутаты вәкаләтләрен туктату турындагы карар Район Советы тарафыннан кабул ителә, анда район Советы депутаты вәкаләтләрен туктату көне билгеләнә. Район Советы депутатының вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату турында Район Советы карары, вәкаләтләрне вакытыннан алда туктату өчен нигез барлыкка килгән көннән соң 30 көннән дә соңга калмыйча кабул ителә, әгәр бу нигез Район Советы утырышлары арасында барлыкка килгән очракта - мондый нигез барлыкка килгән көннән өч айдан да соңга калмыйча кабул ителә.

3. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 8 пунктында каралган очракта, Район Советы депутаты вәкаләтләре җирлекнең тиешле вәкиллекле органы депутатын чакыртып алу буенча тавыш бирү нәтиҗәләрен рәсми бастырып чыгарган көннән туктатыла.

4. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 9 пунктында каралган очракта район Советы депутатының вәкаләтләре район Советы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган яки җирлек башлыгы яки җирлекнең вәкиллекле органы депутаты вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган көннән туктатыла.

5.Район Советы депутаты вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта, тиешле җирлекнең вәкиллекле органы депутатлары арасыннан күрсәтелгән орган бер ай эчендә Район Советы составына башка депутатны сайларга тиеш.

6. Татарстан Республикасы Башлыгының (Рәиснең) Район Советы депутаты вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату турында гаризасы белән мөрәҗәгать иткән очракта, вәкаләтләрне вакытыннан алда туктату өчен нигез барлыкка килгән көн шушы гариза советына кергән көн була.

20. Муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы депутатының вәкаләтләре, муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы карары белән, муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы утырышларында алты ай рәттән, җитди сәбәпләрсез, депутат булмаган очракта, вакытыннан алда туктатыла.

IV БҮЛЕК. РАЙОН БАШЛЫГЫ

36 статья. Район Башлыгы-районның иң югары вазыйфаи заты

1. Район Башлыгы районның иң югары вазыйфаи заты булып тора.

Район Башлыгы район Советы тарафыннан сайлана һәм аның хәлиткеч тавыш хокукына ия рәисе вәкаләтләрен башкара.

3. Район башлыгы вазыйфасының рәсми атамасы - «Саба муниципаль районы Башлыгы».

37 статья. Район Башлыгын сайлау тәртибе

1. Район Советы муниципаль район Советының вәкаләтләре срогына тавыш бирүнең башка тәртибен билгеләмәсә, район Башлыгы яңа сайланган район Советының беренче утырышында район Советы депутатлары арасыннан яшерен тавыш бирү юлы белән сайлана.

Район Башлыгын сайлау район Советы депутатлары тәкъдим иткән кандидатлар арасыннан, шул исәптән район халкының, иҗтимагый берләшмәләрнең, Татарстан Республикасы Башлыгының (Рәисенең) тәкъдимнәре нигезендә гамәлгә ашырыла.

2.Әгәр җирлек Советы депутатларының билгеләнгән санының яртысыннан күбрәге аны сайлау өчен тавыш бирсә, депутат җирлекнең сайланган Башлыгы булып санала.

3. Сайлаулардан соң Район Башлыгы түбәндәге антны бирә:

«Район Башлыгының миңа йөкләнгән югары вазыйфасын башкарганда Россия Федерациясе Конституциясе һәм законнарын, Татарстан Республикасы Конституциясе һәм законнарын, район Уставын үтәргә, район халкының мул тормышын тәэмин итү, кеше һәм гражданлык хокукларын һәм иреген яклау өчен барлык көчемне куярга һәм белемемне кулланырга ант итәм».

38 статья. Район Башлыгы статусы

1. Район Башлыгы даими нигездә эшли.

2. Район Башлыгы үз эшчәнлегендә федераль закон һәм әлеге Устав нигезендә район халкы һәм район Советы контролендә һәм аңа хисап тота.

3. Район Башлыгы үзенең эшчәнлеге турында район Советы алдында елына бер мәртәбә хисап тота.

4. Район Башлыгы “Коррупциягә каршы көрәш турында” 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль законда, “Дәүләт вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында” 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль законда, “Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлары (кертемнәре) булуны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында” 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәргә тиеш.

Район Башлыгы «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясындагы 3 - 6 өлешләрендә каралган тәртиптә чикләүләрне һәм тыюларны үтәмәгән, мәнфәгатьләр конфликтын булдырмаган яисә җайга салу турындагы таләпләрне үтәмәгән һәм коррупциягә каршы көрәш максатларында федераль законнарда билгеләнгән бурычларны үтәмәгән өчен җаваплылыктан азат ителә.

39 статья. Район Башлыгы вәкаләтләре

Район Башлыгы:

1) районны башка муниципаль берәмлекләрнең җирле үзидарә органнары, дәүләт хакимияте органнары, гражданнар һәм оешмалар белән мөнәсәбәтләрдә тәкъдим итә, ышанычнамәсез район исеменнән эш итә;

2) район Советы эшен оештыра, район Советы утырышларын җыя һәм аларда рәислек итә;

3) әлеге Устав билгеләгән тәртиптә район Советы кабул иткән норматив хокукый актларга кул куя һәм халыкка җиткерә;

4) үз вәкаләтләре чикләрендә район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча хокукый актлар чыгара;

5) район Башкарма комитеты Җитәкчесе белән контракт төзи;

6) район Советы эшендә хәбәрдарлык һәм җәмәгатьчелек фикерен исәпкә алу буенча чаралар күрә;

7) гражданнарны кабул итүне, аларның мөрәҗәгатьләрен, гаризаларын һәм шикаятьләрен карауны оештыра;

8) район Советы утырышлары беркетмәләренә имза куя;

9) район Советы аппараты эше белән җитәкчелек итә;

10) район Советының контроль вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны җайга сала;

11) район Советын карап тоту һәм аның эшчәнлеген тәэмин итү өчен район бюджетында каралган чыгымнар буенча эш итүче булып тора;

12) закон һәм әлеге Устав нигезендә гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру буенча район Советының хокукый актын кабул итүне оештыра;

13) район җирле үзидарә органнарының федераль башкарма хакимият органнарының территориаль органнары, башка федераль органнар, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары, район территориясендә гамәлдә булган органнары белән кирәкле хезмәттәшлеген тәэмин итә;

14) Район исеменнән икътисадый һәм социаль-мәдәни өлкәләрдә хезмәттәшлек турында дәүләт хакимияте органнары, башка муниципаль берәмлекләрнең җирле үзидарә органнары белән шартнамәләр һәм килешүләр, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белән үзара хезмәттәшлек итү һәм гамәлләрне координацияләү турында килешүләр төзи;

15)Башкарма комитет тарафыннан җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү һәм Казан шәһәре җирле үзидарә органнарына федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны тәэмин итә;

16) «Россия Федерациясендә дәүләти-хосусый партнерлык, муниципаль-хосусый партнерлык турында һәм Россия Федерациясенең аерым закон актларына үзгәрешләр кертү хакында» 2015 елның 13 июлендәге 224-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә муниципаль-хосусый партнерлык өлкәсендә вәкаләтләрне гамәлгә ашыруга вәкаләтле җирле үзидарә органын билгели;

17) федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары белән муниципаль район Башлыгы карамагына кертелгән башка вәкаләтләрне, шулай ук әлеге Устав, район Советы карарлары белән район Башлыгы компетенциясенә кертелгән башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

40 статья. Район Башлыгы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1. Район Башлыгының вәкаләтләре түбәндәге очракларда вакытыннан алда туктатыла:

1) үлем;

2) үз теләге белән отставка;

3) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74.1 статьясы нигезендә отставкага китү;

4) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74 статьясы нигезендә вазыйфасыннан ваз кичү;

5) суд тарафыннан хокуктан файдалануга сәләтсез яисә хокуктан файдалану сәләте чикләнгән дип танылса;

6) суд тарафыннан хәбәрсез югалган дип танылса яисә вафат дип игълан ителсә;

7) аңа карата судның гаепләү карары законлы көченә керү;

8) Россия Федерациясеннән читкә даими яшәү урынына чыгу;

9) Россия Федерациясе гражданлыгын яки чит ил гражданы җирле үзидарә органнарына сайланырга хокуклы Россия Федерациясе халыкара килешүендә катнашучы чит ил дәүләте гражданлыгын туктату, чит дәүләт гражданлыгы (подданствосы) яки яшәүгә рөхсәт бирү төре яисә Россия Федерациясе гражданының чит дәүләт территориясендә даими яшәү хокукын раслый торган башка документ яисә Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсендә

башкасы каралмаган булса, Россия Федерациясе халыкара шартнамәсе нигезендә җирле үзидарә органнарына сайланырга хокуклы чит ил гражданы булу;

10) җирлекнең тиешле вәкиллекле органы депутаты буларак, сайлаучылар тарафыннан чакыртып алынганда;

11) суд тәртибендә сәламәтлек торышы буенча район Башлыгы вәкаләтләрен гамәлгә ашырырга сәләтсез дип билгеләнү;

12) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясы нигезендә гамәлгә ашырыла торган районны үзгәртеп кору; шулай ук район бетерелгән очракта;

12) район чикләре үзгәрү нәтиҗәсендә муниципаль берәмлек сайлаучылары саны 25 процентпан күбрәккә арту;

14) гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен таләп ителә торган муниципаль хокукый актны бастырып чыгару срогы бозылганда;

15)2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы «Россия Федерациясендә җирле үзидарәне оештыруның гомуми принциплары турында»гы федераль закон;

16) «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон, «Дәүләт вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлары (кертемнәре) булуны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында» 2013 елның 07 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль закон белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәмәү;

2. Район Башлыгының вәкаләтләре, Россия Федерациясе Президентының ышанычын югалтуга бәйле рәвештә, түбәндәге очракларда вакытыннан алда туктатыла:

1) «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлар (кертемнәр) булдыруны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында» 2013 елның 07 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән тыюны муниципаль район башлыгы, аларның ире (хатыны) һәм балигъ булмаган балалары тарафыннан үтәмәү.

3. Әлеге статьяның 1 өлешендәге 1 - 10 пунктларында күрсәтелгән нигезләрдә район Башлыгы вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган очракта, районның яңа башлыгын сайлау вәкаләтләр, шул рәвешле, туктатылган көннән алып алты айдан да соңга калмыйча гамәлгә ашырыла.

Шул ук вакытта, әгәр вакыты чыкканчы, район Советы вәкаләтләре вакыты алты айдан да ким калса, район Башлыгын район Советы составыннан сайлау яңа сайланган район Советының беренче утырышында гамәлгә ашырыла.

4. Район Башлыгы, Район Советы аны отставкага чыгару турында карар кабул иткән очракта, әлеге карарны рәсми рәвештә бастырып чыгарганнан соң, 10 көн эчендә судка шикаять итү турында гариза белән мөрәҗәгать итәргә хокуклы. Суд гаризаны карарга һәм гариза биргән көннән соң, 10 көннән дә соңга калмыйча, карар кабул итәргә тиеш.

Район Башлыгы яки район Башкарма комитеты Җитәкчесе , аларга карата Татарстан Республикасы Башлыгы (Рәисе)тарафыннан вазыйфадан азат итү турында хокукый акт чыгарылган очракта, әлеге хокукый актны, рәсми рәвештә бастырылганнан соң, 10 көн эчендә суд тәртибендә шикаять итәргә хокуклы. Суд шикаятьне карарга һәм аны тапшырганнан соң, 10 көннән дә соңга калмыйча, карар кабул итәргә тиеш.

5. Әгәр Татарстан Республикасы Башлыгының (Рәиснең) район Башлыгын вазыйфасыннан азат итү турындагы хокукый акты нигезендә яисә район Советының район

Башлыгын отставкага җибәрү турындагы карары нигезендә, вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган район Башлыгы әлеге хокукый актны яисә карарны суд тәртибендә шикаять итсә, район Советы, суд карары законлы көченә кергәнче, район Советы тарафыннан үз составында сайлана торган район Башлыгын сайлау турында Карар кабул итәргә хокуклы түгел.

41 статья. Район Башлыгы урынбасары

1. Район Башлыгы тәкъдиме белән район Советы депутатлары арасыннан район Башлыгы урынбасары сайлана.

Район Башлыгы урынбасарлары яшерен яки ачык тавыш бирү юлы белән сайлана. Тавыш бирү ысулын сайлау турындагы карар Район Советы Карары белән билгеләнә.

2.Әгәр җирлек Советы депутатларының билгеләнгән санының яртысыннан күбрәге аны сайлау өчен тавыш бирсә, депутат җирлекнең сайланган Башлыгы булып санала.

3. Район Башлыгы урынбасары район Советы регламентында билгеләнгән вазыйфаларны бүлү нигезендә вазыйфаларны үти, район Башлыгы йөкләмәләрен үти, шул исәптән районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләрен хәл итү вәкаләтләренә дә ия.

Район Башлыгының вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылган яисә суд карары буенча аны сак астына алу яки вазыйфасыннан вакытлыча читләштерү рәвешендә процессуаль мәҗбүр итү чаралары кулланылган очракта, ул вакытлыча вафат булган (авыру яки отпуск белән бәйле) очракта яисә үз бурычларын үтәү мөмкинлеге булмаган очракта, аның вәкаләтләрен вакытлыча Район Башлыгы урынбасары башкара.

4. Район Башлыгы район Советына даими нигездә урынбасар сайларга тәкъдим итәргә хокуклы.

5. Район Башлыгы урынбасары вәкаләтләре әлеге Уставның 35 статьясында каралган нигезләр буенча вакытыннан алда туктатыла.

6. Район Башлыгы урынбасары теләсә кайсы вакытта Район Советы карары белән, Район Башлыгы инициативасы белән кабул ителгән яки Район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан кимендә өчтән бер өлеше булган депутатлар төркеме таләбе буенча да вазыйфасыннан алынырга мөмкин. Район Башлыгы урынбасарын чакыртып алу турында карар район Советы депутатларының билгеләнгән санының күпчелек тавышы белән кабул ителә.

7. Район Башлыгы урынбасары "Коррупциягә каршы көрәш турында" 2008 елның 25 декабреннән 273-ФЗ номерлы Федераль закон, "Дәүләт вазыйфаларын биләүче затларның һәм башка затларның чыгымнары аларның керемнәренә туры килүен тикшереп тору турында" 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, "Аерым категориялардәге затларның счетлар (кертемнәр) ачуны һәм аларга ия булуны, Россия Федерациясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында акча чаралары яки кыйммәтләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яки) алардан файдалануны тыю турында" 2013 елның 7 маеннан 79-ФЗ номерлы Федераль закон белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәргә тиеш.

V. Бүлек РАЙОН БАШКАРМА КОМИТЕТЫ

42 статья. Районның Башкарма комитеты - район җирле үзидарәсенең башкарма-күрсәтмә органы.

1.Районның Башкарма комитеты район җирле үзидарәсенең башкарма-күрсәтмә органы булып тора.

2. Район Башкарма комитетының рәсми исеме - «Саба муниципаль районы Башкарма комитеты».

3. Район Башкарма комитеты район Советы, район Башлыгы һәм район халкы контролендә һәм аңа хисап тота.

4. Район Башкарма комитетының район гербы сурәтләнгән мөһере, бланклары, шулай ук Башкарма комитетка Граждан хәле актларын дәүләт теркәвенә алу вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен бирелгән Россия Федерациясе гербы сурәте төшерелгән түгәрәк мөһере бар.

Район Башкарма комитеты эшчәнлеген тәэмин итү чыгымнары җирлек бюджетында Россия Федерациясе бюджетларының чыгымнары классификациясе нигезендә аерым юл белән карала.

43 статья. Район Башкарма комитеты структурасы

1. Башкарма комитет структурасы Район Башкарма комитеты Җитәкчесе тәкъдиме буенча район Советы тарафыннан раслана.

2. Район Башкарма комитеты структурасына Башкарма комитет Җитәкчесе, аның урынбасарлары, тармак (функциональ) һәм (яисә) территориаль органнары керә.

44 статья. Башкарма комитет вәкаләтләре

1. Районның Башкарма комитеты:

1) планлаштыру, бюджет, финанс һәм исәпкә алу өлкәсендә:

- бюджет проектын (бюджет проектын һәм уртача вакытка исәпләнгән финанс планын) төзүне тәэмин итә;

-кирәкле документлар һәм материаллар белән район бюджеты проектын (бюджет проекты һәм урта сроклы финанс планы) район Советы раславына кертә;

- Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә бюджетара трансфертларны бүлү методикасын һәм (яисә) бирү тәртибен эшли һәм раслый;

- район бюджетының үтәлешен һәм бюджет хисаплылыгын төзүне тәэмин итә, район бюджеты үтәлеше турында отчетны район Советына раслауга тапшыра;

- муниципаль бурыч белән идарә итүне тәэмин итә;

- стратегик планлаштыру өлкәсендә әлеге Устав тарафыннан район Советы вәкаләтләренә билгеләнгән вәкаләтләрдән тыш, «Россия Федерациясендә стратегик планлаштыру турында» 2014 елның 28 июнендәге 172-ФЗ номерлы Федераль законда каралган вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;»;

- район бюджеты үтәлешен оештыра;

- районның икътисады һәм социаль өлкәсе торышын характерлаучы статистик күрсәткечләрне җыюны оештыра һәм әлеге дәүләт хакимияте органнарына законнарда билгеләнгән тәртиптә тапшыра;

- җирлекләрнең бюджет тәэмин ителеше дәрәҗәләрен бюджет акчалары хисабына тигезләүне тәэмин итә;

- Район Советы карарлары нигезендә муниципаль бурыч алулар, муниципаль кыйммәтле кәгазьләр чыгару, кредитлар алу, муниципаль гарантияләр бирү юлы белән гамәлгә ашыра һәм муниципаль милек сала

2) җирлек территориясендә муниципаль милек белән идарә итү, предприятиеләр, учреждениеләр һәм оешмалар белән үзара мөнәсәбәтләр өлкәсендә:

- муниципаль милектәге мөлкәт белән идарә итә, муниципаль милек объектларын төзү, сатып алу, куллану, алар белән эш итү һәм арендалау мәсьәләләрен хәл итә (Совет карары белән башкасы билгеләнмәгән булса);

- муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр төзи, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр тарафыннан күрсәтелә торган хезмәтләргә тарифларны раслый, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр тарафыннан башкарыла торган эшләрне раслый, әгәр федераль законнарда башкасы каралмаган булса, муниципаль казна учреждениеләре эшчәнлеген финанс белән тәэмин итүне һәм муниципаль биремне бюджет

һәм автономияле муниципаль учреждениеләр тарафыннан үтәүне финанс белән тәэмин итүне гамәлгә ашыра, муниципаль учреждениеләрне һәм предприятиеләрне үзгәртеп кору һәм бетерү мәсьәләләрен хәл итә, контракт нигезендә һәм аларның җитәкчеләрен вазифаларыннан азат итә;

- муниципаль милектәге предприятиеләр, оешмалар белән районның икътисадый һәм социаль үсешендә хезмәттәшлек турында килешүләр төзи; район территориясендә халыкка хезмәт күрсәтү өлкәсендә төрле милек рәвешләрендәге предприятиеләр төзүгә ярдәм итә;

- муниципаль ихтыяҗларны тәэмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәтләр сатып алуны гамәлгә ашыра, район ихтыяҗлары өчен эш заказчысы булып тора, моның өчен каралган районның үз матди һәм финанс чараларын куллана;

- бюджет һәм автоном муниципаль учреждениеләр тарафыннан муниципаль йөкләмә үтәлешен финанс ягыннан тәэмин итүне гамәлгә ашыра;

- муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр хезмәткәрләренең хезмәт хакы күләмен һәм шартларын билгели;

- Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы законнары нигезендә муниципаль учреждениеләр һәм предприятиеләр тарафыннан район Советы билгеләгән тәртиптә күрсәтелә торган хезмәтләргә тарифларны билгели һәм гамәлгә ашыра;

- коммуналь инфраструктура системасына тоташуга тарифларны, коммуналь комплекс оешмаларының тоташуга тарифларын, коммуналь комплекс оешмаларының товарларына һәм хезмәтләренә тарифларга өстәмәләрне, кулланучылар өчен бәяләргә (тарифларга) өстәмәләрне көйли;

- полиция участок уполномоченные вазыйфасын биләүче хезмәткәргә районның административ участогында эшләү өчен бина бирә;

- 2017 елның 1 гыйнварына кадәр участок полиция хезмәткәре вазыйфасын биләүче хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына хезмәткәр тарафыннан күрсәтелгән вазыйфа буенча бурычларны үтәү чорында торак урыны бирә;

- депутатларның сайлаучылар белән очрашулары өчен махсус билгеләнгән урыннарны билгели, шулай ук депутатларның сайлаучылар белән очрашуларын үткәрү өчен бирелә торган урыннар исемлеген һәм аларны бирү тәртибен билгели;

3) территориаль планлаштыру, җирдән һәм башка табигый ресурслардан файдалану, әйләнә-тирәлекне саклау өлкәсендә:

- районның территориаль планлаштыру документлары, башка шәһәр төзелеше документлары проектларын әзерли һәм район Советы раславына кертә, аларның үтәлешен тәэмин итә;

- муниципаль районның территориаль планлаштыру схемасы нигезендә әзерләнгән территорияне планлаштыру буенча документларны раслый;

- муниципаль район территориясендә гамәлгә ашырыла торган шәһәр төзелеше эшчәнлеген тәэмин итүнең мәгълүмат системасын алып бара;

- муниципаль милектә булган җирләрдән рациональ файдалану һәм саклауны планлаштыра һәм оештыра;

- муниципаль ихтыяҗлар өчен муниципаль район чикләрендә җир кишәрлекләрен резервлауны, бирүне һәм тартып алуны гамәлгә ашыра;

- авылара территориядә муниципаль җир контролен гамәлгә ашыра;

- халыкка экологик хәл турында хәбәр итә, тиешле органнарга предприятиеләрнең, учреждениеләрнең, оешмаларның әйләнә-тирә мохиткә куркыныч тудыручы, табигатьтән файдалану турындагы законнарны бозучы гамәлләре турында хәбәр итә;

- әйләнә-тирә мохиткә тупланган зыян объектларын ачыклауны гамәлгә ашыра һәм муниципаль район милкендәге җир кишәрлекләре чикләрендә урнашкан территорияләргә карата мондый зыянны бетерүне оештыра;

- җирлекара характердагы әйләнә-тирә мохитне саклау чараларын оештыра;

-район территориясендә каты коммуналь калдыкларны туплау (шул исәптән аерым туплау), җыю, транспортировкалау, эшкәртү, утильләштерү, зарарсызландыру, күмү эшчәнлеген оештыруда катнаша;

- район территориясендә дәвалау-савыктыру урыннарын һәм җирле әһәмияттәге курортларны булдыруны, үстерүне һәм саклауны тәэмин итә;

- аерым саклана торган җирле әһәмияткә ия табигать территорияләрен саклау һәм алардан файдалану өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыра;

- Россия Федерациясенең су законнары белән билгеләнгән чикләрдә су объектлары хуҗасының вәкаләтләрен гамәлгә ашыра, гомуми файдаланудагы су объектларын шәхси һәм көнкүреш ихтыяҗлары өчен куллану кагыйдәләрен, шул исәптән гражданнарның гомуми файдаланудагы су объектларына һәм аларның яр буйларына иркенле керүен тәэмин итүне, шулай ук су объектларын рекреацион максатлар өчен куллану кагыйдәләрен билгели;

- муниципаль урман контролен гамәлгә ашыра;

- федераль закон нигезендә район ихтыяҗлары өчен ясалма җир участоклары булдыру өчен кирәкле эшләрне башкаруны тәэмин итә.

- адреслашу объектларына адреслар бирә, адресларны үзгәртә, гамәлдән чыгара, урам-юл челтәре элементларына исемнәр бирә (федераль әһәмияттәге автомобиль юлларыннан, төбәк яки муниципальара әһәмияттәге автомобиль юлларыннан тыш), мондый исемнәрне үзгәртә, гамәлдән чыгара, мәгълүматны Дәүләт адрес реестрына урнаштыра;

-федераль закон нигезендә комплекслы кадастр эшләрен башкаруны һәм территориянең карта-планын раслауны оештыра;

-индивидуаль торак төзелеше объектының яисә бакча йортының планлаштырыла торган параметрлары турындагы хәбәрнамәдә күрсәтелгән индивидуаль торак төзелеше объектының яисә бакча йортының билгеләнгән параметрларына һәм корылманы җир кишәрлегендә индивидуаль торак төзелеше яисә бакча йорты объектын урнаштыруның мөмкин булуы турындагы хәбәрнамәгә, индивидуаль торак төзелеше объектының яисә бакча йортының параметрларын планлаштырылган төзү яисә билгеләнгән параметрларга һәм (яисә) җир кишәрлегендә индивидуаль торак төзелеше объектын яисә бакча йортын урнаштыруга юл куймау турындагы хәбәрнамәгә, индивидуаль торак төзелеше объектының төзелгән яисә реконструкцияләнгән индивидуаль төзелеш объектының яисә реконструкцияләнгән индивидуаль төзелеш объектының яисә бакча йортының яисә бакча йортының шәһәр төзелеше объектларын төзегәндә яисә реконструкциялэгәндә шәһәр төзелеше эшчәнлеге турындагы законнар таләпләренә туры килмәве хакында хәбәрнамә җибәрә;

- Россия Федерациясенең гражданлык законнары нигезендә торак пунктлар арасындагы территориядә урнашкан үз белдеге белән төзелгән бинаны сүтү турында карарлар, торак пунктлар арасындагы территориядә урнашкан үз белдеге белән төзелгән бинаны сүтү яки аны билгеләнгән таләпләргә туры китерү турында карарлар кабул итә, максатчан билгеләнеш буенча файдаланылмый торган яки Россия Федерациясе законнарын бозып файдаланыла торган һәм торак пунктлар арасындагы территориядә урнашкан җир кишәрлеген тартып алу турында карарны гамәлгә ашыра, торак пунктлар арасында урнашкан, үз белдеге белән төзелгән бинаны сүтү яки аны Россия Федерациясе шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда билгеләнгән таләпләргә туры китерә;

- капиталь төзелеш объектларын үз белдеге белән төзү, реконструкцияләү, капиталь ремонтлау һәм эксплуатацияләү фактларын булдырмау эшләрен оештыра;

-авылара территориядә урнашкан җир кишәрлегенең шәһәр төзелеше планын бирүне тормышка ашыра;

4) төзелеш, транспорт һәм элемтә өлкәсендә:

- Район территориясендә торак төзелеше өчен шартлар тудыруны тәэмин итә;

- район чикләрендә, торак пунктлар чикләреннән тыш, җирле әһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл эшчәнлеген гамәлгә ашыруны тәэмин итә, автомобиль транспортында, шәһәр җир өсте электр транспортында һәм район чикләрендә, торак пунктлар чикләреннән тыш, юл хуҗалыгында муниципаль контрольне гамәлгә ашыра, юл хәрәкәтен оештыра, аларда

юл хәрәкәте иминлеген тәэмин итә, шулай ук автомобиль юлларыннан файдалану һәм юл эшчәнлеген Россия Федерациясе законнары нигезендә гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;

- халыкка транспорт хезмәтләре күрсәтү өчен шартлар тудыра һәм җирлек чикләрендәге җирлекләр арасында халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыруны тәэмин итә;

- район чикләрендәге торак пунктлар арасында халыкка хезмәт күрсәтүче җәмәгать транспортының маршрутын, хәрәкәт графигын, тукталыш урынын раслый яки килештерә;

- район чикләрендәге торак пунктлардан читтә җәмәгать транспорты тукталышлары өчен бүлеп бирелгән урыннарны төзекләндерүне тәэмин итә;

- җирлекләрне элемтә хезмәтләре белән тәэмин итү өчен шартлар тудыра;

5) торак-коммуналь, көнкүреш, сәүдә һәм башка хезмәт күрсәтү өлкәсендә, шулай ук төзекләндерү һәм авыл хуҗалыгы өлкәсендә:

- энергияне сак тоту һәм энергетика нәтиҗәлелеген арттыру өлкәсендә муниципаль программалар раслый һәм гамәлгә ашыра, Саба муниципаль районы чикләрендә муниципаль торак фондын тәшкил итүче күпфатирлы йортларны, биналарны энергетика тикшерүен уздыруны оештыра, энергияне сак тоту турындагы һәм энергетика нәтиҗәлелеген арттыру турындагы законнарда каралган башка чараларны оештыра һәм үткәрә;

- Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә җирлекләрне электр һәм газ белән тәэмин итүне оештыра;

- «Су белән тәэмин итү һәм ташландык суларны агызу турында» Федераль законда каралган су белән тәэмин итү һәм ташландык суларны агызу өлкәсендә вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;

- «Җылылык белән тәэмин итү турында» Федераль законда каралган җылылык белән тәэмин итүне оештыру вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

- район составына керүче җирлекләрне җәмәгать туклануы, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү хезмәтләре белән тәэмин итү өчен шартлар тудыра;

- җирлекара китапханәләр тарафыннан халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне, аларның китапханә фондларының сакланышын тәэмин итүне һәм туплауны оештыра;

- ритуаль хезмәтләр күрсәтүне оештыра һәм җирлекара җирләү урыннарын карап тотуны тәэмин итә;

- муниципаль район составына керүче җирлекләрдә җирле традицион халык сәнгатен үстерү өчен шартлар тудыра;

- район составына керүче авыл җирлекләрен ял оештыру һәм мәдәният оешмалары хезмәтләре белән тәэмин итү өчен шартлар тудыруны тәэмин итә;

- торак пунктларда авыл хуҗалыгы җитештерүен үстерү, авыл хуҗалыгы продукциясе, чимал һәм азык-төлек базарын киңәйтү өчен шартлар тудыра, кече һәм урта эшкуарлыкны үстерүгә ярдәм итә, социаль юнәлешле коммерцияле булмаган оешмаларга, хәйрия эшчәнлегенә һәм ирекле лекләккә (волонтерлыкка)ярдәм күрсәтә;

- муниципаль район территориясендә физик культура, мәктәп спорты һәм массакүләм спорт үсеше өчен шартлар тәэмин итә, муниципаль районның рәсми физкультура-сәламәтләндерү һәм спорт чаралары үткәрүне оештыра;

- реклама конструкцияләрен урнаштыру схемасын раслый, район территориясендә реклама конструкцияләрен урнаштыруга һәм эксплуатацияләүгә рөхсәт бирә, мондый рөхсәтләрне юкка чыгара, муниципаль район территориясендә «Реклама турында» 2006 елның 13 мартындагы 38-ФЗ номерлы Федераль закон нигезендә гамәлгә ашырыла торган үз белдеге белән билгеләнгән реклама конструкцияләрен күрсәтү турында күрсәтмәләр бирә;

- муниципаль район милкендәге мәдәни мирас объектларын (тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен) саклауны, куллануны һәм популярлаштыруны, муниципаль район территориясендә урнашкан җирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен) саклауны тәэмин итә;

6) Мәгариф һәм сәламәтлек саклау өлкәсендә:

- муниципаль мәгариф оешмаларында төп гомуми белем бирү программалары буенча (федераль дәүләт белем бирү стандартлары нигезендә төп гомуми белем бирү программаларын гамәлгә ашыруны финанс ягыннан тәэмин итү вәкаләтләреннән тыш) һәркем өчен мөмкин булган һәм түләүсез мәктәпкәчә, башлангыч гомуми, төп гомуми, урта гомуми белем бирүне оештыра, муниципаль мәгариф оешмаларында балаларга өстәмә белем бирүне оештыра (өстәмә белем бирүдән тыш, аны финанс ягыннан тәэмин итү Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары тарафыннан башкарыла торган балаларга өстәмә белем бирүдән тыш), балаларга муниципаль мәгариф оешмаларында балаларны карау һәм тәрбияләүне гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыра, шулай ук каникул чорында балаларның ялын оештыруны тәэмин итү буенча үз вәкаләтләре чикләрендә, аларның тормыш һәм сәламәтлеген тәэмин итү чараларын да кертеп, гамәлгә ашыра;

-гражданнарга түләүсез медицина ярдәме күрсәтү буенча дәүләт гарантияләренең территориаль программасы нигезендә район территориясендә (Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан расланган башкарма хакимиятнең федераль органына буйсына торган медицина оешмаларында медицина ярдәме белән тәэмин ителә торган территорияләр исемлегенә кертелгән җирлекләрдән тыш) медицина ярдәме күрсәтү өчен шартлар тудыра;

- балалар һәм яшьләр белән эшләү буенча җирлекара характердагы чаралар оештыра һәм гамәлгә ашыра;

- яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруда катнаша, яшьләрнең хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен тәэмин итү һәм яклау буенча чаралар эшли һәм гамәлгә ашыра, яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруның төп юнәлешләре буенча муниципаль программалар эшли һәм гамәлгә ашыра, яшьләр сәясәтен гамәлгә ашыруны мониторинглауны оештыра һәм гамәлгә ашыра;

7) гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен саклау, законлылыкны тәэмин итү, халыкны һәм территорияләрне гадәттән тыш хәлләрдән яклау өлкәсендә:

- җирлек территориясендә законнар, дәүләт хакимияте һәм җирле үзидарә органнары актлары үтәлешен, гражданнарның хокукларын һәм ирекләрен саклауны тәэмин итә;

- дәүләт хакимияте органнарының һәм дәүләт вазыйфаи затларының, предприятиеләрнең, учреждениеләрнең, оешмаларның җирле үзидарә хокукларын боза торган актларына билгеләнгән тәртиптә, шул исәптән судка яисә арбитраж судка шикаять бирә;

- федераль закон нигезендә муниципаль милициянең җәмәгать тәртибен саклауны оештыруны тәэмин итә;

- район территориясендә гадәттән тыш хәлләр нәтиҗәләрен кисәтүдә һәм бетерүдә катнаша;

- шәһәр һәм авыл торак пунктларыннан читтәге муниципаль район чикләрендә янгын куркынычсызлыгының беренчел чараларын тәэмин итә;

- территориаль оборона һәм гражданнар оборонасы, халыкны һәм район территориясен табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән яклау чараларын оештыра һәм гамәлгә ашыруны тәэмин итә;

- гадәттән тыш хәлләрне бетерү өчен җирле финанс һәм матди ресурслар резервларын булдыруны тәэмин итә;

- район территориясендә урнашкан муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләрне мобилизацион әзерләү чараларын оештыра һәм тормышка ашыра;

- үз вәкаләтләре чикләрендә һәм билгеләнгән тәртиптә халыкка гадәттән тыш хәлләр килеп чыгуы яисә килеп чыгу куркынычы турында үз вакытында хәбәр итүне һәм мәгълүмат җиткерүне тәэмин итә;

- су объектларында кешеләрнең куркынычсызлыгын тәэмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау буенча чараларны тормышка ашыруны тәэмин итә;

-җирле референдумны әзерләү, уздыру һәм матди-техник тәэмин итүне, район чикләрен үзгәртү, районны үзгәртеп кору мәсьәләләре буенча тавыш бирүне гамәлгә ашыра;

- терроризм һәм экстремизмны профилактикалау, шулай ук терроризм һәм экстремизм күренешләренең нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү буенча федераль законнарда каралган вәкаләтләрне гамәлгә ашыруны тәэмин итә;

- муниципаль район чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыра;

-милләтара һәм конфессияара татулыкны ныгытуга, район территориясендә яшәүче Россия Федерациясе халыкларының телләрен һәм мәдәниятен үстерүгә, милли азчылыкларның хокукларын гамәлгә ашыруга, мигрантларның социаль һәм мәдәни адаптациясен тәэмин итүгә, милләтара (этникара) конфликтларны профилактикалауга юнәлдерелгән чаралар эшли һәм гамәлгә ашыра;

8) федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары тарафыннан җирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен үтәү өлкәсендә:

- федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә җирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

- дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен бирелгән матди һәм финанс чараларын исәпкә алып бара һәм тиешенчә файдалануны тәэмин итә;

- федераль законнарда һәм Татарстан Республикасы законнарында билгеләнгән тәртиптә тапшырылган дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру турында хисаплар тапшыра;

- районның җирле үзидарә органнары карамагындагы матди ресурслардан һәм финанс чараларыннан район Советы карарлары нигезендә үзләренә тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен өстәмә файдалануны тәэмин итә;

9) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон һәм «Татарстан Республикасында җирле үзидарә турында» 2004 елның 28 июлендәге 45-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы нигезендә:

- Россия Федерациясе законнарында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә авыл җирлекләре чикләрендә халыкны электр, җылылык һәм газ белән тәэмин итүне оештыра;

- җылылык белән тәэмин итү объектларын төзү, реконструкцияләү һәм (яисә) модернизацияләү буенча бердәм җылылык белән тәэмин итүче оешма тарафыннан йөкләмәләр үтәлешенә муниципаль контрольне гамәлгә ашыра;

- авыл җирлекләренең торак пунктлары чикләрендә җирле әһәмияттәге юлларда юл хәрәкәте куркынычсызлыгын тәэмин итә, шул исәптән парковкалар (парковка урыннары) эшчәнлеген булдыруны һәм тәэмин итүне дә кертеп, автомобиль транспортында, шәһәр җир өсте электр транспортында һәм авыл җирлекләренең торак пунктлары чикләрендәге юл хуҗалыгында муниципаль контрольне гамәлгә ашыра, юл хәрәкәтен оештыра, шулай ук автомобиль юлларыннан файдалану һәм юл эшчәнлеген Россия Федерациясе законнары нигезендә гамәлгә ашыру өлкәсендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра;

- авыл җирлекләре торак пунктлары чикләрендә җирле әһәмияттәге автомобиль юлларына карата юл хәрәкәте иминлеген тәэмин итә, шул исәптән парковкалар (парковка урыннары) булдыру һәм аларның эшләвен тәэмин итү, авыл җирлекләре торак пунктлары чикләрендә автомобиль транспортында, шәһәр җир өсте электр транспортында һәм юл хуҗалыгында муниципаль контрольне гамәлгә ашыру, юл хәрәкәтен оештыру, шулай ук автомобиль юлларын һәм Россия Федерациясе законнары нигезендә юл эшчәнлеген гамәлгә ашыра;

- җирлектә яшәүче һәм торак урыннарына мохтаҗ аз керемле гражданнарны торак урыннары белән тәэмин итүне оештыра, муниципаль торак фондын төзүне һәм тотуны оештыра, торак төзелеше өчен шартлар тудыра, муниципаль торак контролен, шулай ук торак законнары нигезендә җирле үзидарә органнарының башка вәкаләтләрен гамәлгә ашыра;

- халыкка транспорт хезмәтләре күрсәтү өчен шартлар тудыра һәм авыл җирлекләре чикләрендә халыкка транспорт хезмәте күрсәтүне оештыруны тәэмин итә;

- үз вәкаләтләре чикләрендә терроризмны һәм экстремизмны профилактикалау, шулай ук авыл җирлекләре чикләрендә терроризм һәм экстремизм күренешләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү буенча чаралар күрүне тәэмин итә;

- авыл җирлекләре чикләрендә гадәттән тыш хәлләрне кисәтүдә һәм бетерүдә катнаша;

- халыкка китапханә хезмәте күрсәтүне, авыл җирлекләре китапханәләренең китапханә фондларының сакланышын тәэмин итүне һәм туплауны оештыра;

- авыл җирлекләре милкендә булган мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләрне) саклауны, куллануны һәм популярлаштыруны, әлеге җирлекләр территорияләрендә урнашкан җирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларын (тарихи һәм мәдәни ядкәрләрне) саклауны тәэмин итә;

- җирле традицион халык сәнгатен үстерү өчен шартлар тудыра, авыл җирлекләрендә халык сәнгатен саклап калу, торгызу һәм үстерүдә катнаша;

- җирлекнең торак пунктлары чикләрендә урнашкан махсус сакланылучы табигать территорияләрендәге урманнардан файдалануны, саклауны, аларны торгызуны оештыра;

- авыл җирлекләрен территориаль планлаштыру документлары, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләре, авыл җирлекләренең башка шәһәр төзелеше документлары проектларын әзерли һәм район Советына раслау өчен кертә һәм аларны гамәлгә ашыруны тәэмин итә, төзелешкә рөхсәт бирә (Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында, башка федераль законнарда каралган очраклардан тыш), Капиталь төзелеш объектларын төзегәндә, реконструкцияләгәндә объектларны файдалануга тапшыруга рөхсәт бирә, авыл җирлекләре территориясендә урнашкан төзелешләр авыл җирлекләрен шәһәр төзелеше проектлауның җирле нормативларын раслый, җирләрне резервлый һәм муниципаль ихтыяҗлар өчен авыл җирлекләре чикләрендәге җир кишәрлекләрен тартып ала, авыл җирлекләре чикләрендә муниципаль җир контролен гамәлгә ашыра, Россия Федерациясе Шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда биналарны, корылмаларны карап чыга һәм мондый тикшерүләр барышында ачыкланган бозуларны бетерү турында тәкъдимнәр бирә, шәхси торак төзелеше объектының яки бакча йортының планлаштырылган төзелеш параметрлары турында хәбәрнамәдә күрсәтелгән параметрларның билгеләнгән индивидуаль торак төзелеше объектын яки бакча йортын җир участогында урнаштыру параметрларына һәм рөхсәт ителүенә, индивидуаль торак төзелеше объектының яки бакча йорты параметрларының планлаштырылган төзелеше турында белдерүдә күрсәтелгән параметрларның билгеләнгән параметрларга туры килмәве һәм (яки) индивидуаль торак төзелеше объектын яки бакча йортын җир участогында урнаштыруның рөхсәт ителмәвенә, төзелгән яки реконструкцияләнгән шәхси торак төзелеше яки бакча йорты объектларының торак пункт территорияләрендә урнашкан җир кишәрлекләрендә индивидуаль торак төзелеше объектларын яки бакча йортларын төзегәндә яки реконструкцияләгәндә шәһәр төзелеше эшчәнлеге турындагы закон таләпләренә туры килүе яки туры килмәве турында хәбәрнамәләр, максатчан билгеләнеш буенча кулланылмый торган яки бозып кулланыла торган җир кишәрлеген тартып алу турында карар Россия Федерациясе законнары, Россия Федерациясе шәһәр төзелеше кодексында каралган очракларда үз белдеге белән төзелешне сүтү яки аны билгеләнгән таләпләргә туры китерә;

- муниципаль урман контролен гамәлгә ашыра;

- җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан кишәрлек урманчылыклары составында төзелә торган урманчылыкларны төзү, бетерү, аларның чикләрен билгеләү һәм үзгәртү, шулай ук җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан урманчылыкларның урман хуҗалыгы регламентларын эшләү һәм раслау турында карарлар кабул итә;

- җирлекнең торак пунктлары җирләрендә урнашкан урманнарга карата урман корылышы чараларын гамәлгә ашыра;

- территориаль оборона һәм гражданнар оборонасы, халыкны һәм авыл җирлекләрен табигый һәм техноген характердагы гадәттән тыш хәлләрдән яклау чараларын оештыра һәм тормышка ашыруны тәэмин итә;

- авыл җирлекләре территорияләрендә авария-коткару хезмәтләре һәм (яки) авария-коткару формированиеләре эшчәнлеген оештыруны, карап тотуны һәм оештыруны тәэмин итә;

- авыл җирлекләре территорияләрендә урнашкан су объектларында кешеләрнең иминлеген тәэмин итү, аларның тормышын һәм сәламәтлеген саклау буенча чараларны тормышка ашыруны тәэмин итә;

- авыл җирлекләре территориясендә җирле әһәмияттәге дәвалау-савыктыру урыннарын һәм курортларны саклауны оештыра, үстерә һәм тәэмин итә, җирле әһәмияттәге махсус сакланылучы табигать территорияләрен саклау һәм алардан файдалану өлкәсендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыра;

- Россия Федерациясенең су законнары белән билгеләнгән чикләрдә су объектлары милекчесе вәкаләтләрен гамәлгә ашыра, халыкка аларны куллану чикләүләре турында хәбәр итә;

- полициянең участок уполномоченныйлары вазыйфаларын биләүче хезмәткәрләргә җирлекләрнең хезмәт күрсәтелә торган административ участокларында эшләү өчен биналар бирә;

- 2017 елның 1 гыйнварына кадәр полиция участок уполномоченныйлары вазыйфаларын биләүче хезмәткәрләргә һәм аларның гаилә әгъзаларына күрсәтелгән вазифа буенча бурычларны үтәү чорында торак урыннары бирә;

19) «коммерциясез оешмалар турында» 1996 елның 12 гыйнварындагы 7-ФЗ номерлы Федераль законның 31.1 һәм 31.3 статьяларында билгеләнгән вәкаләтләр чикләрендә социаль юнәлешле коммерциячел булмаган оешмаларга ярдәм күрсәтә;

- федераль закон нигезендә авыл җирлекләре ихтыяҗлары өчен ясалма җир кишәрлекләре булдыру өчен кирәкле эшләрне башкаруны тәэмин итә;

- авыл җирлекләре чикләрендә коррупциягә каршы тору чараларын гамәлгә ашыра;

- авыл җирлекләре территориясендә комплекслы кадастр эшләрен үтәүдә федераль закон нигезендә катнаша;

- күчемсез мөлкәтнең элек исәпкә алынган объектларының хокук ияләрен ачыклау буенча карарлар кабул итә һәм җирлек территориясендә күчемсез мөлкәтнең бердәм дәүләт реестрына кертү өчен күчемсез мөлкәт объектларының хокукка ия булучылары турында белешмәләр җибәрә;

- әйләнә-тирә мохиткә тупланган зыян объектларын ачыклау һәм җирлек милкендәге җир кишәрлекләре чикләрендә урнашкан территорияләргә карата мондый зыянны бетерүне оештыра

9) башка вәкаләтләр:

- муниципаль хезмәтләр реестрын формалаштыру һәм алып бару тәртибен билгели;

- муниципаль архивны төзи һәм үз эченә ала, җирлекләрнең архив фондларын саклый;

- җирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи затларына, җирле үзидарәнең сайланулы органнары әгъзаларына, район Советы депутатларына, муниципаль хезмәткәрләр һәм муниципаль учреждениеләр хезмәткәрләренә һөнәри белем һәм өстәмә һөнәри белем бирүне оештыра, мәгариф турында Россия Федерациясе законнарында һәм муниципаль хезмәт турында Россия Федерациясе законнарында каралган тәртиптә муниципаль хезмәт өчен кадрлар әзерләүне оештыра;

- үз вәкаләтләре чикләрендә федераль законнар нигезендә халыкара һәм тышкы икътисадый элемтәләрне гамәлгә ашыра;

- җирлекнең җирле әһәмияттәге мәсьәләләре буенча, законнар, әлеге Устав, җирлек Советы карарлары белән җирлек Советы яисә башка җирле үзидарә органнары компетенциясенә кертелгән вәкаләтләрдән тыш, башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

2.Башкарма комитет муниципаль районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән мәсьәләләрне хәл итү буенча түбәндәге вәкаләтләрне гамәлгә ашыра:

– район музейларын булдыра;

– опека һәм попечительлек эшчәнлеген гамәлгә ашыруда катнаша;

– муниципаль район территориясендә җирле милли-мәдәни автономияләрнең хокукларын гамәлгә ашыруга бәйле эшчәнлекне гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыра;

– Россия Федерациясе халыкларының милли-мәдәни үсешенә һәм район территориясендә милләтара мөнәсәбәтләр өлкәсендәге чараларны гамәлгә ашыруга ярдәм итә;

– 2008 елның 31 декабренә аларның карамагында булган югары белем бирү муниципаль мәгариф оешмаларын гамәлгә куючы функцияләрен гамәлгә ашыра;

– туризмны үстерү өчен шартлар тудыра;

– кеше хокукларын тәэмин итүгә җәмәгать контролен гамәлгә ашыручы һәм мәҗбүри тоту урыннарындагы затларга булышлык күрсәтүче иҗтимагый күзәтү комиссияләренә ярдәм күрсәтә.

– «Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында» 1995 елның 24 ноябрендәге №181-ФЗ Федераль закон нигезендә оешмаларга инвалидларның иҗтимагый берләшмәләренә, шулай ук инвалидларның гомумроссия иҗтимагый берләшмәләре тарафыннан төзелгән оешмаларга ярдәм күрсәтә;

– "Кан һәм аның компонентлары донорлыгы турында" Федераль законда каралган чараларны гамәлгә ашыра**;**

– торак пунктлар арасында урнашкан торак пунктта нотариус булмаган очракта, законнарда каралган нотариаль гамәлләр башкара;

– -федераль законнар нигезендә оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү сыйфатын бәйсез бәяләүне үткәрүне оештыру өчен шартлар тудыра, шулай ук ведомство карамагындагы оешмалар җитәкчеләре эшчәнлеген бәяләгәндә оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү шартларының сыйфатын бәйсез бәяләү нәтиҗәләрен куллану һәм оешмалар тарафыннан хезмәт күрсәтү шартларының сыйфатын бәйсез бәяләү нәтиҗәләре буенча ачыкланган кимчелекләрне бетерү буенча чаралар күрүне контрольдә тотуны гамәлгә ашыра;

– «Россия Федерациясендә хокук бозуларны профилактикалау системасы нигезләре турында» 2016 елның 23 июнендәге 182-ФЗ номерлы федераль законда каралган хокук бозуларны профилактикалау өлкәсендә чараларны гамәлгә ашыра;

– инвалидларның, сәламәтлеге мөмкинлекләре чикләнгән затларның физик культурасын һәм спортын үстерүгә, адаптив физик культурага һәм җайлашу спортына ярдәм итә;

– "Кулланучылар хокукларын яклау турында" 1992 елның 7 февралендәге 2300-1 номерлы Россия Федерациясе Законында каралган кулланучылар хокукларын яклау чараларын тормышка ашыра;

– полиция участок уполномоченные вазыйфасын биләп торучы хезмәткәргә һәм аның гаилә әгъзаларына хезмәткәр тарафыннан күрсәтелгән вазыйфаны биләү чорында торак урыны бирә;

– алкоголь, наркотик кулланган яки башкача токсик исерек хәлдә булган затларга ярдәм күрсәтү чараларын гамәлгә ашыра;

– - муниципаль янгын сагы булдыра.

3. Районның башкарма комитеты, законнарда, әлеге Уставта каралган вәкаләтләрдән тыш, район Советы карарлары белән Район Советы, Район Башлыгы яисә Районның башка җирле үзидарә органнары компетенциясенә керми, җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча башка вәкаләтләрне дә гамәлгә ашыра.

4. Район Башкарма комитеты муниципаль контрольне гамәлгә ашыруга вәкаләтле орган булып тора.

Муниципаль контроль өлкәсендә Район Башкарма комитеты вәкаләтләренә түбәндәгеләр керә:

1) автомобиль транспортында муниципаль контрольне оештыру һәм гамәлгә ашыру;

2) җирле үзидарә органнарына гамәлгә ашыру вәкаләтләре бирелгән региональ дәүләт контролен (күзәтчелеген) оештыру һәм гамәлгә ашыру;

3) эшчәнлекнең тиешле өлкәләрендә муниципаль контрольне гамәлгә ашыруның административ регламентларын эшләү. Күрсәтелгән административ регламентларны эшләү

һәм кабул итү Татарстан Республикасы норматив хокукый актларында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла;

4) эшчәнлекнең тиешле өлкәләрендә күрсәткечләр һәм аны үткәрү методикасы Россия Федерациясе Хөкүмәте тарафыннан раслана торган муниципаль контроль нәтиҗәлелеген мониторинглауны оештыру һәм уздыру;

5) федераль законнарда,Татарстан Республикасы законнары һәм башка норматив хокукый актларында каралган башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыру.

Муниципаль контрольне турыдан-туры гамәлгә ашыру функцияләре мондый органнарның статусын билгеләүче хокукый актлар нигезендә Район Башкарма комитеты органнарына йөкләнергә мөмкин.

5. Район Башкарма комитеты җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл иткәндә, терроризмны профилактикалауда катнашу, шулай ук аның нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү буенча:

1) терроризмны профилактикалау, шулай ук аның күренешләре нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү өлкәсендә муниципаль программаларны эшли һәм тормышка ашыра;

2) муниципаль берәмлекләрдә терроризмның асылын һәм аның иҗтимагый куркынычын аңлату, шулай ук гражданнарда терроризм идеологиясен булдыру буенча, шул исәптән мәгълүмати материаллар, басма продукция тарату, аңлату эшләре алып бару һәм башка чаралар үткәрү юлы белән, мәгълүмат-пропаганда чараларын оештыра һәм үткәрә;

3) террорчылыкны профилактикалау, шулай ук федераль башкарма хакимият органнары һәм (яки) Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнары тарафыннан оештырыла торган аның күренешләре нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү чараларында катнаша;

4) муниципаль милектә булган яки җирле үзидарә органнары карамагында булган объектларның террорчылыкка каршы якланышына карата таләпләрне үтәүне тәэмин итә;

5) терроризмны профилактикалауда катнашу мәсьәләләре буенча, шулай ук аның күренешләренең нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү мәсьәләләре буенча тәкъдимнәрне Татарстан Республикасы башкарма хакимияте органнарына җибәрә;

6) террорчылыкны профилактикалауда катнашу буенча җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча, шулай ук аның күренешләре нәтиҗәләрен минимальләштерү һәм (яки) бетерү буенча башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

45 статья. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе

1. Районның Башкарма комитетын Башкарма комитет Җитәкчесе җитәкли.

2. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе әлеге вазыйфага контракт буенча билгеләнүче район җирле үзидарәсенең вазыйфаи заты булып тора.

3. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе үз вәкаләтләрен даими нигездә башкара.

4. Аерым оештыру-боеру функцияләрен гамәлгә ашыру өчен район Башкарма комитеты Җитәкчесенең урынбасарлары бар.

Район Башкарма комитеты Җитәкчесе вакытлыча булмаганда (авыруга яисә отпускка бәйле рәвештә) яки аның үз бурычларын үтәү мөмкинлеге булмаганда, суд карары буенча аңа карата процессуаль мәҗбүр итү чараларын сак астына алу яисә вазыйфасыннан вакытлыча читләштерү рәвешендә сак астына алу яисә аның вәкаләтләре вакытыннан алда туктатылу очрагында, аның вәкаләтләре район Башкарма комитеты Җитәкчесенең урынбасарларының берсе вазыйфаларын билгеләнгән вәкаләтләр нигезендә гамәлгә ашыра.

5. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе эшмәкәрлек, шулай ук башка түләүле эшчәнлек белән, мөгаллимлек, фәнни һәм башка иҗади эшчәнлекләрдән тыш, шөгыльләнә алмый. Мөгаллимлек, фәнни һәм башка иҗат эшчәнлеге, Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә яисә Россия Федерациясе законнарында башкасы каралмаган булса, бары тик чит дәүләтләр, халыкара һәм чит дәүләт оешмалары, чит дәүләт гражданнары һәм

гражданлыгы булмаган затларның акчалары исәбеннән генә финанслана алмый. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе, әгәр Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсе яки Россия Федерациясе законнары белән башкасы каралмаган булса, идарә органнары, попечительлек яки күзәтчелек советлары, Россия Федерациясе территориясендә эшләүче чит ил коммерцияле булмаган хөкүмәтнеке булмаган оешмаларының башка органнары, аларның структур бүлекчәләре составына керергә хокуклы түгел.

6. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон, «Дәүләт вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлары (кертемнәре) булуны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны һәм (яисә) чит ил финанс инструментларына ия булуны тыю турында» 2013 елның 7 маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль закон белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәргә тиеш.

Район Башкарма комитеты Җитәкчесе «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль законның 13 статьясындагы 3 - 6 өлешләрендә каралган тәртиптә чикләүләрне һәм тыюларны үтәмәгән, мәнфәгатьләр конфликтын булдырмаган яисә җайга салу турындагы таләпләрне үтәмәгән һәм коррупциягә каршы көрәш максатларында федераль законнарда билгеләнгән бурычларны үтәмәгән өчен җаваплылыктан азат ителә.

7) Район Башкарма комитеты Җитәкчесе чит ил гражданинына җирле үзидарә органнарына сайланырга хокук биргән Россия Федерациясе халыкара шартнамәсендә катнашучы- чит ил гражданлыгы яки Россия Федерациясе гражданлыгы туктатылу, чит ил гражданлыгы (подданствосы) йә яшәп торуга рөхсәт кәгазе яисә Россия Федерациясе гражданының чит ил территориясендә даими яшәү хокукын раслый торган яисә Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсе нигезендә җирле үзидарә органнарына сайлану хокукына ия чит ил гражданының башка документы булу турында, аңа бу хакта мәгълүм булган көндә, әмма Россия Федерациясе гражданлыгы яки чит ил гражданлыгы туктатылган яисә чит ил гражданлыгы алынган яисә яшәүгә хокук алынган яки әлеге пунктта каралган башка документ алынган көннән алып биш эш соңга калмыйча, район Башлыгына язма рәвештә хәбәр итәргә тиеш.

46 статья. Район Башкарма комитеты Җитәкчесен билгеләү тәртибе

1. Район Башкарма комитеты Җитәкчесен билгеләү конкурс нигезендә уздырыла.

Конкурс шартлары, аны уздыру датасы, вакыты һәм урыны турында белешмәләр, контракт проекты массакүләм мәгълүмат чараларында конкурс уздыру көненә кадәр 20 көннән дә соңга калмыйча бастырып чыгарылырга тиеш.

2. Конкурсны үткәрү өчен конкурс комиссиясе төзелә. Конкурс комиссиясе әгъзаларының гомуми саны район Советы тарафыннан билгеләнә.

Конкурс комиссиясе әгъзаларының яртысы - район Советы, ә икенче яртысы Татарстан Республикасы Башлыгы (Рәисе) тарафыннан билгеләнә.

3. Зат район Башкарма комитеты Җитәкчесе вазыйфасына конкурс нәтиҗәләре буенча, конкурс комиссиясе тарафыннан тәкъдим ителгән кандидатлар арасыннан, район Советы тарафыннан билгеләнә.

4. Башкарма комитет Җитәкчесе өчен контракт шартлары район Советы тарафыннан раслана. Федераль закон яисә Татарстан Республикасы законы белән Районның җирле үзидарә органнарына тапшырылган очракта контракт мәҗбүри тәртиптә Татарстан Республикасы законы белән билгеләнгән шартларга кертелә.

5. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе белән килешү район Башлыгы тарафыннан төзелә.

47 статья. Район Башкарма комитеты Җитәкчесенең вәкаләтләре вакыты

1. Башкарма комитет Җитәкчесе белән контракт кешене Башкарма комитет Җитәкчесе вазифасына билгеләү турында карар кабул иткән район Советы вәкаләтләре срогына (яңа чакырылыш район Советы эшли башлаган көнгә кадәр), әмма ике елдан да ким булмаган вакытка төзелә.

2. Район Советы вәкаләтләре вакыты чыккач, район Башкарма комитеты Җитәкчесе үз вәкаләтләрен билгеләнгән тәртиптә район Башкарма комитетының яңа Җитәкчесе билгеләнгәнче дәвам итә.

48 статья. Башкарма комитет Җитәкчесе вәкаләтләре

Башкарма комитет Җитәкчесе:

1) район Башкарма комитеты эшчәнлегенә бер башлылык принципларында җитәкчелек итә һәм район Башкарма комитетының үз компетенциясенә кергән вәкаләтләрен үтәве өчен шәхси җаваплылык тота;

2) район Советы, район Башлыгы, районның башка җирле үзидарә органнары һәм башка муниципаль берәмлекләр, дәүләт хакимияте органнары, гражданнар һәм оешмалар белән мөнәсәбәтләрдә район Башкарма комитеты исеменнән эш йөртә;

3) район Советы каравына район бюджеты проектын һәм аның үтәлеше турында хисапны тәкъдим итә;

4) Район Советы каравына Районның социаль-икътисадый үсеш стратегиясе проектларын һәм аларның үтәлеше турындагы хисапларны тәкъдим итә;

5) Башкарма комитет структурасы проектын район Советы раславына кертә, хезмәткәрләрнең иң чик саны һәм хезмәт өчен түләү фонды билгеләгән структура нигезендә район Башкарма комитетының штат расписаниесен раслый;

6) район Башлыгы белән килештереп билгеләп куя һәм Башкарма комитет Җитәкчесе урынбасарларын вазыйфаларыннан азат итә, алар арасында вазыйфаларны бүлә, муниципаль хезмәткәрләрне һәм район Башкарма комитетының башка хезмәткәрләрен вазыйфасына билгеләп куя, аларның эшчәнлеген тикшереп тора, аларга карата бүләкләү һәм дисциплинар җаваплылык чараларын куллана;

7) үз вәкаләтләре чикләрендә расланган бюджет нигезендә район чаралары белән эш итә;

8) район Советы карарлары нигезендә муниципаль кыйммәтле кәгазьләр чыгару, кредитлар алу, муниципаль милекне залогка тапшыру һәм муниципаль гарантияләр бирү юлы белән муниципаль үзләштерүләрне гамәлгә ашыра;

8) районның Башкарма комитеты тарафыннан районның җирле үзидарә органнарына федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыра һәм (яисә) гамәлгә ашыруны тәэмин итә, аларны үтәү өчен шәхсән җаваплы; тиешле законнар нигезендә һәм үтәгәндә тапшырылган дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга бәйле мәсьәләләр буенча хокукый актлар чыгара;

10)Башкарма комитетның хокукый актларын - Башкарма комитет компетенциясенә кертелгән җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча карарлар һәм күрсәтмәләр, шулай ук Башкарма комитет эшен оештыру мәсьәләләре буенча хокукый актлар чыгара;

11) елына кимендә бер тапкыр яки район Башлыгы, район Советы таләбе буенча, район Советына үз эшчәнлеге һәм Башкарма комитет эшчәнлеге турында хисап бирә;

12) халыкка даими рәвештә Башкарма комитет эшчәнлеге турында хәбәр итә, Башкарма комитет хезмәткәрләре тарафыннан гражданнарны кабул итүне оештыра, айга кимендә бер тапкыр гражданнарны кабул итә, гражданнарның тәкъдимнәрен, гаризаларын һәм шикаятьләрен карый, алар буенча карарлар кабул итә;

13) дәүләт һәм башка органнарда муниципаль берәмлек мәнфәгатьләрен тәэмин итү һәм яклау буенча чаралар күрә, Башкарма комитет исеменнән судка гариза бирә, ышанычнамәләр бирә;

14) район Башкарма комитеты органнары турындагы нигезләмәләр проектларын район Советына раслауга тәкъдим итә;

15) Район Советы билгеләгән тәртиптә район Башкарма комитеты органнары җитәкчеләрен вазыйфага билгели һәм вазыйфадан азат итә.;

16) законнар, Устав, Совет карарлары һәм әлеге контракт нигезендә башка вәкаләтләрне гамәлгә ашыра.

49 статья. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату

1.Башкарма комитет Җитәкчесе вәкаләтләре түбәндәге очракларда вакытыннан алда туктатыла:

1) үлем;

2) үз теләге белән отставка;

3) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 37 статьясындагы 11 яисә 11.1 өлеше нигезендә контрактны өзү;

4) «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 74 статьясы нигезендә вазыйфасыннан ваз кичү;

5) суд тарафыннан хокуктан файдалануга сәләтсез яисә хокуктан файдалану сәләте чикләнгән дип танылса;

6) суд тарафыннан хәбәрсез югалган дип танылса яисә вафат дип игълан ителсә;

7) аңа карата судның гаепләү карары законлы көченә керү;

8) Россия Федерациясеннән читкә даими яшәү урынына чыгу;

9) Россия Федерациясе гражданлыгын яки чит ил гражданы җирле үзидарә органнарына сайланырга хокуклы Россия Федерациясе халыкара килешүендә катнашучы чит ил дәүләте гражданлыгын туктату, чит дәүләт гражданлыгы (подданствосы) яки яшәүгә рөхсәт бирү төре яисә Россия Федерациясе гражданының чит дәүләт территориясендә даими яшәү хокукын раслый торган башка документ яисә Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсендә башкасы каралмаган булса, Россия Федерациясе халыкара шартнамәсе нигезендә җирле үзидарә органнарына сайланырга хокуклы чит ил гражданы булу;

10) хәрби хезмәткә чакыру яисә аны алыштыра торган альтернатив граждан хезмәтенә алыну;

11) районның гамәлдәге законнар яисә районның бетерелүе нигезендә үзгәртелүе;

12) район чикләрен үзгәртү нәтиҗәсендә район сайлаучылары санын 25 проценттан артыгракка арттыру.

13) Район Башкарма комитеты Җитәкчесе вәкаләтләрен башкаручы Район Башлыгы вазыйфасына керешү

14) гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен таләп ителә торган муниципаль хокукый актны бастырып чыгару срогын бозу.

15) «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль закон, «Дәүләт вазыйфаларын биләүче затлар һәм аларның керемнәренә башка затлар чыгымнарының туры килүен тикшереп тору турында» 2012 елның 3 декабрендәге 230-ФЗ номерлы Федераль закон, «Аерым категориядәге затларга Россия Федерациясе территориясеннән читтә урнашкан чит ил банкларында счетлар (кертемнәр) ачуны һәм счетлары (кертемнәре) булуны, акчалар һәм кыйммәтле әйберләр саклауны, чит ил финанс инструментларына ия булуны һәм (яисә) алардан файдалануны тыю турында» 2013 елның 07

маендагы 79-ФЗ номерлы Федераль закон белән билгеләнгән чикләүләрне, тыюларны, бурычларны үтәмәү;

VI бүлек. РАЙОН СОВЕТЫ, РАЙОН БАШЛЫГЫҺӘМ РАЙОН БАШКАРМА КОМИТЕТЫ АРАСЫНДАГЫ МӨНӘСӘБӘТЛӘР

50 статья. Район Советының, район Башлыгының һәм район Башкарма комитетының үзара хезмәттәшлеге нигезләре

1. Әлеге Устав, район Советы, район Башлыгы һәм Башкарма комитеты тарафыннан билгеләнгән вәкаләтләрне бүлешү нигезендә үз вәкаләтләрен мөстәкыйль башкаралар.

2. Район Советы һәм районның Башкарма комитеты районның икътисадый һәм социаль үсеше процесслары белән нәтиҗәле идарә итү максатларында һәм аның халкы мәнфәгатьләрендә законнарда, әлеге Устав билгеләгән рәвешләрдә эшләргә тиеш.

3. Район Советы һәм район Башкарма комитеты кабул ителгән хокукый актларны имзаланган көннән алып җиде көн эчендә бер-берсенә юллыйлар.

4. Район Советы, район Башлыгы район Башкарма комитеты Җитәкчесенә район Башкарма комитеты Җитәкчесенең хокукый актларны кабул итү, гамәлдән чыгару, үзгәртү турында тәкъдим белән мөрәҗәгать итәргә хокуклы, шулай ук аларга суд тәртибендә шикаять бирергә хокуклы.

5. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе район Советына, район Башлыгына район Советының, район Башлыгының хокукый актларын кабул итү, гамәлдән чыгару, үзгәртү турында тәкъдим белән мөрәҗәгать итәргә, шулай ук аларга суд тәртибендә шикаять белдерергә хокуклы.

6. Район Башлыгы Башкарма комитет җитәкчесенә район Советының эш планнарын һәм район Советы карарлары проектларын район Советы регламентында билгеләнгән тәртиптә җибәрә.

7. Район Советы, аның органнары, район Башлыгы үткәрә торган утырышларда киңәш бирү тавышы хокукы белән район Башкарма комитеты Җитәкчесе, аның урынбасарлары яки алар тарафыннан вәкаләтле затлар катнаша ала. Район Башкарма комитетының вазыйфаи затлары, язмача чакыру булганда, район Советы утырышында катнашырга тиеш.

8. Район Башкарма комитеты Җитәкчесе үткәргән утырышларда район Башлыгы, район Советы депутатлары да катнашырга хокуклы.

51 статья. Районның җирле үзидарә органнары арасында бәхәсләрне хәл итү

Районның җирле үзидарә органнары арасында аларның вәкаләтләрен гамәлгә ашыру мәсьәләләре буенча бәхәсләр килештерү процедураларын уздыру юлы белән яки суд тәртибендә хәл ителә.

VII БҮЛЕК. РАЙОННЫҢ БАШКА ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘ ОРГАННАРЫ

52 статья. Районның контроль-хисап палатасы

1. Районның контроль-хисап палатасы тышкы финанс контроленең даими эшләүче органы булып тора һәм Район Советы тарафыннан төзелә.

2. Районның контроль-хисап палатасы рәис һәм аудитордан тора.

3. Оештыру һәм эшчәнлек тәртибе, районның Контроль-хисап палатасы вәкаләтләре Россия Федерациясе Бюджет кодексы белән «Россия Федерациясе субъектларының һәм муниципаль берәмлекләрнең контроль-хисап органнарын оештыруның һәм аларның эшчәнлегенең гомуми принциплары турында» 2011 елның 7 февралендәге 6-ФЗ номерлы, «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003

елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы, башка федераль законнар һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукый актлары, район Советы, башка муниципаль норматив хокукый актлар белән расланган район Контроль-хисап палатасы турындагы Нигезләмә белән билгеләнә.

Федераль законнарда билгеләнгән очракларда һәм тәртиптә, районның Контроль-хисап палатасы эшен һәм эшчәнлеген хокукый җайга салу шулай ук Татарстан Республикасы законнары белән гамәлгә ашырыла.

53 статья. Районның Финанс-бюджет палатасы

1. Районның финанс-бюджет палатасы даими эшләүче җирле үзидарә финанс органы булып тора, ул:

- Район бюджеты проектын төзү (бюджет проекты һәм уртача вакытка исәпләнгән финанс планы);
- Район Советына раслауга кертү өчен кирәкле документлары һәм материаллары белән Район бюджеты проектын (бюджет проектын һәм уртача сроклы финанс планын) тәкъдим итү;
- Район бюджетының үтәлешен оештыру һәм аның үтәлеше турында хисап тоту;
- бюджет хисабын төзү тәртибен билгеләү;
- бюджет хокук мөнәсәбәтләрен җайга сала торган Районның Россия Федерациясе Бюджет кодексында һәм (яисә) аның нигезендә кабул ителә торган муниципаль норматив хокукый актларында билгеләнгән җирле үзидарә органының бюджет вәкаләтләре.

2. Районның финанс-бюджет палатасы район Советына хисап тота.

3. Районның финанс-бюджет палатасының район гербы төшерелгән һәм үз исеме язылган мөһер, бланклары бар.

4. Районның финанс-бюджет палатасы рәисе Район җирле үзидарәсенең вазыйфаи заты булып тора, район Башлыгы тәкъдиме буенча район Советы тарафыннан билгеләнә, финанс-бюджет палатасы эшчәнлегенә җитәкчелек итә һәм аның эшен оештыра. Районның Финанс-бюджет палатасы рәисе вазыйфасына Россия Федерациясе Хөкүмәте вәкаләт биргән Федераль башкарма хакимият органы тарафыннан билгеләнгән квалификация таләпләренә җавап бирүче затлар билгеләнә.

5. Районның финанс-бюджет палатасы эшчәнлеген тәэмин итү чыгымнары район бюджетында Россия Федерациясе бюджетларының чыгымнары классификациясе нигезендә аерым юл белән карала.

6. Финанс-бюджет палатасы үз эшчәнлеген әлеге законнар, әлеге Устав һәм Район Советы раслаган Финанс-бюджет палатасы турындагы Нигезләмә нигезендә гамәлгә ашыра.

54 статья. Районның мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы

1. Районның мөлкәти һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы үз вәкаләтләре чикләрендә муниципаль милек белән идарә итүне гамәлгә ашыручы, шул исәптән район милкендәге җир кишәрлекләре, акцияләр, хуҗалык җәмгыятьләренең устав капиталларындагы өлешләрен (кертемнәрен) гамәлгә ашыручы Район җирле үзидарәсенең даими эшләүче органы булып тора.

Районның мөлкәти һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы Районның муниципаль мөлкәте реестрын Россия Федерациясе Хөкүмәте вәкаләт биргән башкарма хакимиятнең федераль органы билгеләгән тәртиптә алып бара.

Милек һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы Район Советына хисап тота.

2. Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы рәисе Район Советы тарафыннан район Башлыгы тәкъдиме белән билгеләнә.

3. Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы рәисе Район җирле үзидарәсенең вазыйфаи заты булып тора, мөлкәти һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы эшчәнлеге белән җитәкчелек итә һәм аның эшен оештыра.

4. Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасының мөһере, Район гербы сурәтләнгән һәм үз исеме булган бланклары бар.

5. Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы эшчәнлеген тәэмин итү чыгымнары Район бюджетында Россия Федерациясе бюджетлары чыгымнары классификациясе нигезендә аерым юл белән карала.

6. Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы үз эшчәнлеген законнарга, әлеге уставка һәм район Советы тарафыннан расланган мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы турындагы Нигезләмәгә ярашлы рәвештә алып бара.

VIII бүлек РАЙОН ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘ ОРГАННАРЫ ЭШЧӘНЛЕГЕНЕҢ ГРАЖДАНЛЫК-ХОКУКЫЙ ҺӘМ ФИНАНС НИГЕЗЛӘРЕ

55 статья. Юридик зат хокукларына ия районның җирле үзидарә органнары

1. Федераль закон һәм әлеге Устав нигезендә юридик зат хокукларына район Советы, районның Башкарма комитеты, районның Финанс-бюджет палатасы, районның мөлкәти һәм җир мөнәсәбәтләре Палатасы һәм районның Контроль-хисап палатасы бирелә.

2. Район Советы карары белән юридик зат хокуклары башка муниципаль органнарга, шулай ук район Башкарма комитеты структурасына ярашлы рәвештә аның аерым органнарына бирелергә мөмкин.

56 статья. Юридик зат буларак район җирле үзидарә органнары

1. Башкарма комитет Җитәкчесе район исеменнән мөлкәт һәм башка хокук һәм вазыйфа булдырырга һәм гамәлгә ашырырга, судта ышанычнамәсез чыгыш ясарга мөмкин.

2. Район Башлыгы мөлкәт һәм башка хокук һәм вазыйфалар булдыра һәм тормышка ашыра, район Советы, район Башлыгы, депутатлар эшчәнлеген тәэмин итүгә юнәлдерелә торган район бюджеты чаралары, шулай ук район Советына беркетелгән муниципаль милек белән эш итүгә бәйле рәвештә судта ышанычнамәсез чыгыш ясый.

3. Районның җирле үзидарә органнары, юридик зат хокукларына ия, идарә итү функцияләрен гамәлгә ашыру өчен төзелә торган муниципаль учреждениеләр булып торалар һәм федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә юридик затлар сыйфатында дәүләт теркәвенә алынырга тиеш.

57 статья. Районның җирле үзидарә органнарын финанслау

1. Районның җирле үзидарә органнары эшчәнлеген финанс белән тәэмин итү район бюджетының үз керемнәре исәбеннән гамәлгә ашырыла.

2. Законда, әлеге Уставта, район Советы карарларында каралган очракларда районның җирле үзидарә органнары эшчәнлеген тәэмин итүгә чыгымнар район бюджетында Россия Федерациясе бюджетлары чыгымнары классификациясе нигезендә аерым юл белән карала.

IX бүлек РАЙОН БАШЛЫГЫНЫҢ ҺӘМ РАЙОННЫҢ МУНИЦИПАЛЬ ВАЗЫЙФАЛАРЫН БИЛӘҮЧЕ БАШКА ЗАТЛАРНЫҢ СОЦИАЛЬ ҺӘМ БАШКА ГАРАНТИЯЛӘРЕ

58 статья. Район Башлыгы һәм аның урынбасарлары, даими нигездә эшләүче район Советы депутатлары, башка вазыйфаи затлар эшчәнлегенең социаль һәм башка гарантияләре

Район Башлыгына һәм аның урынбасарларына, даими нигездә эшләүче район Советы депутатларына, башка вазыйфаи затларга бирелә торган социаль һәм башка гарантияләр «Татарстан Республикасында муниципаль берәмлекнең вәкиллекле органы депутаты, җирле үзидарәнең сайланулы вазыйфаи заты вәкаләтләрен гамәлгә ашыру гарантияләре турында» 2009 елның 12 февралендәге 15-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы һәм район Советы карарлары белән билгеләнә.

59 статья. Район Башлыгының, район Советы депутатларының кагылгысызлык гарантияләре

1.Район Советы депутатларын җинаять яки административ җаваплылыкка тарту, тоткарлау, арест, тентү, сорау алу, аңа карата башка җинаять-процессуаль һәм административ-процессуаль эшләр башкарганда, шулай ук Казан шәһәре муниципаль берәмлеге башлыгына карата үзе биләгән торак һәм (яки) хезмәт урыны, аның багажы, шәхси һәм хезмәт транспорт чаралары, үзенә караган документлар буенча оператив-эзләү чараларын үткәргәндә, хокук гарантияләре федераль законнар белән билгеләнә.

2. Федераль закон нигезендә район Советы депутаты, район Башлыгы тавыш биргәндә әйтелгән фикерләре, позицияләре һәм аларның статусына туры килә торган башка гамәлләре, шул исәптән вәкаләтләр чоры тәмамланганнан соң да, җинаять яки административ җаваплылыкка тартыла алмый. Әлеге нигезләмә район Советы депутаты, район Башлыгы тарафыннан халык алдында кимсетүләр, яла ягу яки федераль законда каралган башка хокук бозуларга җибәрелгән очракларга кагылмый.

X бүлек. РАЙОН ҖИРЛЕ ҮЗИДАРӘ ОРГАННАРЫНЫҢ ҺӘМ ВАЗЫЙФАИ ЗАТЛАРНЫҢ ҖАВАПЛЫЛЫГЫ

60 статья. Җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларының җаваплылыгы

Районның җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары район халкы, дәүләт, физик һәм юридик затлар алдында, федераль законнар нигезендә, җаваплы булалар.

61 статья. Җирле үзидарә органнарының, район Советы депутатларының район халкы алдында җаваплылыгы

1. Район халкы алдында җирле үзидарә органнарының җаваплылыгы федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә башлана.

2. Район Советы депутатларының, шул исәптән Район башлыгының, җаваплылыгы Район халкы алдында аны сайлаган район халкының ышанычын югалту нәтиҗәсендә килә.

3. Ышанычын югалткан район Советы депутаты, шул исәптән район Башлыгы, җирлекнең вәкиллекле органы депутаты буларак, федераль законнарда билгеләнгән очракларда һәм тәртиптә чакыртып алынырга мөмкин.

62 статья. Район җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларының дәүләт алдында җаваплылыгы

Федераль закон нигезендә район Советының, район Башлыгының, район Башкарма комитеты җитәкчесенең дәүләт алдында җаваплылыгы алар тарафыннан Россия Федерациясе Конституциясе, федераль конституциячел законнар, федераль законнар, Татарстан Республикасы Конституциясе, Татарстан Республикасы законнары һәм әлеге Уставы бозылган

очракта, шулай ук районның җирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен тиешенчә гамәлгә ашырмау очрагында тиешле суд карары нигезендә башлана.

63 статья. Физик һәм юридик затлар алдында район җирле үзидарә органнарының һәм вазыйфаи затларының җаваплылыгы

Район җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затларының физик һәм юридик затлар алдында җаваплылыгы федераль законнарда билгеләнгән тәртиптә башкарыла.

64 маддә. Гражданнарның ихтыярын турыдан-туры белдерү, җирле үзидарә органнарының һәм җирле үзидарә вазифаи затларының карарлары һәм гамәлләре (гамәлсезлеге) юлы белән кабул ителгән карарларны судта шикаять итү.

Гражданнарның турыдан-туры ихтыяры белән кабул ителгән карарларга, җирле үзидарә органнарының һәм җирле үзидарәнең вазыйфаи затларының карарларына һәм гамәлләренә (гамәл кылмавына) карата законда билгеләнгән тәртиптә судка яисә арбитраж судка шикаять бирелергә мөмкин.

65 статья. Ышаныч югалуга бәйле рәвештә, муниципаль вазыйфаларны биләүче затларны эштән азат итү (вазыйфадан азат итү)

1. Федераль законнарда, Татарстан Республикасы законнарында, муниципаль норматив хокукый актларда каралган тәртиптә муниципаль вазыйфа биләүче зат, ышаныч югалуга бәйле рәвештә, эштән азат ителергә (вазыйфадан азат ителергә) тиеш:

1) затның мәнфәгатьләр конфликтын булдырмау һәм (яки) җайга салу буенча чаралар күрмәве;

2) үз керемнәре, мөлкәте һәм мөлкәти характердагы йөкләмәләре турында, шулай ук хатынының (иренең) һәм балигъ булмаган балаларының керемнәре, мөлкәте һәм мөлкәти характердагы йөкләмәләре хакында белешмәләрне тапшырмау йә белә торып дөрес булмаган яисә тулы булмаган белешмәләр тапшыру;

3) затның, федераль законда билгеләнгән очраклардан тыш, коммерция оешмасының идарә органы эшчәнлегендә түләүле нигездә катнашуы;

4) зат тарафыннан эшкуарлык эшчәнлеген гамәлгә ашыру;

5) затның Россия Федерациясенең халыкара шартнамәсендә яисә Россия Федерациясе законнарында башкасы каралмаган булса, идарә органнары, попечительләр яисә күзәтү советлары, чит ил коммерциячел булмаган хөкүмәтнеке булмаган оешмаларының һәм Россия Федерациясе территориясендә аларның структур бүлекчәләренең башка органнары составына керүе.

2. Үзенә буйсынган затның мәнфәгатьләр конфликтына китерә яки китерә ала торган шәхси кызыксынуы барлыкка килүе турында мәгълүм булган муниципаль вазыйфаны биләп торучы зат тарафыннан үзенә буйсынган зат тарафыннан мәнфәгатьләр конфликтын булдырмау һәм (яки) җайга салу чаралары кабул ителгән очракта да, ышаныч югалуга бәйле рәвештә эштән азат ителергә (вазыйфадан азат ителергә) тиеш.

3. Коррупциячел хокук бозу кылган өчен ышанычны югалтуга бәйле рәвештә муниципаль вазыйфаны биләүче затка куллану, эштән азат итү (вазыйфасыннан азат итү) рәвешендә түләтүләр турында белешмәләр җирле үзидарә органы тарафыннан кертелә, анда ул тиешле вазыйфаны биләгән, ышаныч югалтуга бәйле рәвештә эштән азат ителгән затлар реестрына «Коррупциягә каршы көрәш турында» 2008 елның 25 декабрендәге 273-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясында каралган ышанычны югалтуга бәйле рәвештә эштән азат ителгән затлар реестрына кертелә.

XI БҮЛЕК. РАЙОННЫҢ МУНИЦИПАЛЬ ХОКУКЫЙ АКТЛАРЫ

66 статья. Районның муниципаль хокукый актлары системасы

1. Районның муниципаль хокукый актлары системасына түбәндәгеләр керә:

1) район Уставы;

2) җирле референдумда (гражданнар җыенында) кабул ителгән хокукый актлар;

3) район Советының норматив һәм башка хокукый актлары;

4) әлеге Уставта каралган район Башлыгының, Башкарма комитетның, җирле үзидарәнең башка органнарының һәм вазыйфаи затларының хокукый актлары.

2. Район уставы һәм җирле референдумда кабул ителгән хокукый актлар рәвешендә рәсмиләштерелгән карарлар муниципаль хокукый актлар системасында югары юридик көч актлары булып тора, турыдан-туры гамәлдә була һәм районның бөтен территориясендә кулланыла.

Башка муниципаль хокукый актлар әлеге Уставка һәм җирле референдумда кабул ителгән хокукый актларга каршы килмәскә тиеш.

3. Җирле үзидарәнең органнары һәм вазыйфаи затлары кабул иткән муниципаль хокукый актлар районның бөтен территориясендә һичшиксез үтәлергә тиеш.

Муниципаль хокукый актларны үтәмәгән өчен гражданнар, оешма җитәкчеләре, дәүләт хакимияте органнарының вазифаи затлары һәм җирле үзидарә органнарының вазифаи затлары федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә җаваплы.

4. Муниципаль хокукый актлар юкка чыгарылырга яисә аларның гамәлдә булуы тиешле муниципаль хокукый актны кабул иткән (чыгарган) җирле үзидарә органнары яисә җирле үзидарәнең вазыйфаи затлары тарафыннан, мондый органнар яисә тиешле вазыйфалар бетерелгән очракта йә күрсәтелгән органнарның яисә вазыйфаи затларның - җирле үзидарә органнары яисә җирле үзидарәнең вазыйфаи затларының вәкаләтләре исемлеге үзгәргән очракта, муниципаль хокукый актны гамәлдән чыгару яисә туктатып тору вакытына тиешле муниципаль хокукый актны кабул итү (бастырып чыгару) кертелгән, шулай ук суд тарафыннан; ә җирле үзидарә органнары тарафыннан федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны җайга сала торган өлешендә - Россия Федерациясе дәүләт хакимиятенең вәкаләтле органы (Татарстан Республикасы дәүләт хакимиятенең вәкаләтле органы) тарафыннан (Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органы) үзгәртелергә мөмкин.

5. Норматив характердагы булмаган муниципаль хокукый актның гамәлдә булуы аны кабул иткән (чыгарган) җирле үзидарә органы яисә җирле үзидарәнең вазыйфаи заты тарафыннан Россия Федерациясе Президенты каршындагы Эшкуарлар хокукларын яклау буенча вәкаләтле вәкилнең эшкуарлар хокукларын яклау буенча вәкаләтле вәкиле тарафыннан бирелгән тиешле күрсәтмә алынган очракта кичекмәстән туктатылып тора. Бирелгән күрсәтмәнең үтәлеше турында җирле үзидарәнең башкарма-күрсәтмә органнары яисә җирле үзидарәнең вазыйфаи затлары Россия Федерациясе Президенты каршындагы Эшкуарлар хокукларын яклау буенча вәкаләтле вәкилгә өч көн эчендә, ә җирле үзидарәнең вәкиллекле органнарына, алар карар кабул иткән көннән алып, өч көннән дә соңга калмыйча хәбәр итәргә тиеш.

67 статья. Гражданнарның турыдан-туры ихтыярын белдерү юлы белән кабул ителгән карарлар

1. Җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне район халкы тарафыннан турыдан-туры хәл итү җирле референдумда белдерелгән гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерүе юлы белән гамәлгә ашырыла.

2.Әгәр торак пунктта яшәүчеләрнең турыдан-туры ихтыяры белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен өстәмә рәвештә муниципаль хокукый акт кабул итү (бастырып чыгару) таләп ителсә, күрсәтелгән актны кабул итү (бастырып чыгару) алар компетенциясенә

керә торган җирле үзидарә органы яисә җирле үзидарәнең вазыйфаи заты гражданнар җыенында кабул ителгән карар үз көченә кергән көннән соң 15 көн эчендә тиешле муниципаль хокукый актны әзерләү һәм (яисә) кабул итү вакытын билгеләргә тиеш. Күрсәтелгән срок өч айдан арта алмый.

3. Гражданнарның турыдан-туры ихтыяр белдерү юлы белән кабул ителгән карарны гамәлгә ашыру өчен кирәкле муниципаль норматив хокукый актны бастырып чыгару вакытын бозу район Башлыгын чакыртып алу, район Башкарма комитеты Җитәкчесе вәкаләтләрен яки район Советы вәкаләтләрен вакытыннан алда туктату өчен нигез булып тора.

68 статья. Район җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары тарафыннан кабул ителә торган муниципаль хокукый акт төрләре

1. Районның җирле үзидарә органнары һәм вазыйфаи затлары үзләренә йөкләнгән вәкаләтләрне үтәү йөзеннән түбәндәге муниципаль хокукый актлар чыгаралар:

1) район Советы - район Советы карарлары;

2) район Башлыгы - район Башлыгының карарлары һәм күрсәтмәләре;

3) район Башкарма комитеты - Башкарма комитет карарлары һәм күрсәтмәләре.

2. Район җирле үзидарәсенең башка вазыйфаи затлары әлеге Устав, аларның статусын билгеләүче башка муниципаль хокукый актларда билгеләнгән үз вәкаләтләре чикләрендә күрсәтмәләр һәм боерыклар чыгара.

69 статья. Муниципаль хокукый актларны әзерләү

1. Муниципаль хокукый актлар проектлары аларны алып бару мәсьәләләре буенча Район Башлыгы, Район Советы депутатлары, Район Башкарма комитеты җитәкчесе, территориаль иҗтимагый үзидарә органнары, гражданнарның инициатив төркемнәре, шулай ук Районның Контроль-хисап палатасы, районның Финанс-бюджет палатасы, районның Мөлкәт һәм җир мөнәсәбәтләре палатасы тарафыннан кертелә ала.

2. Саба муниципаль районы прокуроры, үз вәкаләтләрен гамәлгә ашыру барышында гамәлдәге муниципаль норматив хокукый актларны камилләштерү кирәклеген билгеләгәндә, муниципаль норматив хокукый актларны үзгәртү, гамәлдән чыгару яки кабул итү турында проектлар һәм тәкъдимнәр кертергә хокуклы.

3. Муниципаль хокукый актлар проектларын кертү тәртибе, аларга теркәлә торган документларның исемлеге һәм формасы тиешенчә район Советы, район Башлыгы, район Башкарма комитеты регламентында билгеләнә.

70 статья. Район Советының хокукый актлары

1. Район Советы үз компетенциясенә федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары, әлеге Устав керткән мәсьәләләр буенча район территориясендә башкару өчен мәҗбүри булган кагыйдәләрне билгели торган карарлар, район Башлыгын отставкага чыгару турында карар, район Советы регламенты, район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча башка карарлар, шулай ук аның компетенциясенә федераль законнар, Татарстан Республикасы законнары, әлеге Устав кертелгән башка мәсьәләләр буенча карарлар кабул итә.

2. Район Советы карарлары, законнарда, әлеге Уставта билгеләнгән очраклардан тыш, район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан күпчелек тавышы белән кабул ителә.

3. Совет карарлары җирле салымнарны һәм җыемнарны билгеләүне, үзгәртүне һәм бетерүне, район бюджеты акчаларыннан чыгымнарны гамәлгә ашыруны күздә тота, район Советы каравына бары тик район Башкарма комитеты Җитәкчесе инициативасы белән генә яисә аның бәяләмәсе булганда гына кертелергә мөмкин. Күрсәтелгән бәяләмә район Башкарма комитетына карар проектын тәкъдим иткән көннән алып утыз көн эчендә район Советына тапшырыла.

4. Район Советы карарларына район Башлыгы тарафыннан алар кабул ителгән көннән алып өч көн эчендә имза салына һәм әлеге Устав билгеләгән тәртиптә халыкка җиткерелә.

71 статья. Район Башлыгының хокукый актлары

Район Башлыгы үзенең законнар, әлеге Устав, район Советы карарлары белән билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә район Советы эшчәнлеген оештыру мәсьәләләре буенча, шулай ук аның компетенциясенә әлеге Устав, «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон, башка федераль законнар белән кертелгән башка мәсьәләләр буенча карарлар һәм күрсәтмәләр чыгара.

72 статья. Район Башкарма комитетының хокукый актлары

Башкарма комитет үзенең федераль законнарда, Татарстан Республикасы законнарында, әлеге Устав һәм район Советы карарларында билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә район Башкарма комитетының җирле әһәмияттәге мәсьәләләр буенча һәм районның җирле үзидарә органнарына федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга бәйле мәсьәләләре буенча карарларын, шулай ук район Башкарма комитетының эшен оештыру мәсьәләләре буенча күрсәтмәләрен чыгара.

73 статья. Муниципаль хокукый актларны халыкка җиткерү һәм аларның үз көчләренә керү тәртибе

1. Район Советы карарлары, әгәр башкасы карарның үзе тарафыннан билгеләнмәгән булса, район Башлыгы кул куйган көннән үз көченә керә.

Район Советының салым һәм җыемнар турындагы хокукый актлары Россия Федерациясе Салым кодексы нигезендә үз көченә керә.

Район Советының район Уставын кабул итү яки әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турындагы карары федераль закон, әлеге Уставта билгеләнгән тәртиптә үз көченә керә.

2. Район Башлыгының, район Башкарма комитетының, җирле үзидарәнең башка вазыйфаи затларының хокукый актлары, әгәр актлар белән башкасы билгеләнмәгән булса, аларны имзалаган көннән үз көченә керә.

3. Кеше һәм граждан хокукларына, ирекләренә һәм бурычларына кагыла торган муниципаль норматив хокукый актлар, гамәлгә куючысы муниципаль берәмлек булган оешмаларның хокукый статусын билгели торган муниципаль норматив хокукый актлар, шулай ук җирле үзидарә органнары арасында төзелә торган килешүләр рәсми игълан ителгәннән соң үз көченә керә.

4. Һәр муниципаль хокукый актта аның реквизитлары булырга тиеш: аның исеме, имзалану датасы (район Советы кабул иткән хокукый актлар өчен, шулай ук район Советы кабул иткән дата), теркәлү номеры, хокукый актка кул куйган вазифаи затның исеме.

5. Район Советының район бюджеты турындагы, аның үтәлеше турындагы хисап турындагы, җирле салымнар һәм җыемнар билгеләү турындагы карарлары, район Советы, район Башлыгы, районның Башкарма комитеты кабул иткән башка норматив хокукый актлар, җирле үзидарә органнары арасында төзелгән килешүләр, аларны имзалаган көннән алып җиде көн эчендә рәсми рәвештә игълан ителергә тиеш, моңа федераль закон белән таратылуы чикләнгән белешмәләр булган муниципаль хокукый актлар яисә аларның аерым нигезләмәләре керми.

6. Шулай ук җирле референдумны билгеләү турында, районның чикләрен үзгәртү, район Башлыгын һәм аның урынбасарларын сайлау, район Башкарма комитеты Җитәкчесен һәм аның урынбасарларын билгеләп кую мәсьәләләре буенча норматив булмаган хокукый актлар да рәсми рәвештә игълан ителергә тиеш.

7. Законнар яисә әлеге Устав нигезендә рәсми рәвештә игълан ителгән норматив булмаган муниципаль хокукый актлар аларны нәшер иткән органнар яисә район җирле үзидарәсенең вазыйфаи затлары карары буенча халыкка җиткерелергә мөмкин.

8. Игълан иткәндә муниципаль хокукый акт реквизитлары күрсәтелә.

9. Җирле үзидарә органнары арасында төзелгән муниципаль хокукый актларны, килешүләрне рәсми рәвештә халыкка җиткерү түбәндәге ысулларның берсе тарафыннан гамәлгә ашырыла:

- хокукый актның тулы текстын “Саба таңнары”(Сабинские зори) район газетасында вакытлы матбугат басмасында бастырып чыгару. Муниципаль хокукый акт басылып чыкканда массакүләм мәгълүмат чарасы чыгу датасы күрсәтелергә тиеш;

- Элемтә, мәгълүмат технологияләре һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендә күзәтчелек буенча федераль хезмәтнең массакүләм мәгълүмат чарасы буларак теркәлгән http://pravo.tatarstan.ru адресы буенча Татарстан Республикасының хокукый мәгълүматның тулы порталын яисә хокукый акт проектын челтәр басмасында урнаштыру, атап әйткәндә, «Интернет» мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендә Татарстан Республикасының хокукый мәгълүматның рәсми порталында урнаштыру (мәгълүмат чараларын теркәү турында таныклык 77-60244 номерлы Федераль хезмәтнең элемтә, мәгълүмат технологияләре һәм массакүләм коммуникацияләр өлкәсендә күзәтчелек хезмәте тарафыннан бирелгән);

- Районның “Интернет” мәгълүмат-телекоммуникация челтәрендәге рәсми сайтында түбәндәге адрес буенча урнаштыру: https://saby.tatarstan.ru.

10. Муниципаль норматив хокукый актлар, шул исәптән җирле референдумда (гражданнар җыенында) кабул ителгән хокукый актлар рәвешендә рәсмиләштерелгән, Татарстан Республикасы муниципаль норматив хокукый актлары регистрына кертелергә тиеш, аны оештыру һәм алып бару Татарстан Республикасы Юстиция министрлыгы тарафыннан Татарстан Республикасы Законында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла.

XII бүлек. РАЙОННЫҢ ИКЪТИСАДИ НИГЕЗЕ

74 статья. Районның икътисади нигезе

Районның икътисади нигезен муниципаль милектәге милек, район бюджеты акчалары, шулай ук районның милек хокуклары тәшкил итә.

75 статья. Районның муниципаль мөлкәте

1. Район милкендә булырга мөмкин:

1) "Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда билгеләнгән җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү өчен билгеләнгән мөлкәт;

2) җирле үзидарә органнарына тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт, федераль законнарда һәм Россия Федерациясе субъектлары законнарында билгеләнгән очракларда, шулай ук «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оешмаларының гомуми принциплары турында» 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясындагы 4 өлешендә каралган тәртиптә аларга тапшырылган җирле үзидарә органнарының аерым вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт;

3) җирле үзидарә органнары һәм җирле үзидарәнең вазыйфаи затлары, муниципаль хезмәткәрләр, муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләр хезмәткәрләре эшчәнлеген район Советының норматив хокукый актлары нигезендә тәэмин итү өчен билгеләнгән мөлкәт;

4) җирле үзидарә органнарына федераль законнар белән хәл итү хокукы бирелгән һәм җирле әһәмияттәге мәсьәләләргә кертелмәгән мәсьәләләрне хәл итү өчен кирәкле милек;

5) “Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында” Федераль законның 14 статьясындагы 3 һәм 4 өлешләре, 16 статьясындагы 3 өлеше һәм 16.2

статьясындагы 2 һәм 3 өлешләре нигезендә җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү өчен билгеләнгән мөлкәт, шулай ук "Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 06 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 17 статьясындагы 1 һәм 1.1 өлешләре нигезендә җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү вәкаләтләрен гамәлгә ашыру өчен билгеләнгән мөлкәт.

2. Районның әлеге статьяның 1 пунктының таләпләренә туры килми торган мөлкәткә милек хокукы барлыкка килгән очракта, күрсәтелгән мөлкәт милекне яңадан үзгәртергә (максатчан билгеләнешен үзгәртергә) йә читләштерергә тиеш. Мондый мөлкәтне читләштерү тәртибе һәм сроклары федераль закон белән билгеләнә.

76 статья. Районның муниципаль мөлкәтен биләү, аннан файдалану һәм аның белән эш итү

1. Районның җирле үзидарә органнары, әлеге Уставта билгеләнгән вәкаләтләрне чикләүне исәпкә алып, район исеменнән, Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар һәм алар нигезендә кабул ителә торган район җирле үзидарә органнарының норматив хокукый актлары нигезендә, муниципаль милеккә мөстәкыйль ияләр, аннан файдаланалар һәм алар белән эш итәләр.

2. Районның җирле үзидарә органнары муниципаль мөлкәтне физик һәм юридик затларга, Россия Федерациясе дәүләт хакимияте органнарына һәм башка муниципаль берәмлекләрнең җирле үзидарә органнарына вакытлыча яисә даими файдалануга тапшырырга, федераль законнар нигезендә башка килешүләр башкарырга, читләштерергә, башка килешүләр башкарырга хокуклы.

3. Муниципаль мөлкәтне хосусыйлаштыру тәртибе һәм шартлары федераль законнар нигезендә җирле үзидарә органнарының норматив хокукый актлары белән билгеләнә. Муниципаль мөлкәттән файдаланудан керемнәр җирле бюджетларга керә.

77 статья. Муниципаль предприятиеләр, учреждениеләр һәм хуҗалык җәмгыятьләре

1. Район әлеге Уставта билгеләнгән үз вәкаләтләре чикләрендә муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләрне төзергә, үзгәртеп корырга һәм юкка чыгарырга, хуҗалык җәмгыятьләрен, шул исәптән җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча вәкаләтләрне гамәлгә ашыру өчен кирәкле муниципальара җәмгыятьләрне булдыруда катнашырга хокуклы. Муниципаль предприятиеләр һәм учреждениеләргә карата гамәлгә куючының функцияләрен һәм вәкаләтләрен вәкаләтле җирле үзидарә органнары гамәлгә ашыра.

2. Гамәлгә куючының функцияләрен һәм вәкаләтләрен гамәлгә ашыручы җирле үзидарә органнары муниципаль предприятиеләрнең һәм учреждениеләрнең максатларын, шартларын һәм эшчәнлек тәртибен билгели, аларның уставларын раслый, үз вазыйфасына билгеләп куя һәм әлеге предприятиеләрнең һәм учреждениеләрнең җитәкчеләрен вазыйфаларыннан азат итә, аларның эшчәнлеге турында әлеге Уставта каралган тәртиптә хисаплар тыңлый

3. Җирле үзидарә органнары Район исеменнән муниципаль казна учреждениеләре йөкләмәләре буенча субсидияле җавап бирәләр һәм аларны Россия Федерациясе Граждан кодексында билгеләнгән тәртиптә үтәүне тәэмин итәләр.

78 статья. Районның җирле үзидарә органнарының муниципаль милектә булмаган предприятиеләр, учреждениеләр һәм оешмалар белән мөнәсәбәтләре

Районның җирле үзидарә органнарының муниципаль милектәге предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар белән, шулай ук физик затлар белән мөнәсәбәтләре кануннарда башкасы билгеләнмәгән булса, шартнамә нигезендә төзелә.

XIII бүлек. РАЙОННЫҢ ФИНАНС НИГЕЗЕ

79 статья. Район бюджеты

1. Районның үз бюджеты бар.

Районның бюджеты Район Советының норматив хокукый акты рәвешендә әзерләнә һәм раслана.

3. Район бюджетында җирле әһәмияттәге мәсьәләләрне хәл итү буенча җирле үзидарә органнары вәкаләтләрен гамәлгә ашыруга Районның җирле әһәмияттәге мәсьәләләрен хәл итүгә җибәрелә торган керемнәр һәм Районның җирле үзидарә органнары тарафыннан федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән тапшырылган аерым дәүләт вәкаләтләрен гамәлгә ашыруны тәэмин итү өчен бирелгән субвенцияләр, шулай ук күрсәтелгән керемнәр һәм субвенцияләр исәбеннән район бюджетының тиешле чыгымнары аерым карала.

4. Районның җирле үзидарә органнары федераль законнарда һәм алар нигезендә кабул ителә торган Россия Федерациясенең башка норматив хокукый актларында билгеләнгән тәртиптә федераль дәүләт хакимияте органнарына һәм (яисә) Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнарына Район бюджетының үтәлеше турындагы хисапларны тапшыра.

80 статья Райондагы бюджет процессы

1. Район бюджеты проектын төзү һәм карау, район бюджетын раслау һәм үтәү, аның үтәлешен тикшереп тору, район бюджеты үтәлеше турында хисап төзү һәм раслау, Россия Федерациясе Бюджет кодексында билгеләнгән таләпләрне үтәп, районның җирле үзидарә органнары тарафыннан мөстәкыйль рәвештә гамәлгә ашырыла.

2. Җирле бюджет проекты, район Советының район бюджетын раслау турындагы карары, аның үтәлеше турындагы еллык хисабы, район бюджетын үтәү барышы һәм җирле үзидарә органнарының муниципаль хезмәткәрләренең, муниципаль учреждениеләр хезмәткәрләренең саны турында квартал саен бирелә торган белешмәләр, аларның хезмәте өчен түләүгә факттагы чыгымнарны күрсәтеп, рәсми басылып чыгарга тиеш.

3. Район Советының тиешле бюджет керемнәренең гомуми күләмен үзгәртүгә һәм проектны карауга бюджет турында карар кабул ителгәннән соң, Район Советына кабул ителүгә китерә торган муниципаль норматив хокукый актлары агымдагы финанс елына һәм план чорына бюджетка агымдагы финанс елы күрсәткечләре буенча үзгәрешләр керткәндә, чираттагы финанс елында исәпкә алына.

4. Район бюджеты проекты өч елга (чираттагы финанс елы һәм план чоры) төзелә һәм раслана.

Район бюджеты проекты чираттагы финанс елына төзелгән һәм расланган очракта, Районның Башкарма комитеты районның уртача финанс планын эшли һәм раслый.

5. Районның чираттагы финанс елына һәм план чорына бюджеты проекты Районның чыгым йөкләмәләрен финанс белән тәэмин итү максатларында районның социаль-икътисадый үсеш фаразы нигезендә төзелә.

6. Районның чираттагы финанс елына һәм план чорына бюджеты проекты, Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм аның таләпләрен үтәп кабул ителгән Татарстан Республикасы Бюджет кодексы һәм әлеге Устав нигезендә Районның Башкарма комитеты билгеләгән тәртиптә һәм срокларда төзелә.

7.Чираттагы финанс елына һәм план чорына район бюджеты проектын төзү түбәндәгеләргә нигезләнә:

Россия Федерациясендә бюджет сәясәтен (бюджет сәясәте таләпләрен) билгеләүче Россия Федерациясе Президентының Россия Федерациясе Федераль Җыенына юлламасы нигезләмәләре;

Россия Федерациясенең милли үсеше максатларын һәм халыкка ачык хакимият органнары эшчәнлегенең аларга ирешү юнәлешен билгели торган документлар;

Россия Федерациясенең бюджет, салым һәм таможня-тариф сәясәтенең төп юнәлешләре (Россия Федерациясе субъектларының бюджет һәм салым сәясәтенең төп юнәлешләре, муниципаль берәмлекләрнең бюджет һәм салым сәясәтенең төп юнәлешләре);

социаль-икътисадый үсеш фаразы;

озак сроклы чорга бюджет фаразы (бюджет фаразы проекты, бюджет фаразына үзгәрешләр проекты);

дәүләт (муниципаль) программалары (дәүләт (муниципаль) программалары проектлары, күрсәтелгән программаларга үзгәрешләр проектлары).

8. Чираттагы финанс елына һәм план чорына район бюджеты турындагы карарда бюджетның төп характеристикалары күрсәтелергә тиеш: бюджет керемнәренең гомуми күләме, чыгымнарның гомуми күләме, бюджет дефициты, шулай ук Россия Федерациясе Бюджет кодексында Татарстан Республикасы Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы законнары, Район Советы карарлары (Район бюджеты турындагы карардан тыш) тарафыннан кабул ителгән башка күрсәткечләр

9. Район бюджеты турындагы карарда Россия Федерациясе Бюджет кодексында, Татарстан Республикасы Бюджет кодексында, Татарстан Республикасы законнарында һәм Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезләмәләре нигезендә кабул ителгән муниципаль хокукый актларда билгеләнмәгән очракта, җирлекләр бюджетлары арасында керемнәрне бүлү нормативлары булырга тиеш.

10. Бюджет турындагы карар белән түбәндәгеләр раслана:

Россия Федерациясе Бюджет кодексының 160.1 статьясында каралган очракларда бюджет керемнәренең баш администраторлары исемлеге;

Россия Федерациясе Бюджет Кодексының 160.2 статьясында каралган очракларда бюджет кытлыгын финанслау чыганакларының баш администраторлары исемлеге;

-бюджет ассигнованиеләрен чыгымнар төрләре бүлекләре, бүлекчәләре, максатчан статьялары,төркемнәре (төркемнәре һәм төркемчәләре), чыгымнар төрләре бүлекләре, бүлекчәләре,максатчан статьялары (муниципаль программалар һәм эшчәнлек юнәлешләре), төркемнәре (төркемнәре һәм төркемчәләре) буенча һәм чираттагы финанс елына (чираттагы финанс елына һәм план чорына) бюджет чыгымнары классификациясенең чыгымнар төрләре, максатчан статьялары (муниципаль программалар һәм эшчәнлек юнәлешләре), төркемнәре (төркемнәре һәм төркемчәләре) буенча, шулай ук тиешле Россия Федерациясе Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы законы, Саба муниципаль районы Советының муниципаль хокукый акты белән билгеләнгән очракларда бюджет чыгымнарын классификацияләү бүлекләре һәм бүлекчәләре буенча бүлү;

бюджеттан тыш дәүләт фондлары бюджетларыннан тыш, чираттагы финанс елына (чираттагы финанс елына һәм план чорына) бюджет чыгымнарының ведомство структурасы;

гавами норматив йөкләмәләрне үтәүгә юнәлдерелә торган бюджет ассигнованиеләренең гомуми күләме;

чираттагы финанс елында (чираттагы финанс елында һәм план чорында) Россия Федерациясе бюджет системасының башка бюджетларыннан һәм (яисә) башка бюджетларына бирелә торган бюджетара трансфертлар күләме;

Чираттагы финанс елына һәм план чорының беренче елына бюджет расланган очракта шартлы рәвештә расланган чыгымнарның гомуми күләме бюджет чыгымнарының 2,5 процентыннан ким булмаган күләмдә (максатчан билгеләнешкә ия булган Россия Федерациясе бюджет системасының башка бюджетларыннан бюджетара трансфертлар хисабына каралган бюджет чыгымнарын исәпкә алмаганда), план чорының икенче елына бюджет чыгымнарының гомуми күләменең кимендә 5 проценты күләмендә (максатчан билгеләнешкә ия булган Россия Федерациясе бюджет системасының башка бюджетларыннан бюджетара трансфертлар хисабына каралган бюджет чыгымнарын исәпкә алмаганда);

чираттагы финанс елына (чираттагы финанс елына һәм план чорына) район бюджеты кытлыгын финанслау чыганаклары;

муниципаль эчке бурычның югары чиге һәм (яисә) муниципаль тышкы бурычның югары чиге, елның 1 гыйнварына, чираттагы финанс елыннан һәм план чорының елдан-ел арта баруын күрсәтеп, муниципаль гарантияләр буенча бурычның югары чиге;

район бюджетының Россия Федерациясе Бюджет кодексында һәм аның нигезендә кабул ителгән Татарстан Республикасы Бюджет кодексында, Саба муниципаль районы Советының муниципаль хокукый актларында билгеләнгән башка күрсәткечләре.

11. Районның чираттагы финанс елына һәм план чорына бюджеты турындагы карар проекты расланган бюджетның план чоры параметрларын үзгәртү һәм бюджет проектының икенче ел план чорының параметрларын өстәү юлы белән раслана.

12. Район бюджеты турындагы карар проекты белән бер үк вакытта район Советына Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә документлар һәм материаллар тапшырыла.

13. Чираттагы финанс елына һәм план чорына район бюджеты проектын төзү районның финанс-бюджет палатасы тарафыннан Россия Федерациясе Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы законнары нигезендә кабул ителә торган федераль законнар нигезендә гамәлгә ашырыла.

14. Район Башкарма комитеты район Советына чираттагы финанс елына һәм план чорына район бюджеты турында карар проектын агымдагы елның 15 ноябреннән дә соңга калмыйча кертә.

15. Район Советының муниципаль норматив хокукый акты белән билгеләнгән чираттагы финанс елына һәм план чорына район бюджеты турындагы карар проектын карау һәм аны раслау тәртибе чираттагы финанс елының 1 гыйнварыннан бюджет турындагы карар үз көченә керүне, шулай ук күрсәтелгән карар белән Россия Федерациясе Бюджет кодексының 184.1 статьясы нигезендә күрсәткечләрне һәм характеристикаларны (кушымталарны) раслауны күздә тотарга тиеш.

16. Район бюджеты турындагы карар 1 гыйнвардан үз көченә керә һәм, әгәр Россия Федерациясе Бюджет кодексында яисә район бюджеты турындагы карарда башкасы каралмаган булса, финанс елның 31 декабренә кадәр гамәлдә була.

Район бюджеты турындагы карар билгеләнгән тәртиптә имза куйганнан соң ун көннән дә соңга калмыйча рәсми рәвештә бастырып чыгарылырга тиеш.

17. Районның җирле үзидарә органнары район бюджетының баланслылыгын, бюджет хокук мөнәсәбәтләрен җайга салу, бюджет процессын гамәлгә ашыру, дефицит күләме, муниципаль бурыч күләме һәм структурасы, районның бюджет йөкләмәләрен үтәү буенча Татарстан Республикасы законнарының һәм федераль законнарның үтәлешен тәэмин итә.

18. Район бюджеты керемнәре Россия Федерациясенең бюджет законнары, салымнар һәм җыемнар турындагы законнар һәм башка мәҗбүри түләүләр турындагы законнар нигезендә формалаша.

19. Район бюджеты чыгымнары Россия Федерациясе Бюджет кодексында каралган рәвешләрдә гамәлгә ашырыла.

20. Федераль дәүләт хакимияте органнары, Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары вәкаләтләрен финанслауга район бюджеты чыгымнарын гамәлгә ашыру, федераль законнар һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән очраклардан тыш, рөхсәт ителми.

21. Муниципаль милек объектларына бюджет инвестицияләре Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә гамәлгә ашырыла.

81 статья. Муниципаль ихтыяҗларын тәэмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәт күрсәтүләр сатып алу

1. Муниципаль ихтыяҗларны тәэмин итү өчен товарлар, эшләр һәм хезмәтләр сатып алу Россия Федерациясенең дәүләт һәм муниципаль ихтыяҗларны тәэмин итү өчен товарлар, эшләр, хезмәтләр сатып алу өлкәсендәге законнарына ярашлы рәвештә башкарыла.

2. Муниципаль ихтыяҗларны тәэмин итү өчен товарлар, эшләр һәм хезмәт күрсәтүләр сатып алу җирле бюджет акчалары исәбеннән гамәлгә ашырыла.

82 статья. Район гражданнарының үзара салым акчасы

1. Гражданнарның үзара салым акчалары дигәндә гражданнарның җирле әһәмияттәге конкрет мәсьәләләрне хәл итү өчен гамәлгә ашырыла торган бер тапкыр түләүләре аңлашыла. Гражданнарның үзара салымы тәртибендә түләүләр күләме район халкы өчен бертигез дәрәҗәдә билгеләнә, моңа район халкының гомуми санынннан 30 проценттан да артмаган һәм түләүләр күләме кимергә мөмкин булган аерым категория гражданнар керми.

2. Әлеге статьяның 1 өлешендә күрсәтелгән гражданнарның бер тапкыр түләүләрен кертү һәм куллану мәсьәләләре җирле референдумда, ә «Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрендәге 131-ФЗ номерлы Федераль законның 25.1 статьясындагы 1 өлешендәге 4, 4.1 һәм 4.3 пунктларында каралган очракларда гражданнар җыенында хәл ителә.

83 статья. Районның муниципаль үзләштерүләре (муниципаль бурычы)

1. Район бюджеты кытлыгын финанслау һәм бурыч йөкләмәләрен каплау максатларында муниципаль берәмлек исеменнән эчке базарда Россия Федерациясе валютасында кыйммәтле кәгазьләр чыгару юлы белән муниципаль эчке бурыч һәм Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезләмәләре нигезендә Россия Федерациясе бюджет системасының башка бюджетларыннан җирле бюджетка җәлеп ителә торган һәм муниципаль бурыч йөкләмәләре барлыкка килгән кредит оешмаларыннан Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм әлеге Устав нигезендә кредитлар алуны гамәлгә ашырырга хокуклы.

2. Район исеменнән муниципаль бурыч алуларны гамәлгә ашыру хокукы Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм әлеге Устав нигезендә район Башкарма комитетына бирелә.

3. Агымдагы финанс елы башына район бюджеты акчаларының калдыклары агымдагы финанс елында вакытлыча касса өзеклекләрен каплауга һәм район исеменнән төзелгән муниципаль контрактлар өчен түләүгә бюджет ассигнованиеләрен арттыруга, әлеге муниципаль контрактлар шартлары нигезендә хисап финанс елында түләнергә тиешле товарлар китерүгә, эшләрне башкаруга, хезмәтләр күрсәтүгә, субсидияләр бирүгә бюджет ассигнованиеләрен арттыруга юнәлдерелергә мөмкин хисап финанс елында субсидияләр алучыларның акчалата йөкләмәләрен түләү өчен кирәкле сумма чикләрендә бирелгән субсидияләр күрсәтелгән максатларга файдаланылмаган бюджет ассигнованиеләре калдыгы суммасыннан артмаган күләмдә, район Советының район бюджеты турында Карарында каралган очракларда, юридик затларга бирелә.

84статья. Районның җирле бюджетын үтәү

1. Районның җирле бюджетын үтәү Россия Федерациясе Бюджет кодексы нигезендә башкарыла.

2.Бюджет кассаның бердәмлеге һәм чыгымнарның ведомствога буйсынуы нигезендә башкарыла.

3.Район бюджеты үтәлешенә касса хезмәте күрсәтү, район бюджеты акчаларын алучыларның шәхси счетларын ачу һәм алып бару Россия Федерациясе һәм Татарстан Республикасы законнары белән билгеләнгән тәртиптә башкарыла.

4. Район бюджетын үтәү районның җыелма бюджет язмасы һәм районның касса планы нигезендә оештырыла.

85 статья. Бюджет хисабы. Район бюджеты үтәлеше турында еллык хисап

1. Районның бюджет хисаплылыгы еллык хисап булып тора.
2. Районның бюджет хисаплылыгы районның Финанс-бюджет палатасы тарафыннан бюджет акчаларының тиешле баш администраторларының җыелма бюджет хисаплылыгы нигезендә төзелә һәм район Башкарма комитетына тапшырыла.
3. Район бюджетының үтәлеше турында еллык хисап район Советы карары белән расланырга тиеш.
4. Район бюджетының үтәлеше турында еллык хисапны район Советына тәкъдим иткәнче, бюджет акчаларын баш бүлүчеләрнең (бүлүчеләрнең) бюджет хисаплылыгын һәм район бюджеты үтәлеше турында еллык хисап буенча бәяләмә әзерләүне үз эченә алган тышкы тикшерү узарга тиеш.

Район бюджетының үтәлеше турында еллык хисапны тышкы тикшерү, Россия Федерациясе Бюджет кодексы һәм Татарстан Республикасы Бюджет кодексы таләпләрен үтәп, әлеге Устав һәм муниципаль норматив хокукый акт белән билгеләнгән тәртиптә районның Контроль-хисап палатасы тарафыннан гамәлгә ашырыла. Район составына керүче шәһәр, авыл җирлеге Советы мөрәҗәгате буенча шәһәр, авыл җирлеге бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны тышкы тикшерү Районның Контроль-хисап палатасы тарафыннан башкарылырга мөмкин;

5. Район Башкарма комитеты агымдагы финанс елының 1 апреленнән дә соңга калмыйча район бюджеты үтәлеше турында хисап тапшыра. Район бюджеты үтәлеше турында еллык хисап буенча нәтиҗә әзерләү бюджет акчаларын баш идарәчеләрнең еллык бюджет хисабын тышкы тикшерү мәгълүматлары нигезендә 1 айдан артмаган срокта үткәрелә.
6. Ел саен, агымдагы финанс елының 1 маеннан да соңга калмыйча, районның Башкарма комитеты Советка хисап финанс елында район бюджетының үтәлеше турында район Советы карары проекты кушымтасы белән хисап финанс елында район бюджеты үтәлеше турында еллык хисап, район бюджеты үтәлеше, районның берләштерелгән бюджеты үтәлеше турында башка бюджет хисаплылыгы һәм Россия Федерациясе бюджет законнарында каралган башка документлар тәкъдим итә.
7. Район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны карау нәтиҗәләре буенча район Советы район бюджеты үтәлеше турындагы еллык хисапны раслау яисә кире кагу турында карар кабул итә.
8. Район Советы Бюджет үтәлеше турындагы карарны кире каккан очракта, дөрес булмаган яки тулы чагылдырылмаган мәгълүматларны бетерү һәм бер айдан артмаган вакыт эчендә кабат тапшыру өчен ул кире кайтарыла.
9.Бюджет үтәлеше турындагы карар нигезендә хисап финанс елына бюджет үтәлеше турындагы хисап, бюджет керемнәренең, чыгымнарның һәм кытлыкның (профицитның) гомуми күләмен күрсәтеп, раслана. Хисап финанс елында район бюджеты үтәлеше турында район Советы карарына аерым кушымталар белән күрсәткечләр раслана:

бюджет керемнәрен классификацияләү кодлары буенча район бюджеты керемнәре;

керемнәр төрләре, керем подвидлары кодлары, дәүләт идарәсе секторының бюджет керемнәренә карый торган операцияләре классификациясе буенча район бюджеты керемнәре;

район бюджеты чыгымнарының ведомство структурасы буенча район бюджеты чыгымнары;

- чыгымнарны классификацияләү бүлекләре һәм бүлекчәләре буенча бюджет чыгымнары;

бюджетлар кытлыгын финанслау чыганаклары классификациясе кодлары буенча район бюджеты кытлыгын финанслау чыганаклары;

бюджетлар кытлыгын финанслау чыганаклары төркемнәр, төркемчәләр, мәкаләләр, чыгымнар кытлыгын финанслау чыганаклары буенча район бюджеты кытлыгын финанслау;

Район бюджеты үтәлеше турындагы карар белән шулай ук Россия Федерациясе Бюджет кодексы белән билгеләнгән һәм аңа ярашлы рәвештә Татарстан Республикасы Бюджет кодексы, Татарстан Республикасы законы, район Советының муниципаль хокукый акты белән район бюджеты үтәлеше турында Карар кабул ителгән башка күрсәткечләр дә раслана.

86 статья. Муниципаль финанс контроле

1. Муниципаль финанс контроле бюджет хокук мөнәсәбәтләрен җайга салучы хокукый актларның, Россия Федерациясе бюджет системасы бюджетларыннан физик затларга башка түләүләр буенча ачык норматив йөкләмәләрне билгеләүче хокукый актларның нигезләмәләрен үтәүне тәэмин итү, шулай ук муниципаль контрактлар шартларын, бюджеттан акча бирү турында килешүләрне үтәү максатларында гамәлгә ашырыла

Муниципаль финанс контроле тышкы һәм эчке, башлангыч һәм аннан соңгысына бүленә.

2. Бюджет хокук мөнәсәбәтләре өлкәсендә тышкы муниципаль финанс контроле Саба муниципаль районының контроль-хисап палатасының контроль эшчәнлеге булып тора.

3. Эчке муниципаль финанс контроле район финанс органының - Саба муниципаль районының Финанс-бюджет палатасының контроль эшчәнлеге булып тора.

4. Башлангыч контроль җирле бюджетны үтәү процессында бюджет хокук бозуларын кисәтү һәм чикләү максатларында гамәлгә ашырыла.

5. Алдагы контроль аларны үтәүнең законлы булуын, исәпкә алуның һәм хисаплылыкның дөреслеген билгеләү максатларында район бюджетын үтәү нәтиҗәләре буенча гамәлгә ашырыла.

XIV Бүлек. РАЙОН УСТАВЫН КАБУЛ ИТҮ. ҖИРЛЕК УСТАВЫНА ҮЗГӘРЕШЛӘР КЕРТҮ

87 статья. Район Уставы проектын әзерләү, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү тәртибе

1. Район Уставы проекты, район Советының әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турындагы карары проекты район Советы Башлыгы, район Советы депутатлары, район Башкарма комитеты Җитәкчесе, территориаль иҗтимагый үзидарә органнары, гражданнарның инициатив төркемнәре тарафыннан район Советына кертелергә мөмкин.

2. Район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында карар проектын әзерләү өчен район Советы карары белән махсус комиссия төзелергә мөмкин. Күрсәтелгән комиссия эшендә катнашу өчен Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары белгечләре, экспертлар чакырылырга мөмкин.

3. Район Уставы проекты, район Советының әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турындагы карары проекты район Советы тарафыннан каралганга кадәр 30 көннән дә соңга калмыйча, күрсәтелгән Устав проекты, район Советының күрсәтелгән карары проекты буенча тәкъдимнәрне исәпкә алу тәртибен, шулай ук гражданнарның аны тикшерүдә катнашу тәртибен бер үк вакытта бастырып чыгару (халыкка җиткерү) белән рәсми рәвештә бастырып чыгарылырга (халыкка җиткерелергә) тиеш. Район Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый акт проекты буенча тәкъдимнәрне исәпкә алу тәртибен, шулай ук район Уставына Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар, Татарстан Республикасы Конституциясе һәм Татарстан Республикасы законнары нигезләмәләрен әлеге норматив хокукый актларга туры китерү максатларында, район уставына үзгәрешләр кертү

рәвешендә фикер алышуда гражданнарның катнашу тәртибен рәсми бастырып чыгару (халыкка җиткерү) таләп ителми.

4.Район Уставы, әлеге уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында район Советы карары проекты буенча район Советы утырышында әлеге уставка ярашлы рәвештә, әлеге уставны әлеге норматив хокукый актларга туры китерү максатларында, район Уставына Россия Федерациясе Конституциясе, федераль законнар, конституция яки Татарстан Республикасы законнары нигезләмәләрен төгәл кабатлау формасында үзгәрешләр кертелгән очраклардан тыш, ачык тыңлаулар үткәрелә.

88 статья. Район Уставын кабул итү, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү тәртибе

1. Район Уставы проектын, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында карар проектын карау район Советы регламенты нигезендә кимендә ике укуда район Советы тарафыннан гамәлгә ашырыла.

2. Район Уставы проекты, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында карар проекты кабул ителгәннән соң, әлеге проект беренче укылышта район Башлыгы тарафыннан төзәтмәләр кертү өчен хокук булдыру инициативасы хокукы субъектларына җибәрелә.

3. Район уставы, Уставка үзгәрешләр кертү турында район Советы карары район Советы депутатларының билгеләнгән саныннан күпчелек тавыш белән өчтән ике өлешкә кабул ителә. Район Башлыгы район Советы рәисе вәкаләтләрен башкарган очракта, район Башлыгының тавышы район Уставын, район Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый акт кабул иткәндә исәпкә алына.

4. Район Уставын федераль законга, Татарстан Республикасы законына туры китерү әлеге закон актларында билгеләнгән срокта гамәлгә ашырыла. Федераль законда, Татарстан Республикасы законында күрсәтелгән срок билгеләнмәгән очракта, Район Уставын федераль законга, Татарстан Республикасы законына туры китерү срогы тиешле федераль закон, Татарстан Республикасы законы үз көченә керү датасын, Татарстан Республикасы законын рәсми бастырып чыгару (халыкка җиткерү) һәм район Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый акт проектын гавами тыңлауларда фикер алышу, аның буенча гражданнар тәкъдимнәрен исәпкә алу, Район Советы утырышларының чиратлылыгы, мондый муниципаль хокукый актны дәүләт теркәве һәм рәсми бастырып чыгару (халыкка җиткерү) срокларын исәпкә алып билгеләнә һәм, кагыйдә буларак, алты айдан артмаска тиеш.

89 статья. Район Уставының, әлеге Уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында карарның үз көченә керү тәртибе

1. Район Уставы, әлеге Уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында Район Советы карары кабул ителгәннән соң, Район Башлыгы тарафыннан Федераль законда билгеләнгән тәртиптә муниципаль берәмлекләр уставларын теркәү өлкәсендә вәкаләтле федераль башкарма хакимият органының территориаль органына җибәрелә.

2. Район уставы, әлеге Уставка үзгәрешләр кертү турында район Советы карары дәүләт теркәве узганнан соң рәсми басылып чыгарга (халыкка җиткерелергә) тиеш һәм аларны рәсми рәвештә халыкка җиткергәннән соң үз көченә керә.

3. Район уставы, әлеге Уставка үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында Район Советы карары әлеге Уставның 74 статьясында билгеләнгән тәртиптә рәсми рәвештә игълан ителергә тиеш, шулай ук Россия Юстиция министрлыгы порталында «Россия Федерациясендә норматив хокукый актлар» (http://pravo-minjust.ru, http://хокук-минюст.рф, «Интернет» челтәре басмасы сыйфатында теркәлергә тиеш: Федераль ФС77-72471 номерлы Эл № 05.03.2018) аларны дәүләт теркәве узганнан соң һәм рәсми рәвештә халыкка җиткергәннән соң үз көченә керә.

4. Район Уставына кертелгән һәм җирле үзидарә органнары структурасын үзгәртә торган үзгәрешләр һәм өстәмәләр җирле үзидарә органнары арасында вәкаләтләр бүлешү (Район

уставын федераль законнарга туры китерү очракларыннан, шулай ук вәкаләтләр, вәкаләтләр чоры, район Башлыгын һәм җирле үзидарәнең башка сайланулы вазыйфаи затларын сайлау тәртибе үзгәрүдән тыш) Район Уставына күрсәтелгән үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый актка кул куйган район Башлыгының вәкаләтләре чоры тәмамланганнан соң үз көченә керә.

5. Район Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр муниципаль хокукый акт белән кертелә, ул рәсмиләштерелергә мөмкин:

1) Район Башлыгы кул куйган Район Советы карары белән;

2) Район Советы кабул иткән һәм Район Башлыгы кул куйган аерым норматив хокукый акт белән. Бу очракта әлеге хокукый актта Район Советы карарының реквизитлары күрсәтелә. Район Советының мондый карарына район Уставына кертелә торган үзгәрешләр һәм өстәмәләр үз көченә керү турындагы күчеш нигезләмәләрен һәм (яки) нормаларны кертү рөхсәт ителми.

5. Район Уставын яңа редакциядә Район Уставына үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый акт белән язу рөхсәт ителми. Бу очракта районның яңа Уставы кабул ителә, ә элек гамәлдә булган район Уставы һәм аңа үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертү турында муниципаль хокукый актлар районның яңа Уставы үз көченә кергән көннән үз көчен югалткан дип таныла.